

РХТОЖ НАД УССУРІ

М ПІЧУГІН

ДВОЧ-ЛІТІ

М. ПІЧУГІН

РАНOK НАД УССУРІ

ЛІТЕРАТУР I МІСТЕЦТВО
ХАРКІВ 1932

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літописі Українського
Друку”, „Картковому репертуарі” та
інших покажчиках Української Книж-
кової Палати

Художник П. Мартинюк

ДЗОУ УПП, 7 друкарня ім. Фрунзе, Харків, Донець-Захар., 6.

ПЕРЕДМОВА

Нариси, подані в цій книжці, написано 1930 року під час подорожі на Далекий Схід. З доручення Всеукраїнської Асоціації Сходознавства автор мав ознайомитися з побутом українців-переселенців на Зеленому Клині. Мета подорожі визначила й зміст нарисів, що їх матеріял, минаючи традиційну далекосхідню екзотику, взято переважно в українського уссурійського села.

Треба попередити читача. За ті півтора-два роки, що відділяють подорож від моменту виходу книжки, маємо величезний наступ на всіх ділянках соціалістичного будівництва. Зрозуміло тому, що деякі факти та відомості, наведені в цій книзі, що стосуються до другого року п'ятирічки — тепер уже в минулому. Зваживши на таку поправку часу, читач знайде у нарисах досить повну картину умов розвитку тієїдалекої частини нашого союзу, що щікавить нині кожного радянського громадянина.

БРАМА ДО ОКЕАНУ

Пахне морем і вугляною гар'ю. Крізь ранковий весняний туман сяє перетята пасмом диму бухта.

Перевантажені людом, як трамвай уранці, чудернацькі човни повзають через бухту і зграєю гойдаються під берегом. Човни ці, сампанги, або як превирливо, мабуть, звати їх тут—шампуньки, ніби вийшли оце зараз із середньовіччя: пласкодонні корита з тупими, піднятими догори носом і кормою—щось подібне до колюмбових каравел. Прямокутній парус, нап'ятий на десяток рейок, подібний до стебнованого укривала, дрантивого як одяг перевізника. Парус цей потрібний лише, коли вітер дме просто з корми, маневрувати під ним не можна. Справді сампанг рухає лише незgrabне стерно—„юлі-юлі“, що його весь час крутить перевізник — китаець або кореець.

Перевізник ворочає своє „юлі-юлі“, мугичучи потихеньку веселої у такт рукам. Позаду на горі розгортається Владивосток, охоплюючи бухту.

Воно зовсім молоде, це місто із авантурною трохи біографією. Скоро після заснування Владивостока якийсь дослідник назвав його „скопищем кабаков“. Затишна бухта давала притулок багатьом чужоземним кораблям, особливо китоловам—звідци й „кабаки“.

Стоянка російських військових кораблів і шинок океанських волоцюг—це дитинство Владивостока.

Колонізаційний центр. Близькість надзвичайно залюднених країн Японії й Китаю. Океанський порт.

Наносний люд—військові, урядовці, моряки і, нарешті, „піонери“—культуртрегери імперіалізму, капіталістичний авангард колоніальних центрів: спекулянт, проJECTER, рвач з надзвичайно широким

діяпазоном у практиці — від залізничних підрядів до шинків. Поживне середовище для такого типу „піонерів“ було надзвичайно підходяще: золотодайний Сибір, будівництво уссурійської та східно-китайської залізниць, русько-японська війна, війна імперіалістична, спекуляції, японська інтервенція, буферна держава...

Словом, місто далеко не бездоганного минулого.

Півтораста років тому пова ці береги котилися фрегати француза мореплавця Ляперуза, першого європейця, що пройшов тут.

Грім гармат з фрегатів — салют новій землі — потонув у предковічній тиші. Лише вітер шумів у тайзі. Жадного диму на берегах не бачили моряки протягом тижнів плавби.

Ляперузові караблі пішли геть на північ. Берега мовчали ще десятиріччя.

Тайгою володів звір, і риба вільно ходила між островами.

Поволі приходили й осідали зайди з півночі, з заходу — китайські золотошукачі, мисливці, торговці, згодом з півдня — землероби-корейці.

На початку п'ятдесятих років царський уряд вирядив спеціальну експедицію для обслідування берегів Амура і Уссурі. Експедиція виявила, що край на південь від Амуру і на схід від Уссурі не належить ні кому, себто не належить Китаєві. Причайні одне не викликало сумніву — лежав він, цей край, погано.

Легкий натиск на Китай, ще одна угода з безсилним китайським феодалізмом, зрештою появі у цій бухті 1860 року команди з сорока „ніжніх чінов“ під проводом прaporщика.

Звичайний у історії колоніальної політики XIX століття епізод закінчив діло конквістадорів торгового капіталу Дежньова, Атласова, Хабарова, що протягом віків рвалися на схід, до краю великого суходолу.

Бухта називалася тоді Хань-Шен-Вей — бухта

трелангів. Так назвали її рибалки „Ман-цзи“, що саме ловили тут трелангів. Якось заглянули до бухти англійці, охрестили її — „Бухта Мей“, але не поквапилися захопити.

Історія змінила призначення бухти трелангів: за містъ купки рибальських фанз на її берегах зросло місто, що сяє тепер проти сонця відблисками тисяч вікон, та оцей многокутник молу заставлений пароплавами, шаландами, спорудами.

А сама бухта придбала нову назву „Золотий ріг“, бо дуже подібна вона, кажуть, до стамбульського Золотого рогу.

Закрита з усіх боків горами, сяюча бухта сповнена метушні катерів, драних китайських парусів та шумовиння з-під гвинтів пароплавів.

Важко уявити зараз якими були 60 — 70 років тому ці безлісні тепер сопки.

Коло самого берега тулилася купка будинків: казарма, митниця, пара шинків та кілька фанз. Тут був лише військовий пост.

Глухомань. Дичавина. Увечорі побоювались виходити з хати, бо тигри шугали зовсім близько.

Тепер коло вокзалу, на пристанях, по гуртожитках і готелях збилося тисячі рибалок, будівельників, службовців, пересельців, що розтікаються звідси на південну Уссурійщину, пливуть на Камчатку, Сахалін, на промисли узбережжя. Щодня у газетах об'яви про посадку на пароплави робітників АКО чи АСО—Камчатського та Сахалінського Акційних товариств. Щодня із Золотого Рогу, де сплітається вузлом павутиння великих морських шляхів до трьох найбільших, найлюдніших континентів, виходять пароплави.

Постачання портам, містам, промислам узбережжя, перевіз десятків тисяч люду, далекосхідній експорт, імпорт, транзит до Манчжуруї — все це йде через Владивосток. Тут, коло Золотого рогу — фокус, де скре-

щується життєві зв'язки районів південної Уссурійщини: вугляного Сучану, рибальського узбережжя, хліборобського Зеленого Клину, лісової й мисливської гірської смуги, краю сої й рижу—Пос'ету. Тут Дальзавод, івасева пущина, лісоекспорт, заводи, стоси цегли, нові мури. Похід п'ятирічки по землях і водах країни, що простяглася від Крижаного океану до Кореї, розгортається найповніше саме у Владивостоку, все підкоряючи своїму рухові.

Місто переповнене, бо в ньому тепер є тисячі приїжджого люду, що заселює все, що має хоч вигляд житла, і заповнює вулиці міста, сунучи рясним натовпом повз високі, задимлені будинки, що сповзають з гори до плітнякових пішоходів.

Коло пристані море непомітне. Неширокий брук, обгороджений інバラми й залізними мурами пароплавів. Трохи зганбленої їжньою блютиною зеленкуватої води. Вода флюоресцує плямами нафти.

Брудні пароплави, дерев'яні смолені плашковти, задрані догори носять корми шаланд, джонок; частокіл щогл, вижидально витягнутих вугластих ший підйом майорить у повітря.

Владивосток, найперше порт, до того ж експортний порт.

Тому сьогодні гасло Владивостоку:

— Лицем до моря, до порту.

У „Красному знамені“ — місцевій газеті, — щодня рубрика „Морський день“ з останніми новинами з моря, з порту:

— „Колима стоїть на льодовому якорі. Просуналося на північ заважає крига“.

„Пароплав „Сіппінган“ у районі Шантарських островів зустрінув кригу“.

„Пароплав „Вуянг“ везе на Сахалін декілька паротягів для вузькоколійної залізниці нафтових промислів.“

„Шість тисяч тонн вугілля на Камчатку“.

„До Хакодате... — У порту — тридцять один корабель, з них чотирнадцять під прапором Союзу“.

Порт гуркотить у диму пароплавів і Дальзаводу. Його кількакілометрова лінія причалів геть завалена вантажем. Вантажообіг порту зростає рік у рік. Минулого року через його причали пройшло близько 2 мільйонів 800 тонн—168 тисяч вагонів, майже вдвое більше, ніж 1913 року.

Вантажообіг вже переріс порт. Золотого Рогу вже замало для тоннажу, що стоїт у ньому. Порт поширюється, захоплюючи найближчі бухти: „Діомід“, „Уліс“, „Патрокол“ „Новик“, і разом механізується; ставляться залізобетонові механізовані склади, будуються механізована вугляна станція, холодники.

Порт віddaє пароплавам усе, що привозять до нього залізниці: ліс, боби, вугілля. Для пароплавів безліч складів і інбарів із сивого оцинкованого зализа, для них Дальзавод і тисячи люду, що наповнюють вулиці й порт.

На великий пароплав, що йде на Камчатку, підіймається по сходах шерег пасажирів із документами в руках—іде перевірка документів. Пароплав ітиме 9 діб до Петропавловську.

Сахалін. Камчатка. Холодні моря. Пустельні тундри. Тайга, Тюрми. Злочинство. Сумна книга Чехова й бульварний репортаж Дорошевича, що створили цей комплекс образів, на сьогодні вже відстали на віки.

Десятки тисяч люду їдуть до країв, що за царизму використовувалися лише, як каторга й місця вислання.

За останній рік лише на Сахалін поїхало тисячі робітників.

Бо Камчатка тепер, крім вулканів, озер, тайги та мінімуму населення, має порт, міста й села, рибальські промисла й матиме за два роки ще три порти, два великі радгоспи АКО, чотири спеціально оленеводські радгоспи, золоті й вугляні копальні, тринадцять краболовних та безліч рибальських механізованих промислів, лісозаводи, радіостанції... Бо Сахалін—це чотири порти, нафтові промисла.

Нафта, риба, експорт, радіо, залізниці...

Серед робітників Камчатського Акційного Товариства, є багато таких, що повернулися з Петропавловська на Камчатці. Це вже камчадали. Вони сміються з тих уявлень, що їх має про Камчатку звичайний „европеець“: бо ці уявлених також відповідають дійсності, як недавне ще переконання якогось італійця чи француза щодо існування „развесистой клюквы“, що під нею сидячи, росіянин п'є чай з самовару і ласує лапкою білого ведмедя. Наші камчадали пояснюють, що пересічна річна температура повітря на Камчатці — 3-4 градуси вище від нуля, а влітку там справжня спека, розказують про великі механізовані крабо — й рибоконсервні заводи, про нафту, експорт, а лірики з них намагаються змалювати чудові камчатські краєвиди, вулкани, газери, озера, лебеді на озерах. В наслідок, майже кожний з нас дає собі обіцянку обов'язково поїхати до цієї чудесної, невідомої ще країни.

Десятки чужоземних караблів стоять вздовж пристані. Біжать за вітром чужі прапори, рвучись з флагшкотів і звуки чужих мов перекликаються над торожкотінням катеринок, коліс, фарканням автів. Якийсь мрійник довго стоїть перед англійським пароплавом, уп'ятивши зором у напис на його кормі: „Гленавой, Глезг“ Хлопець бачить мабуть шляхи цього залізного коробу, багряні сіттанки Мехіко, південні зорі над Богняною землею, джунглі Яви й Гаваї із кокосовими пальмами і, звичайно, з гітарами — сторінки Д'козефа Конрада, остання пісенька з мюзік голу. Йому кортить обрубити кітви „срого побуту“ і віддатися вітрам авантур. Але справа закінчується, як це буває майже завжди з мрійниками, цілком небезпечною поїздкою на „шампуні“ — година за півтори карбованці.

Шофер ваговоза, півголий хлопець із виразною мускулатурою і татуйованням на грудях, розказує, як їздив він на Камчатку і Сахалін, де був кочегаром на пароплаві, мотористом на катерах, ловив

кету. Хлопець подає дружні породи щодо поводження із камчадалками. „Дуже важно, якщо ви збираєтесь на Камчатку“.

Трохи згодом шофер ловко виплутає свою важку новеньку машину з безладдя бочок, штабелів, підвід і вагонів і ми ідемо на Егершельд.

Чимала частина чужоземних пароплавів заходить лише до транзитної гавані, де перевалюються вантажі для Манчжурії. Гавань огорожена парканом і до неї можна пройти лише за спеціальною перепусткою. Від входної вежі висить над павутинням рєйок віядук. З довгих вімбарів тягнуться до пароплавів механічні перевантажувачі-конвеери. Не швидко, але невпинно і рівно тягнуть вони шереги лантухів. У лантухах соя.—Чи не найголовніший предмет експорту з Манчжурії: близько сто двадцять мільйонів пудів вивезено соєвого бобу, макухи й масла з північної Манчжурії минулого року за кордон через Владивосток, та Дайрен. Це сто двадцять тис. вагонів, десятки тисяч пароплавів або мільйони іен, доларів, марок.

Для Китаю соя — валюта і хліб: поживне борошно, молоко, сир і олія, кава й каша, макарони й консерви, а ще — корисніші випаси, живе плодюче угноення...

Вантажники-манчжури невпинно ллють потоки жовтого масного боба у глибокі прірви трюмів. Пароплави поволі все глибше вгрузають у воду, одходять від пристанів і, розпустивши димні пррапори з труб, важко випливають крізь браму Золотого рогу у Японське море.

У крамниці шип - чендлера — крамничка для чужоземних моряків, та у чистенькому буфеті ми переконуємося, що транзитна гавань є екстериторіальне містечко: шип - чендлер ніяк не хоче продати нам цигарок за радянські гроші, бо вони тут не мають обігу і продаж іде лише на японську валюту.

Коло берега плавають у прозорій воді величезні гриби—м'едузи, зовсім не подібні до блідих, пласких

чорноморських медуз: пружні тіла оздоблені барвистими коронками й пасмами довгих червоних вусиків. Поміж камінням, зарослим патлатим жабуринням, плавають фіялкові морські зорі.

З рибальського човна носять до інбару важкі перерізи великої, із доброго судака завбільшки, гадючоспинної скумбрії. Четверо здорових хлопців, угинаючися, тягнуть велику рибу: темну, білопузу торпеду, залляту кров'ю. Її спіймано още сьогодні коло Руського острова, під час лову івасі. Це акулаоселедець.

До морагенства поспішає якийсь хлопець з оберемком шовкових панчіх у руках у супроводі розгубленого китайця. Коло агентської каси хлопець починає лічити панчохи.

Тридцять п'ять? звертається він до китайця.— Так?

Той мовчки киває головою, запалюючи цигарку.

— Ходім,—I вони зникають за дверима з написом „ОГПУ“.

Звичайна тут сцена: спіймано пачкаря. Його крам скоро з'явиться мабуть у крамниці Союззолота, що продає конфіскати.

Вузенькі горбаті вулиці обплутують Тигрову сопку. Таку назву дістала вона з того часу, як тут колись звіріав невдаху-вартового зголоднілій тигр. Мабуть необережний солдат задивився на білу піну прибою, що спалахує й згасає далеко внизу під скелями Егершельду.

Вогкий вітер з моря свистить у травах на верхівці. Важко розлягається навколо камінний потік кряжів, уриваючися над затоками.

Поміж сірих горбатих рогів, що грузнуть у синій воді, мов мамути на водопою розтікається пустеля моря. Вода погризла боки рогів і ребра породи вигинаються з під ґрунту.

Півострів лежить унизу у тонкій імлі, тихий і безлюдний, ніби зараз постав з океану.
Мов корабель, врізується у затуманене скло моря, довгий ріг, що на ньому розтаборилося місто.

Між рогом та протележним крутим берегом затиснута зелено-синя, туманна, бухта. Над бухтою горби рудувато-зелених сопок.

Узгір'ям над морем тягнеться місто. Воно пнеться на сопки: будинки, дерева, напружено вигнуті вулиці стремлять від берега угору. Але вулиці не сягають до верхів'їв крутых сопок і на півгорі розсипаються безладдям невеличкіх дерев'яних розпастланих будинків, утворюючи лябіринти вуличок і завулків.

Затиснute між бухтою і сопками велике місто росте в довжину, тягнучися вузькою смужкою газдовож бухти.

Спіралі вуличок знижуються, розкручуються, вливаються у центральні вулиці або уриваються на березі, зникаючи поміж вімбарів, бараків, комор, приплавів.

Брудними портовими завулками виходимо на не менш брудний майдан китайського базару. Коло крамниць, рундуків, харчевень рояться сіні й чорні куртки, м'які капелюхи, лунають верескливи, пронизливі вигуки. Вивіски крамниць і ремісників, постаті у довгих халатах, подібних до ряс, і в шапочках з ґудзиками, начісані до брів чубчики дівчат — переносять нас у закутину китайського глухого містечка. Розпатлані будинки взялися коростявиими плямами, ніби отруєні сморідом клоак, брудом потайних кубел.

Славковісна „Міліонка“ — осередок китайського кварталу. Чотириповерхові будинки, утворюючи прямоугольник на площині цілого кварталу, похмуро щупляться крізь запорошені вікна на метушню базару. Старі задимлені мури увібрали, здається, хвороби десятиріч. Півтемний унутрішній двір насичено масним духом перегорілої олії. Можна роки прожити

не виходячи з цього лябірінту коридорів, закомірків, будинків, переходів, у ньому є все, що треба по-жильцеві цього закомірку: харчевні й кіно, театр і шевці, і лазня. Підозрілі хлопці із надто гострим блискучим зором шпацірують по переходах двору. Юрба носіїв оточує шулера з дерев'яними картами й ганчіркою, поділеною на червону й чорну половини — пересувна рулетка, що примостилася під стінкою. Вуличний голяр приймає клієнтів тут таки, під стінкою, елегантно орудуючи бритвою. Задимлені стіни будинків приховують кубла опіекурців, пачкарів, проституції, газардової гри та шпигунства.

Серед виснажених, до віку застарілих носіїв повагом пропливають гладкі постаті старшинок, крамарів. Масний, червоногубий хазяїн самозадоволено й поблажливо споглядає рух, стоячи на порозі власної голярні. І його постать, шахраювата метушня брудного й скнарого життя навколо, ізольованість цього закутку приводять на пам'ять колишнє єврейське містечко і гетта старих міст.

Вулицею суне, мов хмара, п'янний дядя. Купка китайців, що йде на зустріч, звертає з пішоходу, тулячися до стін. Дядя похмуро пропливає далі.

Я зрозумів обережність китайців, коли прочитав у газеті *Красное Знамя*, як п'янний громадянин Кожем'як чи Кожем'якін — однокрово «широко-слов'янська натура» — проходячи повз китайча, вхопив його за руку й шмагнув єб землю: китайчаті зламано руку.

Звичайно, веселого громадянина — до суду.

Час-од-часу у газетах скригі китайців та корейців робітників на образи, на прояви шовінізму.

— Фазани, трак-та-ра-рах, зачіпає якийсь Кожум'яка китайця.

Приховуючи у темних, розумних очах презирство, китаець обминає напасника.

«Фазани», так дражнять китайців тут, хоч їхні темні скупі постаті аж ніяк не нагадують багато-

барвних, гарячих мов жароптиця, справжніх фазанів. Це прізвище збереглося від того недавнього ще часу, коли криваве полювання на заробітчан-китайців набрало було характеру побутового явища. Фазани — мабуть тому, що полювали на них восени, коли вони повертали додому, як саме на фазанів.

Кажуть, що років двадцять тому китайцям було заборонено вступати до театрів тощо. Чи дійсно існували тут традиції сетlementів, чи ні, але пережитки колонізаторського ставлення до китайців ще відчуваються досі.

— Я шовініст. Нічого подібного. Я навіть із китайцями вітаюся,—боронився від моїх обвинувачень у шовінізмі місцевий інтелігент.

Заходимо до китайської харчевні. Вмошуємося на вузеньких незручних лавах — може навмисне такі, щоб не засиджувалися.

Присутні поглядають на нас скоса — росіянини не заходять до китайських харчевень. Жовтий, хоробливо гладкий хазяїн питає, без будь-яких ознак уславленої китайської чесності, чого нам треба. М'ясна локшина з лопушиною, свинина, приправлена шматочками якогось молюска, кажуть — трепанг, та чай вичерпують асортимент екзотичних страв.

До нас підходить китаець:

— Пожалуста, товаріща, ти не дохтур.

За півгодини Хо-Чжан, каменяр із тартаку на Уссурі, розповів нам про свої турботи.

Таких Хо-Чжанів у краї в близько сотні тисяч, на копальнях Сучана їх більше за 50% усіх робітників; у лісовій промисловості, та будівництві — понад 30% Хо-Чжан — з Манчжуриї. На Уссурійщині працює вже десять років; вдома у нього є жінка, діти, що їм Чжан допомагає весь час. Щоправда, він не писав додому вже чотири роки, бо сам ладнався туди поїхати і збирав гроші на виїзд; думав ще до від'їзду дещо грошей послати, та все міркував скільки саме: спочатку гадав карбованців чотириста, потім вирішив, що досить буде й двісті, зрештою —

зупинився на сотні. Але тут Чжан захворів—почали пухнути ноги. Вже три місяці, як лікарі заборонили йому важку роботу, але ж легка робота — замало грошей, та й ноги чимдалі пухнуть.

-- Треба лягати до больниці, а на Уссурі нема больниці. Ходив до присидатель союзу, он дал таку бамажку. Скажи, що робити, бо легка робота—харчи не вистачає.

Чому не вистачає? А кооперативні їдалальні на Уссурі є?

Але Чжан хоче харчуватися у своїй артілі, що має власного китайця-кухаря, що нею керує старшинка. Старшинка — це підрядчик у китайців. Артіль—стара форма виробничого об'єднання й разом побутове оточення робітників - чужоземців. Приходячи з закордону, не знаючи мови й місцевих умов заробітчани йдуть до земляків, підпадаючи експлуатації старшинки, що бере його до артілі. Артіль стає за відокремлений куток „свого“ побугу, ізоляючи чужоземця від радянського оточення ніби отої китайський квартал у мініятюрі. Колишній „манза“, люмпен-пролетарій з Китаю чи Кореї, цупко тримався артілі, і сезонник — китаець тримається її та старшинки досі. Чжан ще не звільнівся від звички до артілі й старшинки, хоч він зовсім не подібний до забитого якогось носія: заробляє близько двохсот п'ятидесяти карбованців, добре говорить російською мовою і цілком обізнаний у обставинах.

Та за останні роки китайський пролетаріят пройшов певну політичну школу і тому відокремленість національних груп на виробництві помала зникає: тисячі робітників—китайців у копальнях Сучану, по лісозаводах, на будівництві, втягується до профспілок; серед постійних робітників вже покінчено із старшинками. Китайська радпартшкола у Владивостоку випустила сотні політробітників, що створюють політично виховані кадри серед східних робітників, і образ колишнього „манзи“, безправного й

ізольованого східного люмпен-пролетаря зникає
геть назавжди.

У непевному світлі блідої ще електрики й згасаючої зорі шумує на вулиці людський потік.

Теплий південний вечір. Легко уявити себе зараз десь у Севастополі: так само відбиваються вогні у чорній воді бухти, рясніють роби й кітеля моряків, така ж м'яка південна говірка владивосточан, забарвлена українською вимовою. Лише випадково почуеш сибірське:

— Деваха—во!

Частіш чути теж сибірське „однако“, що з нього починають тут звичайно речення, хоч би й незаперечливе:

— Однако, я згоджуся з тобою.

У професійному садку десятки пар вальсують на асфальтовому майданчику під оркестру. Коло літнього театру стоїть черга — іде „Червоний мак“ у виконанні ленінградських, як повідомляють афіші, гастролерів, у супроводі розбитого піяніна і трьох струнних інструментів. У зимовому - ТРОМ ставить „Дай п'ять“. Афіші коло входу анонсують приїзд української трупи.

У залах російських театрів східню публіку репрезентовано дуже мало — хіба корейці з радробітників. Зате китайський театр, що туляться у закапелках китайського кварталу, повнісінський.

Одноманітно гупає тулумбас. Торохкотять кастаньети. На низькому коні під унісон вересклівих сопілок пританьковує й виспівує актор: він кокетно грає віялом, манірно рухається й співає так мелодійно, що його роля — примхливої і незадоволеної чимсь красуні — зрозуміла навіть глядачеві - чужик-цеві. Декорацій немає, актори виходять на кін з-за звичайної естрадної завіси. Барвисті, ніжних тонів. жалати акторів, оздоблені по азіятському багатим мереживом, ніби смодійовані з старих китайських

малюнків, що зберігаються у Владивостоцькому музеї. Безперечно репертуар не новіший за строй й на кону виступають саме ті ж музейні рожеволиці красуні, дебелі манахи, панцерні герої, щасливі, веселі й гладки, мов бог плодючости, поміщики та крамарі. Не дарма ж китайці - робітники вимагають від владивостоцького політосу оновити цей театр, якщо не можна створити цілком новий.

Всі яруси невеличкої залі заповнені вщерть. Тиша і задуха сповнюють театр. Глядачі стежать за п'есою та разом п'ють чай, що його розносять поміж лавами у великих чайниках під час дії — непоганий спосіб проти натовпів коло буфетів у перерви, а разом проти надто балакучих сусідів, що мусять мовчати, хоч ковтаючи чай.

Виходимо у мовчазний зараз двір „Міліонки“. Повз вітрини фотографій, що з них дивляться круглі дебелі обличчя мадамів у халатах, голені голівки дітей, упевнені фізіономії крамарчуків, повз фехтувальну залю, де вправляються чи то актори чи то фізкультурники, виходимо на Китайську вулицю. У юрбі впадають у вічі купки чужоземців-моряків: добре вдягнені евреї, маленькі синьоволосі японці у кітелях, китайські матроси у чорних капелюхах, чорногубі негри, малайці репрезентують на цій вулиці всі континенти. Вони вештаються по завулках китайського кварталу, танцюють на майдані профсадку, ідуть за повіями. Та де-хто упевнено прямує Ленінською вулицею до будинку 48.

Великий сірий будинок. Написи найбільш поширеними у світі мовами вітають чужинців. Далі їх зустрічає завідувач чужоземного відділу інтернаціонального клубу моряків.

У німецькій секції зараз іде коротенька розмова про соціальне забезпечення у Радсоюзі. Запитання. Коротенька промова керівника секції про політичний стан у Німеччині. Потім загомоніли всі разом: офіційну частину закінчено.

— Гайнде, Гайнде! — гукає мій сусіда до білявого

хлопця у пенсне. Гайнц бере білу концертіну. Концертіна рипить „Інтернаціонал“, потім німецьку пісню на мотів „Смело товарищі в ногу“; хор покриває її рипіння.

Тут їх труддцять-сорок. Юнаки-саксонці, гамбургці, райнляндці. На одворотах піджаків — значки всіляких фербандів та ферейнів; відзначаємо у декількох хлопців модрівські значки. Мій сусіда кочегар в пароплава „Ерлянген“. Майже всі присутні з „Ерлянгена“ й здебільшого кочегари.

— О, так. Я — член МОДР’у і член цього клюбу, — пояснює сусіда. — Я плаваю вже одинадцять років; у Владивостоку — утрете.

— Так, весь час кочегаром. Важкувато, але в мене добре здоров’я.

Геносе Фріц випинає груди й задоволено хльоскає по них долонею.

Входимо до сусідньої кімнати. Там відбулися такі ж збори з англійцями, що вже пішли геть. У залі керівник секції сідає до піяніна. Гайнц, знов бере концертіну. Співають охоче й дуже гарно; після сильної маршової „Ді Роте фане“ затягають всесвітньої „Рамони“.

У залі — танки. Німці танцюють із захопленням, приспівуючи й присвистуючи.

Старі моряки ще пам’ятають кубла довійськового Владивостоку, де зустрічалися гултяї Тихого й Індійського океанів. У славетному „Притоні моряка“ на Егершельді людина з грошима могла задоволити всі вимоги вибагливої фантазії; було традицією не називати там товариша справжнім призвіщем; на ранок одвідувачі діставали від гостинної японської адміністрації прощальну ванну, мабуть, щоб трохи прийти до пам’яті.

Ерлянгенці, ламаючі морські традиції, цілком тверезо гуляють у „кошку-мишку“, гуляють із захопленням, реготом. Смугляві сивоволосі малайці, також у комірцях, спочатку тримаються несміливо. Але поволі їх теж затягають до кола. Навіть

літній вже, із сивиною у смоляному волоссі смагля
вий як індус, португалець, що вовкувато трима-
ється остронь, нарешті заходжується ловити мишу.

Завідувач показув листа, сьогодні одержаного
від одного з членів клубу з якогось далекого кут-
ка земної кулі. Лист дуже цікавий; він буде пере-
кладений, бо він писаний англійською мовою, і по-
тім уміщений, як допис, до стінгазеті клубу.

Так зав'язується у міцний вузьол всесвітня ме-
режа пролетарської солідарності.

На великій мапі фіялковими плямами відзначено
ще цілком недосліджені краї радянського Далекого
сходу. Навіть географічної розвідки ще не було по-
цих кутках.

На Уссурійщині таких країв майже немає. Лише
не півночі поміж Амуром та Японським морем, у
північних пасмах Сіхота-Аліну нанесено невеличку
пляму. Але далі на північ, за Амуром плями
ряснішають і більшують, захоплюючи великі смуги
навколо Колими, у північносхідньому куті Сибіру і
у середині Камчатського півострова.

— Скільки ще найцікавішої праці, піонерської,—
каже Арсеньев, краевизнаєць і автор популярної
книжки „В дебрях Уссурійского края“, що пока-
зує мені саме цю мапу. Арсеньев — рухлива, енер-
гійна людина з чітким голеним обличчям.

— Уявіть собі лише розміри цих, невідомих ще,
країв. — Ось тут, наприклад, на північному сході:
де ж не менше, ніж ціла Україна. Далі, коли вже
по слідах географів підуть дослідницькі партії ві-
домств, шляховиків, економістів тощо — вже буде
менш цікаво. Цими днями я закінчив організацію
останньої десятої експедиції за завданнями Залізниці
буду у район Даубіхе. Ви не уявляєте, що то за
робота організувати тепер хоч би одну експедицію:

нема людей, бракув коней, бракув багато чого. Звичайного барометра-анероїда я не можу зараз дістати — ні тут, ні в Москві немає. А харчі, а фурраж! На одинадцяту — в мене вже не вистачило б сил. Краще б я сам пішов з експедицією.

Добре, знаєте, йти узимку. Все замерзає, немає комашні, болот, дощів, поводі... Спереду йдуть лижварі, виглашують шлях, приминають сніг. За ними на собаках — валка з харчами, інструментами... Ідете колією, що проклали лижварі: сніг підмерзає, сани не грузнуть у заметах, собаки біжать легко, не втомлюючися. Тепле шатро, теплий одяг...

— А поїхати ще в куди: багато ще піонерської роботи на далекому сході. На Уссурійщині, правда, нема чого робити... Я ладен їхати на Камчатку, зовсім би перебрався... Прекрасна країна — країна вулканів і озер.

Якщо на Уссурійщині не зосталося більш невідомих місцевостей — це почасти заслуга самого Арсеньєва, невтомного піонера-дослідника: його рука накидала перші кроки ще необслідуваних кутків краю, його променисті й холодні, блакитні очі гостро і уважно заглянули до глухіших кутків Сіхота-Аліну, де він був першим гостем-европейцем багатьох гольських та удегейських стойбищ, що таїлися по джунглях уссурійського „Урвальда“, як кажуть німці, праліса, незайманої тайги.

І тепер оце він знов готується до експедиції.

Безперечно піонерські розвідки Арсеньєва і інших не вичерпали цілої розвідної роботи. Саме сьогодня Владивосток править за базу десятків різних розвідчиків експедицій.

Почалося пляномірне і справжнє опанування краю.

Досі тут працю кидали на фарт, як ставку у картах. Все покладалося на фарт. Золото, риба, звір, ліс, — як пощастиТЬ. Не робота, а газардова гра, де за банкомета — сонце, стихія: пофартить — гаразд, ні — якось до удачі. По-хижицькому рвали собі пайку.

Сьогодні — сліпий жід косяків риби, пал сонця, конденсований холодний жар камін'їх шарів, всі сили і скарби враховуються, пов'язуються, включаються до одної стратегеми, як її елементи. Іктіологи, гірники, лісовики, зоотехніки заступають старателів, приїскателів, півдикіх мисливців-кустарів, авантурників — грачів.

Старанно обмажуються тисячокілометрові обшири. Знайти ресурси сировини, знайти їх там, де б можна було збудувати власну індустріальну базу, що без неї край не може вийти із стану економічного неповноліття. Розвантажити важку промисловість європейської частини Союзу, заощадити мільйони карбованців і мільярди чоловікоднів, які край перевитрачає на транспортуванні фабрикатів.

Економіка є владна особа і не терпить однобікості; саме вона вимагає сьогодні знайти тут ґрунт для важкої промисловости, себто масні шари вугілля й брили залізної руди. Тому головна увага геологів краю віддана саме в цей бік.

Цьому завданню присвячено роботу і десятка експедицій Заполяр'я і низки інших. Проте, потрібне не лише вугілля.

На Седанці, дачній станиці під Владивостоком, затиснутої між морем та сопками, стоїть зараз велика експедиція, що років на два їде у найглуший кут Сибіру — на Колиму. За тисячі кілометрів від великих шляхів, вона, звичайно, шукатиме не вугілля або заліза. Розвідувати золотодайну жилу — мета загону геологів, інженерів, золотошукачів. Сімдесят людей та стільки ж коней. Експедиція складається з добірників людей, бо лише досвід, міцність і тривалість можуть перемогти надзвичайні труднощі подорожі, роботи й життя у нетрях тайги, десь близько полярного кола.

— Половину коней, мабуть, доведеться з'їсти, — міркує один з учасників експедиції.

— Минулого року туди ж ходив — оленячу шкіру варили, більше не було чого їсти. Звичайно, беремо

великі запаси харчу, одягу, знаряддя, але ж—півтора роки, та й це лише офіційний, пляновий термін. А там все може бути. І робота важка буде надзвичайно. Та в нас хлопці—вовки, і начальник наш, інженер Цереградський — такий дядя..

Він і сам бувалий прийсковий вовк, оцей мій знайомий. Був і на Алдані.

— Тепер там погано: б'ють, б'ють шурф—нічого. А було по фунту за день брали, особливо на Лебединому прийскові. Ну, звичайно, все там і залишилося, прийскателі як дорвуться — все ні по чім. А вже тоді там пляшка спирту сто карбоваців коштувала, ще зайця на закуску давали.

У „Золотому розі“ — не бухта, а славнозвісний, старий владивостоцький ресторани, — увечорі оркестра темпераментно виє „Алілуя“. Експансивніші з відвідувачів захоплено вибивають під столами чечітку. Толстовки, піджаки, блюзи. Стара потемніла заля бачила, мабуть, багато. Офіціянти розносять рябчиків, смаженю з дикого кабана, екзотичне суфле з крабів і звичайну горілку. Цілком традиційний англієць чи американець, довгий, сухий, рудий коректно благодушествує із тубільною дівчиною.

— Петя, дай п'ять, трак-тарараж...

Офіціант ввічливо, але невблаганно припиняє цей вибух екзальтації від дяді у жовтій робі.

Кучерявий золотоволосий хлопчина поруч мене спустошує карафку горілки. Він п'є її надзвичайним способом, що по ньому відразу можна відчути високу клясу пияцтва й цікаву біографію.

Щодо біографії, принаймні, я не дуже помилився.

— Тільки ото приїхав я з Владимирської губернії. Попав у артіль. Була добра артіль. Народ з різних країв: козаки, жигани, чалдони, з Росії — словом, всякого жита по лопаті. Але хлопці певні — вовки.

Шукали ми золота у Забайкаллі, за Сретенськом. Ну, не пощастило. Важке літо було. Б'ємося, б'ємося — так сообі деръма намиєш, а справжнього фарту нема. Вибилися з харчу головне. На сухарях вже сиділи.

Сухар при такій роботі—розумієте сами.

— Виснажилися в край, тільки ото як зайде спиртонос і одведеш душу: корець спирту хильнеш, закусиш гнилою шкоринкою. Здорово забирає на голодний шлунок.

— Посеред літа послали мене ще з одним хлопцем здати золото та купити шамовки. Шілкою на човні плили. Ну, вийшла поміж нас історія. Золото на мені було, а товариш, гуран клятий, спочатку намовляв розділити золото на двох, а як я не згодився—довелося мені під вечір у тайгу тікати.

З тим харчем, що я привіз, дотягли ми до серпня, до кінця. Пошабашили, закляли те місце; тільки ото й взяли золота, щоб з боргами розплатитися та бараклишко деяке справити — обірвалися в кінець. Словом, на зиму не вистачить.

Пройшли до пристані—три дні пароплава чекали, на Благовещенськ. Чекаючи, звичайно, загуляли. Я хоч і не пив, та грав у карти і програв за перші два дні усю пайку. Так і на пароплав пройшов по між хлопцями і до Благовещенська доїхав зайцем, за лантухами та за народом. Приїхав, що його робити? До купця—золотопромисловця йти ще рано. Вони набирали партії, коли народ вже прогуляється у дим. Тоді дасть авансець, щоб не здохнути. Край мені. А тут ще біда — від голодівлі захворів я на курячу сліпоту. Удень нічого, а як зайдуть сутінки — кінець, темний я. Так я, ото як заходить вечір — до садку з шантаном: там коло входу електрика,—хоч що бачу. Потім пощастило трохи: розговорився коло того садка в одним дядьком, що помаранчі та цигарки продавав. Виявилося—земляк мій, наш владімірський. Дав і мені краму набір. Тим я й жив.

А потім був я ад'ютантом у хіромантки однієй... А то японця шулера викинули ми з потягу просто у вікно...

Після якоїсь карафки лише рясний піт укрив його дебеле обличчя і він пішов геть, обережно

ступаючи по підлозі, мов по ковзанці — цей уламок старого хижакького Сибіру.

Протоку Східній Босфор і близький острів запи-нає сніжно-біла кучерява гора — це туман. Весь час напливають на місто з океану тумани: з Гнилого Кутка — найглибшого кутка Золотого Рогу, або через Східній Босфор виповзають раз-у раз важкі сизо-бузкові, чи білі й густі, мов вата, хмари; важко обтікаючи верхів'я сопок, поволі насуваються вони на місто. Горішній кінець вулиці вже в тумані, а внизу ще грає сонце. Але туман сповзає і затоплює всю вулицю, місто, бухту, острови. Місто зга-сає, водяний порох осідає на землю, обличчя, руки. Вулиці укриваються болотом і туманного червнє-вого вечора, коли жовті вогні по-осінньому лисні-ють на пішоходах, місто нагадує Харків у листо-паді. Так майже щодня весною і влітку. Кажуть, що уславлені у світовій літературі лондонські ту-мани мають цілу гаму кольорів, що їх є цілий асортимент. Владивостоцький туман, хоч він, зви-чайно, одного досить неприємного сивого кольору, не поступиться проти лондонського хоч би сталістю.

Взагалі тут води забагато: тумани, дощі, поводі, тайфуни.

Вчора у газеті „Красне знамя“ з’явилося таке повідомлення:

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ГОВІДЬ

Стан атмосфери: жорстокий тайфун 724 мм. Широта 34, довгота 119. Рух на північ. Швидкість 25 кілометрів на годину. Переобачається, що завтра 16 липня рано центр тайфуну буде в районі Кореї і післязавтра рано може пройти над Примор'ям.

Тайфун загрожує Примор'ю і басейнові Уссурі інтен-сивими спадами (зливами), чому сприяє низька темпе-ратура. Важко залежати за потрібне пильно стежити за рухом тайфуна.

Морська обсерваторія.

Десь під тропиками у океані виник колосальний вихор, що буяє на площі сотень квадратових кілометрів, сунучи на північ із швидкістю потяга і намагаючися геть знищити все, що попаде у його руйнницьке коло. У Золотому розі стоїть зараз „Трансбалт“, що у травні прийшов сюди з Одесі і зустрінув тайфун у океані. Ця зустріч дорого коштувала старому одеситові.

Тайфун дуже добре знаний країні. Тубільці намагаються вразити приїджого слухача картинами вибуху стихії під час тайфуну; ми ввічливо дивуємося і пароплавам на вулицях міста (завжди наслідком тайфуна є поводі), і силі вітру і традиційним плавучим хатам, словом, всьому що буває під час порядної зливи.

На сигнальній щоглі, над бухтою з'явилися якийсь кулі, квадрати, троекутники — штормовий сигнал: інтернаціональною мовою моряків попереджуються кораблі, що вже десь близько кипить море під ударами бурі; коло кіоску морської обсерваторії, де барограф енкреслює на папері безкінцеву лінію атмосферного гніту,— лінія знижується вбесь час,— купчиться народ, читаючи останні зведечня.

Старожитець повчає мене, що наближення тайфunu відчувається задовго: тиша, важко дихати ще за кілька годин.

Так, воно таки тихо й важко дихати. Ось почався вже дощ, китаець розгорнув велику пласку парасолью, чорну із жовтим кружальцем посередині. Всі розбігаються. Може почалося. Ось завис хуга, закружляють у повітрі важкі аркуші заліза з дахів, лине навала води й мільйоносилого повітряного крутея; хвилями котиться вже вода з сопок, вулиці й двори перетворилися на переповнені ринви. Б'ють, мордують стійку землю стріли води, змиваючи ниви, городи, знищуючи важку працю людей. Падають дерева у тайзі, що гуде мов величезний орган під вдарами тисяч хуліганів. Бешкетув скандал стихії, бешкетув годину, другу, третю, здається, без кінця,

поки переповвє кількасоткілометрове коло тайфуна. Але... нічого цього не було. Тайфун, як повідомляла обсерваторія на другий день, розсипався десь у морі.

Повз мури та блискучі вітрини кавя'рень і крамниць суне строкатий натовп, сині й жовті роби-моряків, східні обличчя, носії, китайці, японські матроси.

Довга Ленінська вулиця здіймається з горба на горб між мурами великих будинків невиразної архітектури. Праворуч — панорама Золотого Рогу.

Звернувши з асфальту Ленінської на дощаний пішоход тихої зеленої вулички, можна піти вгору повз штахети безлюдного садка та повз „губерські“ затишні будинки і за десять хвилин бути за містом.

По крамничках гандлюють китайці. Вони ж розносять городину у кошелях на рівному коромислі.

— Огуле-еза! Калто - озка!

На кожному розі купчаться китайці носії. Вони сидять а, навіть, лежать на їхніх універсальних „рогульках“ поруч із китайцем чоботарем, що, заступаючи невідомих тут айсорів, латає жебрацьке ввуття.

П'ята частина цілого населення округи — чужоземці і, переважно, китайці. У Владивостоку їх понад п'яту частину.

Небагатьох японських кравців та чоботарів не дуже помітно у владивостоцькій юрбі. Проте, японки відразу впадають у очі квітчастими халатами — кімоно; вони взуті у білі панчішки з одним пальцем та у колодочки, і їхні пласкі парасольки та барвисті банти поясів задовольняють смак аматорів екзотики.

Трохи чуже воно, це далеке місто. Дуже далеке: на сім годин раніш сходить над ним сонце проти харківського часу. Коли у Харкові ще гримить день,

тут вже мигтять вогні маяків і електричні сузір'я грають уночі над темною бухтою.

А втім, східня юрба китайського кварталу, кімоно-японок лише нагадують про близькість чужого світу і ці екзотичні риси у зовнішності міста сприймаються як випадковість. Адже і Харків має китайський квартал у мініятюрі. Справді ж, це місто у країні тайфунів є не більш східнім, ніж його назва, що у ній схід фігурує лише як географічна ознака. Суспідство старих, східної культури країн власне мало позначилося на обличчі Владивостоку, що не зростав на дріжджах старої культури, як, скажімо, Тифліс, Ташкент, Самарканд, а будувався на голому місці, у тайзі, як колоніальний осередок та військова база імперіалізму, і склався у типове губерське, урядницько — військове місто. І тому, приїхавши ближче до Владивостоку, помічаєш, що кімоно йому й не личить, і що тут, у самих закутках далеко-східнього міста, ця екзотика є чужою.

Дивно. А проте тут досить є несподіванок.

Гаряче сонце. Південне місто — на одній паралелі з Батумом, Рів'єрою. Але весна приходить лише у червні; у вимку замерзає море, всі бухти. Фльота колись ходила зимувати до Японії. Овочі не вистигають, кажуть, у цьому південному місті. Води навколо аж забагато, а у той же час води брачують і, навіть, лазні закрито через водяну кризу. Навколо море аж кипить рибою, але...

Заходимо до крамниці ЦРК.

— Риби якоїсь можна.

Прошу — і продавець подає риб'ячі консерви. Тільки — оце. Бички. Роздивляємося: Одеська консервна фабрика. Диви, земляки. Чорноморські бички. Одесіти. Як же вони так опинилися тут...

— Трансбалт привіз.

— О! Так це вони аж навколо Азії об'їхали. Сорок днів мандрували. І чому? Щоб конкурувати з івасі, що тисячами центнерів видовлюється зараз отут?

— Так, так. І консерви, й печіво, й цигарки. Цигарки та печіво — гаразд. А от з консервами — дивно.

Що з цих несподіванок — від холодної сахалинської течії, що від „розуму“, але багато з них та з того ворожого, що відчувається тут — пояснюється почаси військовим походженням Владивостоку, а головне тим, що він є молодший серед інших місць Союзу.

Лише 23 року Владивосток зовсім позбавився влади окупантів. Тільки Одеса могла конкурувати з ним різнобарвністю окупантських мундирів: японці, китайці, чехи, серби, канадці, американці, поляки, і хто там ще. Окупанти давно пішли геть, та НЕП зберіг те, що не могло убратися разом з ними.

Минуле міста ще чути й сьогодні. Воно промовляє китайським кварталом, шовінізмом, прихованою, але впертою боротьбою, трохи гандлюючи, обдурюючи фінінспектора, і убачаючи неминучість свого кінця.

У садку під вечір підупалий владивостоцький старожитець потішає себе таким дотепом:

— А я йому відповідаю: спитайте когось з приїжджих — я не знаю, бо я тутешній.

Отак віджартовується сьогодні „корінний“ обиватель, що ображено коне десь у зазулку, у власному, не націоналізованому ще будиночку.

І ще один пам'ятник минулого.

З півдня вхід до Золотого рогу прикривають, вигоко здіймаючися над протокою, гори Русского острова, найближчого з островів архіпелагу навколо Владивостоку. Природне призначення острова — захищати бухту від вітряв з Японського моря — імперіалізм поглибив, озброївши сопки острова фортаами, що за допомогою батерій на сусідніх рогах могли б погромити найсильнішу ворожу флоту.

У назві острова імператорська Росія стверджувала свою міць на березі Тихого океану. Назва звучала, як гасло й пересторога.

Бухти острова й узбережжя зберегли [наймення військових кораблів, що стояли по них: „Парис“, „Палада“, „Патрокл“, „Діомід“, потім більш сучасні—„Джигіт“, „Пластун“, „Новік“...]

На острові розташований був військовий корпус, будувалися військові споруди: острів перековувався на панцерний кулак.

Інтервенти - японці, заволодівши Владивостоком, силоміць розкрили всі таємниці грізного острова, зруйнували всі споруди.

Тепер панцерний кулак вмер. Панцер проіржав і розпався, і з нього, мов розсипані кістки скелета визирають уламки: камінні стовпи, купи цегли, розбиті бетонові гарматні майдани, бруствери мертвих фортець.

Покинуті казарми й склади розкидані у сивій імлі по долині зіяють пустими орбітами розвитих вікон. Мільярди людоднів праці висаджено тут у повітря.

Зарослі сопки. Глибока синя долина. Довга безлюдна дорога крізь ліс.

Тиша.

Але по берегах вже розтаборилися рибалки, здаля рясніючи світлими плямами наметів та бараків.

У бухті Ахлестишева закладається великий консервний завод. У бухті Джигіт, по інших бухтах стукають сокирн коло рибальських лабазів. Ремонтується де які з військових будинків, що перетворуються на будинки відпочинку.

П'ятирічка перетворює кладовище колишнього імперіалістичного Владивостоку на місце праці.

Узимку пустельне завітрене узбережжя, відрізане від світу непролазним Сіхота-Алином та кригою, що вкриває його бухти, спить під снігами. Лише виття штурмів бентежить мертвий спокій засніженої тайги.

Голоси людського життя ледве чути з кількох кутків, розкиданих на тисячокілометровій лінії берега: Советская гавань, бухта Ольга, Тетюхе...

Узбережжя відживає у весняних туманах і відразу як північний мисливець, прокинувшися після зимової анабіози, йде на лови. Бо вже морями сунуть косяки риби.

Риба йде безупину весну й літо: оселедець, кета, івасі, горбуша, знов оселедець, знов кета — стихійний хід зграй, що піднялися десь з глиби і тягнуться на тисячі миль, заповнюючи затоки, бухти, річки.

Сотні років під цей час до берегів морей і тайгових річок рушали стойбища, роди, племена північних рибалок, взброєні нехитрим знаряддям зарсеналу первісного мисливства. Вони рибалили поруч із звірем, що також виходить на путину і їм іноді щастило забезпечити на цілу зиму пайку собі й своїм собакам.

Тепер теж іде риба. Путіна у розгарі.

З Камчатки телеграфують: хід оселедця на західному узбережжі надзвичайний: від ікри, що вимітали мільйонові косяки, вода по затоках набрала молочного кольору; поклади збитої хвилями ікри гниють по берегах.

Тут, на півдні іде івасі. Саме про неї, про жирно-срібну, зелено-спину тихоокеанську сардинку галасують із шпальт газет шапки, гасла, оперативні зведення; телеграфні апарати вистукують накази, вимоги, благання; за нею перекочовують на берега бухт, рогів, островів десятки тисяч люду, їдуть ешельони рибалок з Каспію, з-під Ростова.

На воді Амурської затоки біля верфі гойдаються зграї нових кунгасів — незграбних рибальських шаланд. Фльота старовинних кунгасів, сучасних тралерів, кавасакі, дрифттерів, сейнерів перетинає шлях риб'ячим косякам по морях цілого узбережжя. На голих досі берегах зростають десятки рибальських селищ, а у бухті Діомід — ціле рибальське місто „Діомідстрой“. Це нове місто житиме тільки рибою: солити її, заморожувати, консервувати, утілізувати риб'ячі покидьки, будувати кунгаси, плести сіті,

робити консервні банки. Риба для нього — те що нафта для Баку, як і для цілого Примор'я вона буде те що для Донбасу вугілля, для степу — пшениця, бо Далекий схід, як рибалка, за п'ятирічку випереджає багатий Каспій, виходячи на перше місце у Союзі.

Крізь щілину на обрії продзьобується ранок. Тъмяновелене небо на сході вже підплівло каламутним багрянцем. Над чорним зубчастим муром берега дрижить у пустому небі одинока близкучча зоря, мов ліхтар, що його забули виключити. Темна вода у бухті блідніє.

На великій Центросоюзівській рибалці у бухті Ахлестишева ще тихо, бо кунгаси запізнюються сьогодні. Вчорашній штоом порозганяв ці незgrabні судна по бухтах, де вони відстоювалися, поки не впав вітер.

На жовтих дошках ще нової пристані, на піску терпляче сидять кореянки й корейчата — вибиральники риби. Коло фанз на косі, де живуть китайці-будівельники вже трипотить вогнище. Бухтою тихо посувается кунгас. На ньому співають: високий горляний голос виграє речитативом і раптом уриває нескінчену фразу, тоді низький підхоплює її протяглим о-о, у такт рухам юлі-юлі.

На обрію з усіх боків виникають у сутінках прямокутні силуети — паруса кунгусів. Тихо, ледве помітно повзуть вони до берега. Серед вибиральників знімається галас — суперечки за краще місце. І раптом тиша: кунгас вже викидає помалу мережу на приплав і вибиральники похапливо — адже платня від тисячі — виплутують з неї івасі, кидаючи її у кошелі. Кошелі з рибою несуть до кадобів сповнених сивою ропою. Від кадобів, де риб'яче тіло кvasиться з тиждень, тягне густим пахом. Сірий пісок густо засіяний лускою.

Сьогодні влов небагатий і засольник, що стойть коло кадобів — незадоволений: промисел Ахлестишев виконує плян з перших, але ж останні дні улов підкачав.

— Замало справжніх рибалок тут, відстала ~~тех~~-
ніка. Оді кунгаси лише-чого варті, і солити тут не
вміють. От тепер Микола Іванович наш черномор-
ський спосіб увів тут: заморожуємо рибу раніш,
ніж солити — тривкіша і якість вища. Та й чи солити
її треба? Це ж сардинка, у засолі вона стає пога-
ніша за оселедця.

За своє життя він засолив десятки тисяч тонн
риби, працювавши по всіх чорноморських ри-
балках — від Румунії до Керчі. Саме з-під Керчі
переїхав він сюди разом із завідувачем промислів,
харківцем колишнім. Разом з десятком астрахан-
ських рибалок завідувач та засольник репрезентують
тут європейську техніку рибальства. Два роки
вже живуть вони у цій тихій бухті, роблячи з весни
до осені.

У зимку безлюднів берег, відходять сезонники, кри-
гою береться море; тоді рибалки очікують весняних
туманів і готуються до нових ловів.

— Івасі з'явилася тут лише з 1923 року. Дехто
зв'язує її появу із японським землетрусом: через
нього, мозляв, вмінила вона віковий свій шлях. Пев-
ніше — її просто не ловили тут. Так чи інакше, але
з того часу влітку й восени, поки тепла вода, івасі
проходить коло наших берегів. І весь час улов її
зростає: 26 року спіймали чотири міліони штук, а
минулого вже чотириста вісімдесят міліонів.

— Звичайно, це збільшення сталося через більшу
увагу до рибальства, краще налагодження справи
за останній час. Тут же непочатий край роботи й
багатства. Тут відстали на десятирічя проти нас.

Ми — це для Миколи Івановича Черномор'я ще.

Що тут було досі, та й тепер ще є? Рибалка-
кустар ловив лише те, що підходило до берегу й
заходило само до його мереж. Його здобич-крихотка
багатства, що проходить по водах Далекого Сходу.
Чи експлуатували як слід досі величезні, багатющі
басейни Уссурі, Ханки, північного узбережжя. Без-
перечно, у Охотському морі японці у десятки разів

більш виловлювали, ніж ми, бо у них щовесни до Камчатки йде фльота пароплавів, фльота озброєна всіма механічними засобами лову. А у нас лише кунгаси оці були.

— Оде лише тепер їдуть сюди справжні спеціялісти-рибалки, артілі астраханців, озівців. Тут же на самперед людей треба. Дванадцять тисяч рибалок Примор'я розпорощені по цілому колосальному краю. Тепер їх організували, більшу частину вже охопили рибальські колгоспи. Оці колективи, підсилені новим людом та озброєні сучасною технікою, дійсно зможуть використати як слід наші ресурси. Новий рибалка піде далеко в море, шукати рибу, не чекаючи коли вона сама до нього зайде. Юлі-юлі треба давно замінити мотором, мережу — тралом, руки — машиною. Тоді оде первісне мисливство стане на ступінь індустрії.

Сонце геть прогналотишу з бухти. Коло скелетів майбутніх бараків та вімбарів дрібно стукотять сокири.

— Будуємося оде: вімбари, бараки — рибалка поширюється. У мене близько семисот душ люді, а живуть вони по тих фанзах, — показує він на купку фаз, що протягнулися на косі. А тепер правління вирішило тут консервний завод будувати.

Ідуть підрахунки: стільки тисяч бочок треба, солі, лісу і людей, а поки...

До нас підходить китаець:

— Моя роботай хоче, — звертається він до завідучого. — Я минулого року працював у тебе. Одеснов із Чифу прийшов.

— Старшинка каже е робота.

— Як що е пашпорт — ставай. Я тебе пам'ятаю — добрий робітник.

Майже всі китайці, щось із півтораста, прийшли з Китаю, Чифу, як і щороку досі. Китайці працюють на будівництві, з росіян — будівельники та рибалки, корейці виключно рибалки: з останніх складається більшість населення Дромисла.

— Що ускладняє роботу — це ворожнеча поміж китайцями та корейцями. Навіть при тому, що і працюють вони по окремих галузях, і живуть відокремлено, трапляються сварки. Оде дніми аж до сокір пішло. Ледве вгамували. — Тут разом і лов, і будівництво, і брак матеріалів, а тут ще отакі історії. З китайцями, щоправда, легше: вони дісциплінованіші, спокійніші, ото як із старшинкою погодишся — будь спокійний.

Тут на промислах, інститут старшинок і земляцьких артилів ще у повній силі: чужоземці сезонники важко втягаються до загального ладу.

Кунгас за кунгасом під орудою „сендо“, отаманів ловецьких команд підходить до берега, спорожнюючи мережі коло юрби вибиральниць.

В цей час по всіх бухтах архіпелагу й узбережжя підходять такі ж тунгаси з нічних вловів, несучи тони, купи івасі, що довго зберігає густий пах морських глибин.

Центросоюзівський катер „Ахлестишев“, гойдаючися на всі боки на брижі, ганяє поміж островами: там треба забрати кунгаси, там їх залишити, забрати пошту, перевезти робітників до рибалки.

— Ну й робота, — дратується моторист Володька. І попоїсти нема коли.

Минаємо Рускій острів, його похмурі обдерти морем і вітрами гранітні скелі східного й південного берегів, із помітними ще гребінцями колишніх фортець на верхівлях сопок.

Навколо встає з моря архіпелаг: ось острів Шкота, далі — Попова. Багато їх тут. Острови здіймаються як ланцюг верхів'їв затопленого кряжу.

Це дуже вигідна річ оті остріві і їх тут використовують всілякими способами: на Аскольді — концтабор й золоті розсипини, на Путятіні — розплідники сріблястих лисиць та пантачів-оленів, на Форугельмі — плодяться голубі песьці.

У бухті Джигіт — промисли Холувай, Красно-Каменський: шереги білих наметів, живтих нового

лісу бараків, вімбарів, кистяки нових „лабавів“, приплав, що коло нього туркотять катери. Коло контори — виробнича нарада ловецьких команд із представниками спілки з Владивостоку і кореєць-сендо перелічує, що треба негайно дати на кунгаси: сокири, ще гаків, чоботи...

Тридцять шість тисяч центнерів івасі повинні дати за путину Холувайські кунгаси, що вже знов, напнувши на щогли паруси, виходять з бухти у море.

На острові Попова, на консервному заводі івасі вже не квасять у ропі, а оброблюють її, як сардинку.

Конвайер тягне до риборізних верстатів срібну бинду івасі. Клацають верстати, відсікаючи голови, хвости й черевця, і гильотинована івасі йде до мийки до укладальних верстатів, до бляшанок, томатного душу, до автоклаву. Бляшанку за бляшанкою складають до скринь — на день таких скринь готує завод тисячу, і, щоби, виконати пляна експортового виробу, працюватиме він тридцять п'ять день. В утилізаційному цесі витискується жир з головок та тельбуху івасі, а з покидьків — готується добриво для нив.

На заводі працює близько двох тисяч робітників з Москви, Астрахані, з уссурійських сел, з Китаю.

—Партійців замало — скаржиться секретар партоссередку. — Десятка не набереш. А народу, як бачете, багато та й народ є різний. Відригається ще старе, промислове: пиятка, хуліганства досить, прогули. Он вчора ціла команда не пішла у море: сендо — у дим і ловці за ним. Штурм, кажуть, як підеш. І ровачі є — спеціально прийшли підзаробити; а той її з куркулів хто — втік з села, а тут бузить — я, мовляв, пролетаріят, робітнича кляса. А побузити, звичайно є досит причіпок: будматеріялів не вистачило, живемо по наметах, бараках, а тут тумани, шторми, дощі чі не щодня. Якби культработу підсилити. Та людей нема. Отож газети лише читати

залишається час. У нас під путину, як на фронті — працювати треба скільки вліз. Всі у переробці. Оде тепер івасі іде, а то краби були: консервуємо й крабів.

Паруси лавою простягнулися на обрію, гойдаючися під вдарами пружнього вітру. Знов збирається на штурм і хвилі плюскають на чердак катера. Два кунгаси, завантажені стосами бочок та скринь, що тягнуться на буксирі за катером, важко зариваються у воду і Ніколай, кореець — старшина катеру час-од-часу покидає рубку і стурбовано вибігає на гору, подивитися чи ще вони не перекинулися. У відкритому морі вітер гостріший і катер гойдеться на всі боки. Спалахнули вогні маяків. Спереду на скелі, голій мов зуб, блимає Скрипльовський маяк і його холодний промінь лисніє на хвильях. Ліворуч на довгій кам'яній косі, що тягнеться від Русского острова непорушно лежить розбитий корпус пароплава: років во два тому цей невдаха — японець насоччив у тумані на рифи й тепер хвилі вигризають його розтерзане черево. Далекі електричні вогні Дюмідстрою і Егершельда вже сяють над темною водою протоки.

Вересень 1930 р.

ДОЛИНОЮ СУЙ-ФУНА

У Владивостоці ми залишаємо ранок і весну — імлисту молоду міську весну з кошиками конвалій, що розквітають коло синіх китайців, з райдугами у вітринах та калюжах.

Місто й передмістя зникають за схилами гірського пасма. Швидкий Манчжурський потяг гінко йде берегом Амурської затоки.

Публіка нарешті остаточно умостилася. Наша дебела сусідка, уважно оглянувши нас і, мабуть, вирішивши, що ми не подібні до залізничних злодіїв, просить доглянути за її речами — вона йде снідати до ресторану разом із сином, хуліганистого вигляду підлітком з зав'язаним оком.

Десь на короткій зупинці ця громадянка, висунувшися у вікно, розмовляє стиха з доброю знайомою.

— Так, нарешті. вирвалися..

— Ах, яка ви щаслива.

— Ну, а що ж Іван Іванович? Що з ним? Коли ж він їде? — допитується голос за вікном. — Це що — знов донос?

— Невідомо. Казали, що знов почали переглядати тую справу. Позавчора викликали, і от...

— Ах, боже! А я все ж таки думаю — донос. Ну, напишіть як там у Харбині...

На червонуватім піску пляжу засмальоється насадження близьких будинків відпочинку, купчаться купальні кабінки. Тиха вода затоки відзеркалює у собі весняну блакить неба й архіпелаг хмарок. Праворуч на залізницю наступають темні сопки, вкриті кучерявим, хутром лісів; її вузенька колія в'ється поміж ними й морем. Від залізниці і у тінів міжгір'я тягнуться дачі, поселки.

Ст. „Седанка“. З вікна вагону видно кlapоть паркану далеко на горі. За парканом розплідник сріблястих лисиць. Вчора підіймалися ми сходами дерев'яної стежової вежі, що з неї оглядають вольєр: майдан з невеличкими хатками, що огорожені сітками в дроту. Іноді з хатки вийде й пробіжить млявою дрібненькою побіжкою чорна пухнаста чи то кицька, чи то невеличкий собака. Це й є драгоценна лисиця. На кожній волосині її чорного кожушка — біле кільце, що й надає хутрові особливого сріблястого відтінку. Кільця того й того відтінку не можуть імітувати навіть німецькі фальсифікатори-хутровики, і тому, сріблясті лисиці у великій ціні на світовому ринкові. Вихованці Седанської фарми — всі чужоземці, привезені з півночі Канади, з острова Едуарда на Гудзоновій затоці, де в близько двох тисяч отаких промислових розплідників. Були побоювання, що підсоння Владивосточчини буде надто тепло для канадських лисиць. Проте, вони почувають себе непогано, що доводить великий припід. Та ім нема чого й робити більше, як приводити лисенят та ростити оте гарне хутро. Лисиці з Седанки — вже десята генерація пансіонерів канадських розплідників, що не покидають вольєрів. Вони мають родовіди, записані у племінну книгу і, як справжні аристократи, дегенерують, втрачаючи мисливські здібності й енергію предків-лісовиків. Їх доглядає цілий штат зоотехніків, окремий інструктор, худорлявий сивий канадець, а спеціальний кухар, професійно гладкий китаєць, готове для них складне меню. Та „Звіроком-комбінат“ не прогадує на них, бо сріблясте хутро — валюта. Виховати дев'ятимісячне лисиня коштує 250 дол., а за кордоном за нього сплачують 400.

Потяг з розбігу пирнає у темряву тонелю й вибігає в неї вже за перевалом. Колія знижується на рівнину. Ще коло трьох годин подорожі до Никольська — першої нашої зупинки на Зеленому Клині.

У ресторані подає каву у великих синіх філіжанках, „бой“-китаєць. Столи обсидає строката публіка.

Кореець-партіець, інженер-шляховик, кооператор, що йде до Харбіна, опасистий китаєць обговорюють хід переговорів Каракана з Мо-де-гуем, неквапливо обмірковуючи справу, виявлючи багатий досвід чи то аборигенів, чи то безпосередніх учасників подій, рясно розвівчуючи тему спогадами, відступами, екзотичними анекдотами, творячи сторінку мандрівницького декамерона.

Навколо ще шляховики, гірники, меліоратори — спеціалісти переважно пionerського типу, ті що торують у новім краю шлях для важкої індустрії —, керівники і техники праці, що розгортається сьогодні під гаслами п'ятирічки у пустелях Приамур'я й Примор'я.

— Я гіляк.

-- Гіляк? — дивується харківський Тартарен, що за прикладом свого тарасконського предка полює за екзотикою. Досі він бачив лише манекени сибиряків по етнографічних музеях. Зрозуміло: гіляк рибалка, мисливець, звірячі та риб'ячі шкіри, довге волосся, пах риб'ячого трину, тайга... А тут ресторан у швидкому потягу, піджак з Москвошвею, газети, вічне перо.

— Так, сахалінський гіляк — спокійно і м'яко каже наш сусіда Заган Чурка. Про мене багато писали у газетах. Може у „Правді“ про мене читали.

Ще одна історія з тих, що їх уможливив Жовтень, історія про тайгу, предковічну тишу й темряву гіляцьких стойбищ, і про Загана Чурку, десятки молодих гіляків, чукчів, якутів, тунгузів — про молодий радянський Сибір.

Щодо Загана Чурки — він перший гіляк з Сахалина, що вчився у російській школі. Діти-тубільці, за спостереженням педагогів, дуже здатні до навчання, пам'ять та спостережливість їхні чимало вищі, ніж у дітей наших селян чи городян, і Заган проходив за рік по два класи, разом вивчаючи російську мову та перемагаючи опір батьків, що вимагали від нього покинути школу.

— З батьками було найважче, але я школи не покинув, та разом згітував ще трійку гляцьких хлопців вступити до школи.

Потім Хабаровський з'їзд молоді, вчення вже у Хабаровську, згодом Ленінград, ВИШ — „Інститут Севера“. У інституті склав Заган під керівництвом професорів першу гляцьку абетку.

За п'ять років шлях від стойбища до ВИШ'у, від мисливця до філолога, від родового побуту до п'ятирічки.

Зараз повертає Заган до Сахаліну на культоосвітню працю.

Сопки вже відійшли геть далеко від залізниці. Навколо степ. За степом — на північ і схід тайга і тундри: сумна батьківщина Загана, рибалок на луб'яніх човнах, мисливців по димних курників хатах, напівбіологічне животіння коло ям із риб'ячим сильосом. Все те, що зникає вже і швидко має зникнути геть. Тоді Татарен розгортає, „В дебрях Уссурійського краю“ й поринає у пригоди Дарсус-Урзала, сумуючи разом з автором над смертю „справжнього“ уде-ге.

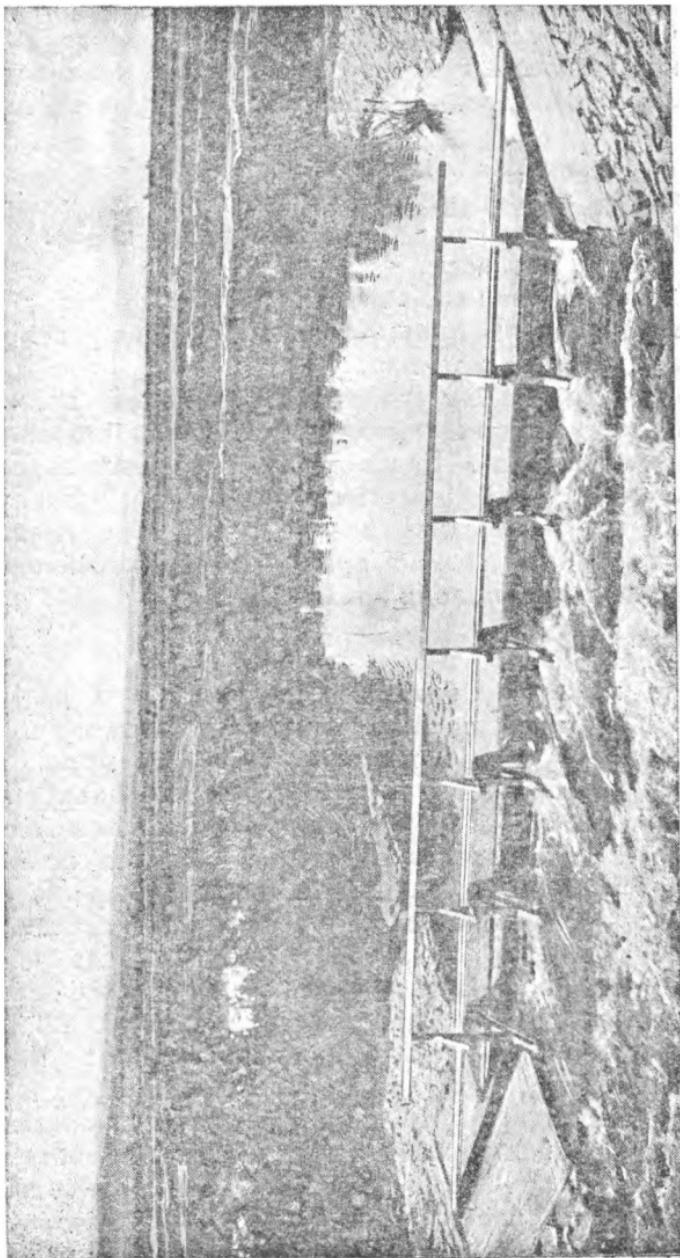
Станція „Раздольное“. Весело й привітно.

На транссибірському шляху ми проминули сотні станцій, що за їхніми назвами можна накреслити етнографічний профіль величезної смуги землі. Іноді бренять ці наймення як звуки азійських сурм.

Танхой... Бода... Інгода... Дарасун... Куенга...

На Могзоні коло станції стояли вершники Монголії, чоловіки й жінки, на маленьких непоказних конях. Стать вершників визначилася лише коли вони вийшли з коней й наблизилися до нас: на відстані однакові круглі жовтувато-смагляві, безволосі обличчя, однакові халати, шаровари, шапочки зrudими китицями. Від халатів та сідовок на нас повіяло димом кочових кошів, монгольськими вітрами.

Золото, хвильста рівнина

Це там, на Забайкаллі, колишній Даурії, де тайга, чудові пасовиська, де „золото роють в горах“, не знають, що то є туберкульоза і звідки привозять забайкальський нарзан „Дарасун“, що оце ми п'ємо зараз.

Тенгіс... Кожурла... Бараба...

На якійсь з них ми побачили юрбу земляків. Клунки, лантухи, діти вкрили геть увесь перон.

— Куди це вас несе?

— Та хто куди: на Урал, на заводи. Он той дід повертає знов на Волинь. Хто як. Роботи шукаємо. Минулого року не вродило...

Заробітчани, чи дезертири колективізації всі ці колишні харківці, волиняни, полтавчани, колишні колонізатори пустель Казахстану, згадуються зараз тут на найдальшій азіатській осаді українців, у степу, де купчаться білі мазані хати, і де назви станцій та селищ, вже не вражають європейського руха, бо почався Зелений Клин.

Зелена, хвиляста, безлісна рівнина, обмежена із сходу зубчастими пасмами дикого Сіхота-Аліну, що затримує тумани й вітри з японського моря.

Рівнина звужується у міжгір'ях, по долинах рік Суй-Фуна, Ле-Фу, Даубіхе й широким степом лягає навколо східного та південного берегів великого озера Ханка. З півночі на південь перерізує степ залізнича магістраля, відпускаючи від себе на захід дві вітки: до китайського кордону, де від ст. Гродеково починається Східно-Китайська залізниця та до Камня-Риболова на берегу Ханки.

Навколо залізниці густо насипано білих мазаніх хат. Саме тут осереджено найбільшу частину далекосхідніх українців, колишніх піонерів краю. По районах придатніших під хліборобство українці становлять переважну більшість людності. За відомостями перепису 1926 року їх було: у Шмаківському районі — 67%, у Спаському — 71%,

у Чернігівському — 66%, у Яковлевському — 60%, у Ханкайському — 51%. По інших районах Владивостоцької округи — лісових, рибальських — українців менше, але й там їх подекуди буває понад третину людности.

На плоші вісімдесят три тисячі кв. кілометрів, що займає Владивостоцька округа, мешкає тепер близько двохсот тисяч українців, а ціла людність краю — шістсот сімдесят тисяч, поспіль стільки, як у Харкові.

Отже за офіційними відомостями українська людність становить близько 30% загалу мешканців Південної Уссурійщини. А що п'ята частина того загалу припадає на чужоземців, питома вага українців збільшується до сорока відсотків, себто тут є дві кількісно однакові національні групи: росіяни й українці із перевагою у бік останніх.

У 26-27 році спеціальна комісія з краю, себто з крайового центру Хабаровська, так звана комісія Досова, об'їздила край, вивчаючи стан із культобслуговуванням нацменшостей.

Виявивши потреби корейців і китайців, комісія зацікавилася й станом українців, ухвалила відкрити українські школи, взагалі поставити культобслуговування українських сіл.

Та ухвалу комісії і досі не здійснено. Хоч окрнар-освіта і визнала свої обов'язки щодо обслуговування української людности та навіть має вже й певні наміри до цього.

— Передбачаємо відкрити з осени цього року 19 українських пересельських шкіл у Владивостоцькій округі. Тепер провадимо підготову, казав на початку травня інспектор окрнаросвіти

За півтора місяця, наприкінці липня, після того, як справжній стан із підготовуванням до відкриття цих шкіл був з'ясований, довелося нам вести таку розмову, з тим же таки інспектором:

— У жадному українському районі, саме у Чернігівському, Ханкайському, Суйфунському, Покров-

сьому, жадна людина, чи то з райосвіти, чи з педагогів, жадних відомостей про наступне відкриття таких шкіл не має й підготови не веде,— такою була наша інформація. Тепер уже кінець липня. Ні приміщень, ні учителів, ані підручників для цих нових шкіл немає... Якщо відкривати школи, щоб було лише що показати, то вийде так: у сусідніх школах і вчителі, і книжки, і все, що треба є, а у нових — нічого. Який же дядько пошле до нової школи дитину?

— Ось подаємо до краю. Самі ж ми не можемо нічого зробити, бо немаємо на це коштів.

Тим часом ліворуч на рівнині виникають розсипини будинків, розгортається місто і потяг зупиняється на великій станції.

Никольськ - Уссурійський.

Ми виходимо на перон, звідси потяг повертає на захід. Від Погранічної він піде Манчжурією, буде повзти на схили Хінгану, зникати у його тунелях, плутати, між горами, а потім довго ще гнати рівнинами, поки дістанеться Харбіну, де вийдуть з нього наша дебела сусідка, кооператор та той білий чи жовтий шпиг, що увійде до вагону десь за Пограничною, щоб „виявити“ нових приїжджих, може того ж таки кооператора.

Лише чотири години тому ряснів по горbach туманий Владивосток, а зараз оце — повне гаряче літо, степ і у степу пласке запорошене місто.

Погано забрукований майдан перед вокзалом із сквером посередині — стандартне оформлення при-вокзальних майданів, витвір відомчої архітектури — відразу вбиває цікавість до нового міста..

Рудуватий, нечисаний дядько торгується бездоганною українською мовою.

Три кілометри вибитого шляху із телеграфними стовпами й мазаними запорошеними хатами, розкиданими коло вокзалу.

Спека. Пил засипає очі й осідає на спіtnіому обличчі, шиї. Старовинний тарантас скрекоче і бряжчить всіма своїма недоладними частинами. Дорога трохи під гору, міст через маленьку річку. Збоку починається слобода „Нахаловка“, потім широка вулиця з білими хатами, садками, дерев'яними тротуарами, церква, друга церква з іржавою колись зеленою, банею, базар, мов десь у Путівлі-майдан, вкритий гноем, соломою, рундуками, возами.

На возах коло глечиків із сметаною та торбинок із сиром - дядьки з околишніх Покровки, Ново-Нікольського, Раковки. Нема лише перекупок. Скрізь коло рундуків. коло парусових яток з рибою, городиною, м'ясом - чорні й сині китайці: дрібна торгівля тут монополізована ними. З вивісок ремісників - кравців, шевців, голлярів запрошуують відвідувача Ян-Фу-Дзяни та Чен-Вані: у цій галузі знов китайська монополія. І лише китайські обличчя, одяг, калічена мова китайців - крамарів, вносячи чужі фарби у кольорит української провінції, нагадують, що ми не в Миргороді, Олександрії чи Путівлі.

Раюють у калюжі свині, чорні і кошлаті - манчжурської породи.

А проте — широкі, ріvnі, хоч і запорошені вулиці, великі крамниці, книгарні, добрий будинок пошти, а навколо базару білий чотирикутник крамниць і складів.

Нікольськ швидко зростав досі і має дуже широкі перспективи розвитку надалі. Осередок тресту „Дальрижу“, рижові плянтації навколо, закладається фабрику взуття, цегельня, олійниця, чинбарня; неподалеку вугляні копальні: п'ятирічка закладає нові рейки, що по них іде Нікольське геть від свого минулого урядницько - колонізаційного осередку, від калюж провінції.

Колись, у далеких віках тут поблизу, у долині Суйфуна лунав гомін столиці манчжуро - тунгузьких племен Фурдань - Чен. Було це дуже давно. Лише

по археологічних музеях збереглося трохи решток древнього життя, що буяло у Фурдань - Чен. Коли прийшли сюди колоністи, росіяни й українці, по долинах Суйфуна та Раковки вигравали лише вітри.

Місто молоде, навіть молодше від Владивостоку, що його заснування розпочинає колонізацію Південного - Уссурійського краю.

Перші пересельці — кілька руських астраханських родин - осіли тут 1866 року, за рік прийшло ще 19 сімей — з „южних“ губерній. Так створилося село Нікольське. Тихе життя над річкою Раковкою не погбавлене було й драматичних моментів, коли сторонні сили вдиралися сюди, ламаючи загайний ритм життя хліборобів.

На остріві Аскольді поблизу Владивостоку мили золото китайські опришки, мисливці, золотошукачі — „манзи“. Російська адміністрація забороняла вільне золотошукування. Але манзи не зважали на заборону, покладаючися, мабуть, на власну силу. Перший наступ війська вони таки дійсно відбили, але ж проти артілерії не встояли: покинули острів, рушили на суходіл, перейшли гірський кряж й опинилися саме у долині Суйфуна. Вони палили й грабували російські села. Тоді спалено було й Нікольське.

Заливали Нікольське поводі сезонові й позачергові, під час тайфуну. Коли вітер дме з океану й гонить назад воду Суйфуна - річки, що тече за 4 км. від міста, — а в той же час лле тропічна злива, Суйфун, стиснений кам'яними скелями, „щоками“ нижче Нікольського, геть заливає цілу долину. Іноді це буває, коли швидко тануть сніги на горах. Тоді плавають Нікольське й околишні села під водою, що несе худобу, посіви і плодючий гумус ланів. Старожитці намагаються підмітити періодичність у наступах поводів: мовляв, раз на десять років неодмінно трапляється таке нещастя.

Так нікольчани відзначили епохи: до мандзіївської „війни“ і після, до останньої поводі і після неї. Звичайно, брак подій у такому літочисленню запов-

няли або поява тигрів, чи дуже сильна „мошка“, або п'янний хліб.

Елементи „цивілізації“, так би мовити, внесено було до життя нікольчан, коли переведений був до нього штаб лінейного батальйону. Цей батальйон став помітнішим чинником економічного та культурного розвитку села. Перше зрозуміле само собою, щодо „культурного“ впливу, то його безперечно мали два готелі — ресторани, які майже разом виникли у Нікольському. Старожитці ще пам'ятають пані Ружицьку та містера Бена Сільверсона — сумнівного американця, що були першими культуртререрами у Суйфунських преріях, серед уссурійських скватерів та стрільців.

Першу школу — звичайно, церковно-приходську — було відкрито лише через п'ятнадцять років після ресторанів. Потім пройшла залізниця і з 98 року село Нікольське перетворилося на місто Нікольськ-Уссурійськ.

Так створився цей осередок російської колонізації на Усурі у вигляді типового українського міста степової смуги.

Гарячий, запорошений день. Тихо. Ховаються десь нікольчани по білих хатах та у затінках по садках. Затінками їдемо по безлюдних вулицях.

Райінспектор наросвіти — сімнадцять років з України.. Коротенька розмова про уссурійських українців, культработу серед переселенців нагадує такі ж розмови у Владивостоку.

— Так, так. Тут, безперечно, треба й можна працювати. Аджеж українців у районі не менш, як 70%. Але ж немає директив. От була комісія тов. Досова з краю: об'їздила села, виявила бажання української людності мати українську школу, але ж практичних наслідків немає... Дешо, правда, є: от гурток у залізничників. Там вони щось роблять...

— Я й сам із села. Коли був в учительській семінарії, сам говорив по українському, а тепер забув...

— Звичайно, українські школи потрібні, але ж не маємо досі директив ні про нові школи, ні взагалі...

Картина досить ясна — нацкультура в ембріональному стані; передумови є, але немає директив...

Південно-Уссурійський край, за винятком лісних та гірських районів, залюднювався переважно українськими селянами. Хто з них не осів чомусь на землі, ішов до ближчого міста, до Ніколе́ська. Так заселяли місто пересельці - українці. Потім селилися відпушки солдати, урядовці з ухилом до мирного життя із курями, корівкою, городом, садочком, залізничники теж з корівкою, домком та садочком. Як гідне закінчення цієї етнографічно - соціальної картини з'являлася іноді „малоросійська“ труга.

Словом — досить угноєний ґрунт, щоб на ньому, могла з'явитися 17 року далекосхідня українська учительська громада, а згодом і українська рада що об'єднувала місцеву націоналістичну інтелігенцію та намагалася грati провідну роль у Ніколе́ській раді робітничо - селянських та солдацьких депутатів. Ale справді весь час вона була тут лише невеликим і невпливовим осередком міщанського націоналізму.

У Благовещенську за тих часів „українська рада“ була, кажуть, енергійніша: там майорив жовтоблакитний прапор, а добродії — повітові романтики являли чудове видовисько у жупанах, із старовинними шаблями на поясах, з оселедцями, все — до оселедців, може, включно, — з реквізіту такої ж трупи.

Процес СВУ довів, що петлюрівська директорія, шукаючи за всяку ціну спільніків проти пролетарської революції, зважила на ці настрої української далекосхідної дрібної буржуазії. Плетиво інтриг у „світовому маштабі“ і змов проти пролетаріату простяглася з Києва, з кабінету Ніковського до Зеленого Клину й до штабу японського інтервенційного корпусу. Повітові „державні уми“ вже уявляли себе дипломатами, потай заглядали до

підручників міжнародного права, на всякий випадок допитувалися у „свого“ постійного кравця Чун-Фун-Лі за скільки б ото він уявився пошити фрака—як відомо, найпотрібніша річ у дипломатичних зносинах.

На жаль, архів українських видань і документів, що є у інспектора, Нікольського старожиття надто невеличкий, щоб за його матеріалами оцінити розмах державного и дипломатичного генія мрійливих просвітян з берегів Раковки: кілька сантимінタルних відозв - листівок вчительської ради тощо. Стиль слізливих закликів досить повно консонує з картинкою того куточка Нікольська, де мешкає наш господар: напівсільського вигляду вулиця з городами поза білими хатами, корівка у дворі, а посередині двору щось середнє поміж тополею та вербою— чайок пitti під ними улітку над вечір.

Сковзаючись по глекому після легкого дощу ґрунту, ідемо їсти торішнього засолу кету, що є основною стравою у меню одинокої у Нікольську кооперативної їdalyni.

Місто колись вшанувало своїх „героїв“, назвавши більшість вулиць за прізвіщами колишніх місцевих „діячів“, здебільшого на карб „героя“ антибоксерської експедиції генерала Гродекова. Багато таких імен сучасність вже стерла з мурів і з пам'яти молодших нікольчан.

Звичайно, жодної української книжки по книгарнях не знайдеш, хоч завідувач крамниці „Союздроку“, спираючись на своє знання району, запевняє, що українська книжка тут матиме великий попит.

— У районі близько семидесяти відсотків українців—це вже говорить саме за себе. Та й поганій є. Мені край треба зараз для показу карбованців на чотириста української літератури. Але ж поки замовлення дійде звідси до Харкова та пеки його виконають—минають місяці.

Пригадуємо наш експеримент у Владивостоці: ми виставили у вітрині крамниці ОГІЗ'у останні числа

харківських журналів, що забрали з собою у дорогоу, і просили книгарів простижити — чи будуть питати їх. Вітрина викликала велику цікавість від покупців і за кілька день крамниця зареєструвала десятки відвідувачів, що бажали передплатити ці журнали.

— Та от вам і мій постійний покупець української книжки, рекомендує нікольський книгар нового відвідувача. — Товариш Опанасенко — керівник українського драмгуртка у клубі залізничників.

Залізниця розрізує Нікольське на два міста: старе - міщанське, з базаром, церквами, китайським кварталом, і нове — робітничий поселок, де за центр править великий клуб імені Чумака — залізничника й партизана. Навколо нового Нікольського ревуть паротяги, ростуть мури великої цегельні, холодника, а трохи далі у степу — вугільні копальні. Звідси наступає індустріалізація.

Саме у клубі Чумака й працює Опанасенко — слюсар Нікольського депа, створюючи зародки самодіяльного українського театру на Уссурійщині. Сьогодні іде „Родина щіткарів“, а ото ставили „Республіку на колесах“.

У клубному садку під час вистави грава музика й на асфальтовому майданчику крутилися у танках пари. „Родина“ зібрала досить глядачів, що заповнили простору залю у великому двоповерховому будинку клубу Чумака. Цей клуб має п'ять тисяч членів — чимала цифра для нікольських маштабів.

Тиха широка вулиця приводить несподівано до якогось напівзруйнованого брудного закутка. Переplутані, прогнилі й смердючі закомірки, утворюючи проходи, внутрішні двори й завулки, виводять нас на брудну базарну площа. Китайський базар і куток китайського кварталу — руїни старого колоніаторського Нікольського, — жебрацький, нещасний і брудний куток на тлі українського міста нагадує колишні містечка Правобережжя.

Жнуть ріж

Рижові копиці

Масний дух тяжить над базарем. Шахраї та дрібненькі крамарчуки „обреченно“ визирають із закутків. Молоденька повія у гаряче-червоних штанцях пожадливо п'є щось просто з пляшки, притуливши шийку до розпухлих вуст. Не відповідаючи на залишення крамарчука, вона йде до якогось закапелку, шкотильгаючи на скалічених ногах.

У напівзруйнований комашник базару врізується великий новий будинок механічної майстерні взуття. Широка вулиця повз майстерні виводить на шосе, що тягнеться до рижових плянтаций неподалеку від міста.

Повз шосе близько за Нікольськом розгортаються насінньорижові плянтациї Рижтресту. Вони розкидані по цілому південно-усурійському краю: під Нікольськом, навколо Ханки, по долині Даубіхе...

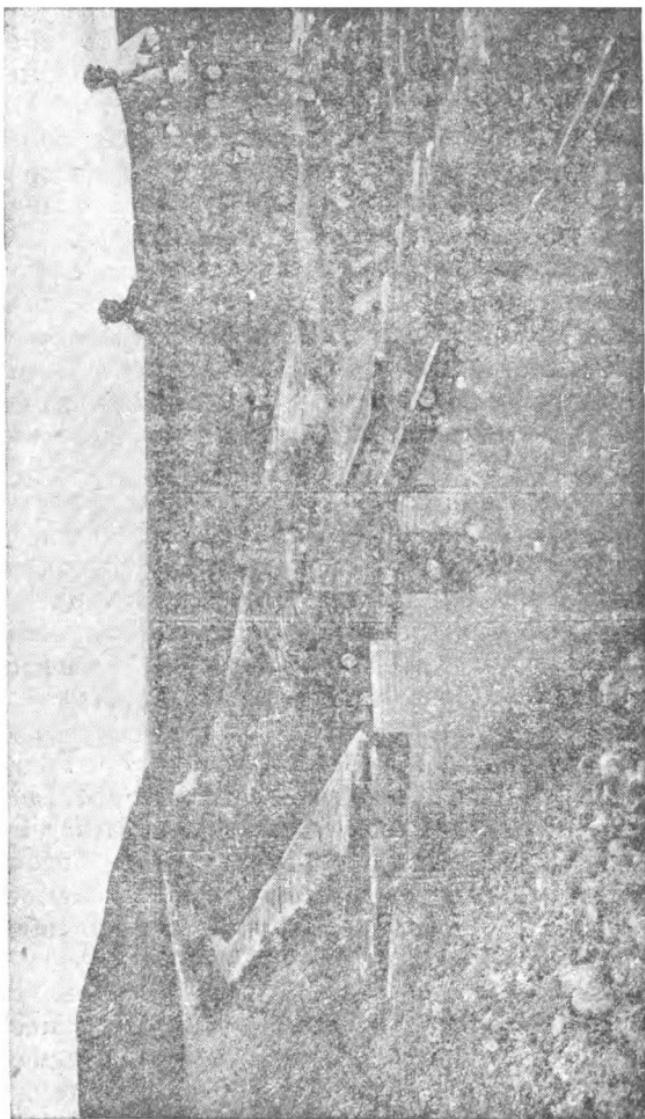
Рижтрест засіває цього року дванадцять тисяч гектарів. Близько ста двадцяти п'яти Катерпіллярів та Клетраків повзають по груському, рідкому ґрунту Прихайкайщини, готовуючи його під рижові лани. Найупертіша робота йде на річці Сантажезі. На десятки кілометрів навколо Сантажези тягнеться болото. Це болото висушують системою дренажних каналів і на звільненій землі висівають риж.

Але ж риж потребує води, багато води. Його й сіють у воду. За два-три дні до сівби поле заливають водою на дециметр. Тоді лан нагадує болото, перетяте стежками — валиками землі, що розмежовують лан на окремі дільниці.

Намочують рижове насіння перед сівбою, щоб воно проросло. По сівбі воду з лану спускають, а коли вже зазеленіють над землею поростки — іх знов заливають водою. У воді й полють риж.

Отже, мало відвоювати землю у болота, треба ще мати весь час запаси води поблизу, щоб заливати, коли треба лан.

Зрошувальні канали на рижовій плянтації

Звичайно, кореець-селянин загачує якусь маленьку річку поблизу і пускає воду по канаві на поле: первісний спосіб, що іноді надто дорого обходиться кустареві-рижоробові. Буває через дощі вода з річки прорве поганеньку греблю й вимие поле разом із посівом.

На Сантажезі зрошуувальну систему канав проводили інженери-гідраліки. З річки до магістралі ірігаційної системи воду жenуть смокові станції; звідси вже вода розтікається поміж окремих дільниць великого тисячогектарового лану. Спускають воду знов до Сантажези. Весь час смокчуть каламутну річку машини, але вона не виснажується, бо коли смоки беруть стільки води, що рівень її знижується, вода тече на лани з величезного запасного резервуара — з Ханки, де рівень води стає вище.

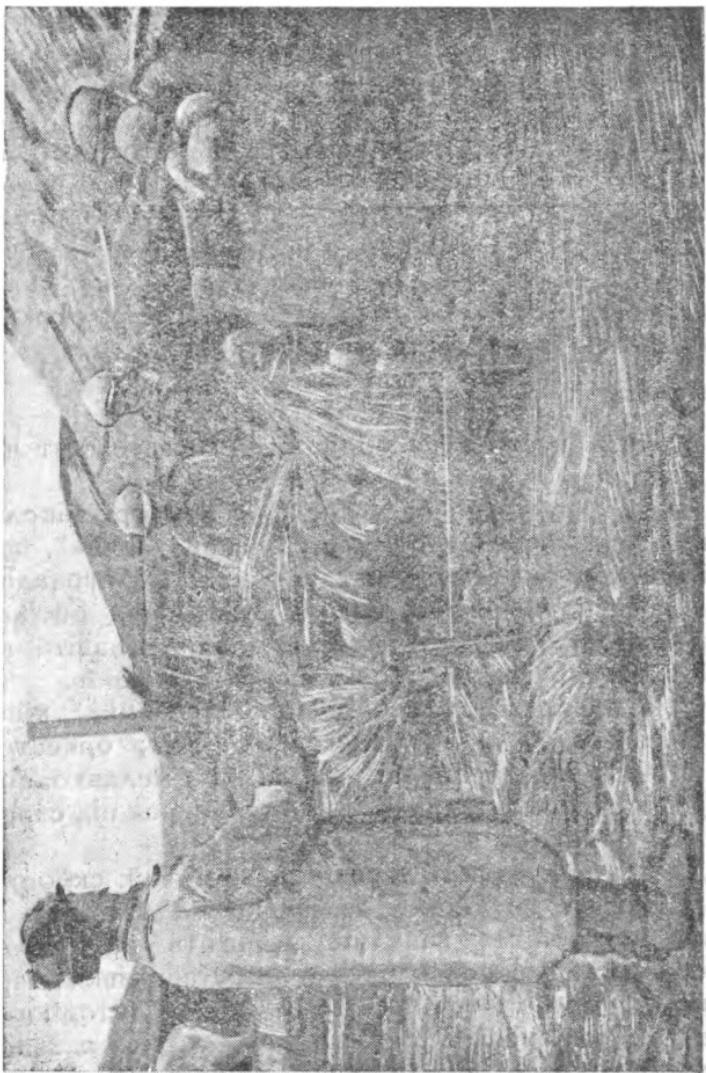
На Сантажезі, де тепер розгорнулося дві з половиною тисячі гектарів поливного рижового поля, ще два роки тому стояла заросла комишом трясовина. Трясовина зникла під світлим пір'ям рижу, під дорогами, під смоквою станцією, під мережою каналів.

За Нікольськом засіяно близько двох тисяч гектарів насінньового рижу.

Я роздивляюся цілу колекцію сортів рижу. З Японії, Америки, Манчжурії, Болгарії, Туркестану... Через іспит приморської с. г. дослідної станції пройшло щось зо вісімдесят сортів. Тут висівається переважно японський риж: безості „Бову“ й „Янан“, „Токашікуроке“, що дав найбільший урожай, важкий „Обоба“, гливкий „Цальбе“, „Хокайдо“, „Сакігаке“.

Навколо з болота тягнеться бліда парость. На рівнім полі сидять окарач корейці у конічних невеликих брилях з луб'я. Йде поління — марудна й важка робота, що потребує дуже великого терпця й не аби якого досвіду, бо лише око рижороба може відрізняти бур'яни від стеблин рижу: полоття заирає більш, ніж місяць.

Корейська рижова молотірка

Дальриж запроваджує революцію у рижоробстві: єті валики, що відмежовують окремі дільниці поля і що їх роблять, звичайно, руками й лопатою, тепер робитиме тракторний „чекер“; „планетки“ заміняють сотні рук під час полоття, як і спопов'язки та жатки, що заступають першій корейський серп, подібний до малої коси.

Примітивні засоби рижоробства забирають стільки сили, що стають перешкодою для дальнього розвитку цієї цінної культури. П'ятирічка вимагає збільшити площу рижових ланів більш, ніж у чотири рази. Кустарна корейська техніка, що склалася із тому, неспроможна виконати цього завдання, отже вона засуджує себе.

У готелі густо тхне борщом. Але зате тут чудові матраци, що на них добре спиться.

Надвечір вулицею йде череда... Увечорі ніколи чаю і розважаються у садку „Зелений острів“, що хоч і має таку опереткову назву, є цілком благонадійним профспільчанським садком. Островок обтікає річка Раковка, яку можна переплигнути навіть по обіді і у якій, мабуть, ловиться багато раків.

Салок великий, свіжий, причепурений; кіно, спортивний майдан, танцювальний майданчик; оркестра грає традиційні бравурні марші та меланхолійні балади, і сантиментальний корнет забирає під серце мрійливі пари.

Поглягуючи в буфеті досить поганий чай, скромно розжаються китайські ремісники та крамарі, із своїми мовчазними жінками. Дрижить на екрані якийсь красунь серед карколомних Кавказьких гір, перекинути, за завданням Груакіно, а діторю у перевагах механізації сирів'яння, а разом закохується, стрибає по скелях і всіляко нагоняє метраж.

Шумлять дерева й тягне холодком від Раковки.

Тихі, темні вулиці. Над містом панує провінційно-спокійний сон.

НАД ХАНКОЮ

— У нас на Мелітопольщині весь час посуха. Ось і тепер пишуть знов погоріло. А тут клімат зовсім інший—он яке все свіже. Тут мабуть, про посуху й не чули. От ми й рушили сюди.

Мелітопілець задумливо втирає круті вуси, потім умочує у сіль жмут зеленого пір'я цибулі.

— Нас 20 сімей—артіль. Вже раз обсіялися дома, а тепер от кінчаемо сівбу на новому місці. Поки збудуємо хати, колодязі викопаємо, а там під осінь приїдуть і ті, що поки дома засталися врожай збирати.

І оповідач і його супутники—двоє чоловіків і жінки—з нового місця задоволені: місцевість степова, рівна, земля підходяща, хоч, звичайно, й не чернозем.

— Жалкувати нема чого, що поїхали: клімат хороший, річка близько та й колодязь викопати не важко—вода на півтора метри під ґрунтом.

— Води закортіло? Води тута вистачить, ще проситимите, щоб менше було,—подає репліку хтось з „піонерів“-сусідів.

— Купили вже три кобилиці,—не звертаючи уваги на уїдливе застереження, розказує колгоспник,—от би ще курчата знайти та корову, хоч би дітям молоко було. Та тепер мабуть не укупишся, може туди під осінь.

— Квартируємо у тамошніх осельчан. А сім'ї покищо на пункті у Нікольському.

Їдемо у залюдненій смузі Ханкайщини, але сіл не видно: залізниця чомусь старанно обминає найбільші з них: Хорол, Більмановку, Ново-Деріцю.

— Були у Хоролі? Це ж Одеса: цегляні будинки, залізні дахи.

— Наживіть і ви такі,—не витримує якийсь абориген. До нас теж приїхали пересельці з України: подивилися та й повернули назад—не витримали.

— Чи ж тут такі врожаї, як там: п'ятдесят пудів як візьмеш з гектара то й годі... Оде ніби й зійшло добре, та ст вже два тижні дощі. Це значить солома буде, не хліб...

— П'яний хліб...

— Що то за п'яний хліб — питаютъ. Дуже часто тут згадують про Його.

— Під тумани, бачте, щось іноді з'являється на пшениці. Грибок якій чи що. Ні у зерні, а ні у борошні ніяк його не впізнаєш. Нічим ніби не відрізняється від звичайного. А як поїси хліба з того борошна — п'яний та й годі. У нас сусіда колись прийшов: зв'яжіть мене, просить, наївся того хліба, боюся щоб не заподіяв лиха кому. То йому навіть ввижалося щось.

Ото як в підозріння, що хліб отрутний треба худобі дати—ні за що не юстиме. Тоді вже можна очистити якося: з попілом мішають у воді, то що...

— А от мошка... — починає хтось ще з старожитців.

— А не заїла вас ота мошка, то й нас мо, не заїсть ..

Епізод цей — зустріч двох генерацій українських пересельців на Уссурійщину: „старожитців“ та „новосельців“.

Старожитці й самі приїхали сюди, мабуть, не більш, як років з двадцять тому: не старі ще дядьки, вони ні мовою, а ні зовнішністю не відрізняються від нових пересельців. Двадцять років тому їх також страхали тут дощами, туманами, мошкою з селянської жадоби до землі, щоб захистити її від „зазіхань“ новаків, тепер „старожитців“ молодшого покоління.

Вільної землі на Уссурійщині є ще досить. Десятки тисяч гектарів ще чекають на робітні руки і залюднювання краю-першорядне завдання. Проте,

через відмінність природніх умов окремих районів ця справа тут дуже складна.

Цілий колонізаційний фонд південної уссурійщини-колишньої Владивостоцької округи-поділено на три смуги, три переселенських підрайони.

Північний Спаський підрайон, переважно лісовий, до останнього часу ще мало підготований під переселення. Рік — два тому тут було лише три дільниці, відкриті для заселення, щось на чотириста із чимось їдацьких часток. Дві з них дільниць-горяні і здебільшого вкриті лісом-отже для хліборобства непридатні; третій, хоч і безлісний, проте низький, заболочений. До того ж усі три дільниці разом затопляє Уссурі під повідь. Тому дільниці цього підрайону залишаються вільні.

Майже зовсім непридатний для хліборобської колонізації Узбережжий підрайон, що довгою вузькою смugoю тягнеться понад морем: вогке, холодне підсоння, вітри, тумани, бездоріжжя за великого віддалення дільниць від сіл, певніше хуторів, нерегулярність пароплавних рейсів. Сюди йдуть, принаймні можуть іти, лише рибалки, лісовики, мисливці. Пересельці з хліборобських місць, потрапивши сюди через необізаність, тікають геть майже поголовно. Трохи кращі умови у південній частині цієї смуги, у Посьєтському районі, де можна, крім рибальства, займатися ще рижоробством та скотарством; через надмірну вогкість пшениця не вистигає й тут.

Придатні під рільництво резерви колонізаційного фонду покищо має лише Нікольсько-Уссурійська смуга, що охоплює західній та південно-західній кут Владивосточчини. Щоправда, по старіших „пioneerських“ районах — Суйфунському, Івановському, Чернігівському — фонд майже вичерпано. Проте, по західніх районах вільних земель є ще багато, особливо саме на Ханкайщині, що до того ж і придатніша для хліборобів, бо дільниці по інших районах цієї смуги здебільшого горяні.

Тому Ханкайщина й переживає тепер добу підси-

леного залюднення, тому й їдуть сюди оце мелі-
топільці, що їх так негостинно зустрічають „старо-
житці“.

Брудний вагон четвертої кляси (інших покищо
немає на Ханкайській залізниці, що тягнеться від
Манзовки до Камень-Риболова — кілометрів на сто)
наповнюють околишні селяни, китайці та корейці.
Якби не цей східній люд, можна б уявити себе
десь під Павлоградом: чути українську мову, нав-
коло степ, як степ. Спочатку ще туманіли десь на
обрію сопки, аж тепер вони геть зникли. Зовсім
по-степовому занурилася у тирсі маленька річка Мо.

— А оце коло нас лоша вовки розірвали.

— З сопок набігають кляті,-підтверджує старожитець. Буває й за підводами гоняться. Позаторік у Астраханці овець з двісті видушили: що ночі
п'ять-десять овець нема. Та не те що десь там, а
просто по хлівцях підкопувалися. Зібралися цілим
селом у облаву, ходили, ходили, так і не знайшли
нічого...

— Ой набралася я страху оце!-сміється дівчина.
Йшла на наш участок й заблудила: іду й іду з
сопки на сопку, і все не знайду, та ще заплуталася
у винограднику-тут дикого винограду по деревах
багато-от думаю, як вовк...

— І скільки ж воно отого люду їде, і куди вони
їдуть? вболіває баба.

— Народ, мамашо, як воздух.

Народ замислюється, мабуть, з приводу цієї сен-
тенції, палить, умошується поспати. Сто кілометрів
їдемо шість годин, адже розпису руху ще немає
тут. Вагон деренчить, мов розбита залізна скриня.

Спочатку осіли тут, на березі озера Ханка, по-
китайському Кхенг-Кхе, рибалки росіяне з-під
Астрахані. Звичайно, і село зветься Астраханка.

Степ вже кінчаеться тут. На півні й заході обрій
запинають кряжі, рвуучи небо зубчастими верхів'ями.

Вони насуваються й на озеро. І Астраханка тече з узгір'я хвилею широких, масних, сизо-зелених городів, садків, чагарників, що затоплюють шереги білих хат.

Трохи далі, на захід, на крутому розі, розташувшися Камінь-Риболов районний центр Ханкайщини, колишнє міщанське містечко, що вело торг з Китаєм, з околишніми селами й станицями уссурійських козаків-рибалок та мисливців.

Вгрузаючи у жовтому піску, йдемо попід крутим берегом вздовж озера. Положистий піщаний пляж не поступиться проти найкращого кримського, та з нього користуються виключно корови, що рудими й сірими брилами лежать у свіtlій воді; рятуючися від спеки, у затінку під кущами гуляють у карти пастушки.

Два дні вже не було дощу. Східне сонце ма-жорно палає над Ханкою. Повітря гаряче й вогке. Озерна гладінь відбиває свіtlі снопи проміння.

Ханка, або, як кажуть селяни, Хайкан, — озеро тисяч на чотири квадратових кілометрів. На півночі третину його відтяг китайський кірдон. Від заходу натискають на озеро відноги манчжурського гірського пасма Кенгтей-Аліну, врізуючись у воду високими рогами із жовтою крайкою пісків.

Судоплавна річка Сунгача сполучає озеро з Уссурі, з Амуром. Дешевий водяний транспорт міг би зв'язати Приханкайщину з Приамур'ям. Проте, тепер ходить по Ханці місяці два-три на рік один тільки старенький пароплав, що приходить з Амуру перевозити соєві боби, чи як тут кажуть, „бобу“, з прикордонного Турього Рогу до Астраханки, звідки „боба“ іде вже залізницею до Владивостоку.

Рибне озеро. Багате. Тихookeанський Інститут рибальства вирахував, що плаває у ньому щонайменше шістнадцять тисяч тонн сазанів, сомів, красноперки тощо. Отож не даремно Камінєв — риболов.

У Риболові біля установ, лікарні, кооперативу

стоять підводи околишніх селян; листоноша несе „Правду“, що вийшла тижнів зо два тому, а її новини вже, як світло давно змертвілої зорі, та „Красное знамя“ — застаріле лише на чотири дні; чмихає стареньке авто; а в холодку півтемних кімнат райвику вистукує друкарська машинка. Всі ознаки культури. Наш Тартарен остаточко разчарований.

— Ну, як у першому - лішому районі у нас. І це тут, під китайським кордоном, у найдальшому кутку Союзу! Я хочу тигрів бачити, а не авто... Тут же повинні бути тигри. У Харкові казали. Навіть радили без штуцера не їздити.

— Пригадайте розчарування американської експедиції, кампанії мисливців, що після довгих шукань у самісіньких джунглях цього краю, забила лише двох тигрів. Ви ж читали про це у „Красному знамени“.

— Отже тигри є... Та ви ще забули, що у тій же таки замітці ображені усурійські тигробої ехидно ставили у приклад американцям якогось мисливця, що вбив тоді ж кількох тигрів.

— Гаразд, але, принаймні, тут, на Ханкайщині їх немає і про них тут давно вже не чули, бо з Зеленого Клину вони, мабуть, емігрували кудись.

Голова райвику, владивостоцький робітник - водник, запевняє нас, що у його районі зовсім немає українців.

Проте ми вчора лише, бувши на зборах бідняцько - середняцького активу в астраханській сільраді, переконалися на власне ухо, можна сказати, у противному:

— Колись то вони були українцями, — обстоює голова, наслідуючи своїх владивостоцьких колег. — А тепер — це... далекосхідня нація — сміється він. — От, прошу, наш інспектор народосвіти: сам з Зіньківки, Спаського району, батьки українці, але чи ж ти українець, товаришу Гордієнко?

— Я далекосхідній...

Люде „далекосхідної“ національності таки зустрічаються тут, переважно по зросійщених селах. Для молоді української, що народилася вже тут, Україна, як для російської — Росія, є лише географічне поняття: українці чи руські — це ті, що живуть там десь, звідкіль приїхали колись їхні батьки.

— Я дальневосточная — гордовито заявляє моя хазяйка, молода жінка, що говорить лише по-українському, як і її три хлопці дошкільного віку.

— От у наших сусідів на кватирі стоять українці — пересельці, оце тепер приїхали...

Одечі „далневосточний“ провінціалізм був колись за предмет пихи для сибір'янків-автономістів, що обґрутували на ньому право на „автономію“ Сибіру. Та ще й сьогодні дехто з „старожитців“ не від того, щоб навести нам „європейцям“ деякі історичні паралелі. А, можливо, саме сьогодні...

— Згадайте історію обох Америк — доводить заеклій далеко-східник, агроном-краєзнавець, колишній европеець і засланець.

— Адже янкі, є давно вже зовсім іншою паростью англо-саксонського генеалогічного дерева, ніж, скажімо, не лише брітанці, а навіть австралійські колоністи. А чи мало є відмін у етнографічному обличчі мексиканців, бразилійців, порівнюючи із еспанцями та португальцями? Представники одного біологічного роду, попавши до різних природних умов, дають у поступовому розвитку нові види. Біологія...

— Дайте спокій отій біології та згадайте про соціологію.

Мій спутник втрачає рівновагу — ніяких же ознак такого переродження немає: от скільки сусідами в китайцями живуть, з корейцями, але у тих соя, чумиза, риж, а у наших — пшениця, овес, ячмінь, там — кан, а у нас та ж піч, у них циновки, а у нас повсті, у тих ули, а тут чоботи, махра проти опію, горілка проти ханьшину...

Ховаємось від спеки у холодку так званого

парку — клаптика колишнього лісу, що залишився на самому горбі Риболовського рогу. Високі дерева. Тиша. Тягне вітрець з озера, що плюскотить унизу.

У райвлadi в думка створити тут будинок відпочинку, якщо не розгорнути курорт — адже колись саме сюди приїздили з Нікольська городяни відпочивати над далеким обширом Ханки, що ясніє проти сонця у темній крайці крутих берегів.

На ганку астраханської к'ооперативної їдаліні чекають на обід корейці - робітники з рижової плянтації, службовці райустанов, МТС.

Блідий, виснажений технік недовірливо дивиться на небо.

— Знов зі сходу хмари — ото знов дощ. І пообідати не встигнеш — вдарить. Доведеться таки болотом їхати п'ятдесят верст. І верхи не проїдеш, як Сентухе розіллеться. От чортів край: мокрий, дикий. Нарід відлюдний якийсь: не докупишся, не допросишся — куркульня чортова! За три роки так мені цей Далекий Схід набрид... Треба вже повернутися на Україну...

— Подумаш, Україна.. А там що... Ви й там нидіти будете. А тут ще за два - три роки красота буде. Залізниця от - от до Турього Рогу пройде, Камінь Риболов та Астраханка з'єднаються, колективізацію проведемо — тут же центр буде справжній. Залізниця, олійниця, млин паровий, рижові плянтації. А рибальство, а переселенство. Ваші ж українці й понайдуть сюди: зовсім Полтавщина буде.

Круглий вид оптиміста осяяній рудим сяйвом розплатланого волосся й давно неголеної бороди.

Дискусію припиняє тоненький хрипкий гудок з олійниці — голос молодої ханкайської індустрії. Їдаліня наповнюється трактористами у засмальцюваних комбінезонах, японських синіх із білими швами робах, у майках. Нашвидку, у перерві поміж картопляним супом та рибою, обговорюють поточні

справи, остаточно умовляються про футбольний матч з корейською командою з плянтацій. Напівспечений кореець - кухар стоїть у дворі, дихаючи, мов риба на березі.

Росіяни здебільшого та корейці, ці хлопці не тутешні; вони — з далекосхідніх міст. Астраханської молоді майже не видно на вулицях.

Закинуте десь на краю Союзу серед сопок село живе тепер напруженим складним життям. Передковічна мовчанка кряж'в та озера, сільська тиша — обманюють. Село у гарячці, бо воно, як і десятки тисяч інших сіл, є тепер точка, що до неї прикладено кілька сил, які змагаючися розламують його. Село поволі, але невпинно втягується у річище революції й п'ятирічки.

Тридцять п'ять відсотків господарств колективізовано тут уже тепер (липень 1930 р.), є сільско-гospодарська й рибальська артілі, МТС, контрактація... Навколо велике будівництво — казан, що в ньому виварюється молодша частина „старожитецького“ ханкайського фармерства, бо саме вона і йде до артілів, на будівництво, на Сахалін, на Камчатку, ведучи трактори, потяги, прокладаючи шляхи десь по інших кутках Примор'я.

Дід Гордій таки справжній бідняк: маленька обдерта хата зазалилася вже набік, єдина шкапина є мабуть ровесниця старій хатині. Крім цих господарських підвалин його життя, дід Гордій є ще власником червоного великого носа, балакучого й безсумніву красномовного язика, баби й двох дівчат, що з них одна є недоріка й слабує на ноги і тому має в родині аплуа „дурної“ й каліки. Вся родина міститься у темній брудній кімнатці.

— О-о, практикан. — характеризує дід моого господаря Гришка Безрука. — Він господарством справді й не займався ніколи. Так собі крутиться. От дивись — яку хату за ніщо, задарма купив собі. А це ж садиба Дукача — багатія нашого. Ого куркуль був!

Як гадюка людей їв: що скоче те й зробить. Скількох він повбивав — от Березюка, ота хата, вбив. І нічого йому. Ну й хитрий, чортів гад: оце тепер би й йому була амба, та він ще три роки тому спродає усе чисто та й поїхав кудись. І брат, і син його поїхали. От тоді й Грицько хату цю купив і сад, і город великий отой, і вимбар добрий — ну, чисто Дукач став.

Дід скорботно хитає головою і вихіляє чарчину. Старий абориген Астраханки, колишній чернігівчанин,— дід оце дожив до колективізації і сам цього року став членом артілі.

Грицько вже належить до покоління „далекосхідників“. Міцний і діловитий хлопець, він є репрезентант сільської буржуазії, що народжувалася у цьому уссурійському закутку, а тепер принишкла, вичікуючи. Він вичікує з'їзду — може будуть зміни; вичікує осени: восени, мовляв, колгоспи луснуть, і всі — середняки і бідняки — підуть з них геть, „ногами проголосувавши“ проти колективізації.

Дід Гордій, власне кажучи, ярмаркує: щось оце спродає, і тепер запиває могорича із сватом з сусіднього села, що під ярмарок купив у астраханському Центроспирті — бо „у нас кабака немає“— півшідра горілки і вже другий день не може вибратася додому із цим дорогоцінним вантажем, бо безупину або сам частує, або приймає частування від численних своїх сватів, кумів, приятелів.

Ще ввечора напередодні по шляхах до Астраханки тягнули я підводи з околиць із прив'язаною до задків худобою. Підводи стали по дворах родичів, сватів, кумів.

Коло „кабака“, як за традицією звуть тут крамниці Центроспирту, стояли черги.

Вечір упав вогкий і вітровий, по доші і тому пепелярмаркова гулянка йшла по хатах.

„Па-алюбила шарлатана“... низько й сумно заводили вчора поблизу на вулиці дівчата. Але нічого не виходило — відгуку не було.

Ярмарок спеціально скотарський. Ярмаркують „гурани“, так дражнять уссурійських козаків, астраханці, приїжджі сусіди — народ міцний і рослий, м в дуби. По-дитячому великоголові й соромливі лошата приголомшено туляться до маток; камінем, мов вилляті, лежать плюшеві бузівки.

Стривожене іржання, мукання, гомін, вигуки, матюки...

Ярмаркують два дні, хоч за традицією цей ярмарок — триденний. Вже зрана на третій день вигін за Астраханкою, де розгорнувся ярмарок, спорожнів. По шляхах скочуються з сопок підводи, сповнені гарячих хусток, кохт, чобіт.

У старожитецькій хаті пропивають ярмарок. Старий, зяті, син, свати сидять на лавах за столом. Єдина на всіх чарка — по-старовинному — кружляє загайно, але невпинно з вуст до вуст.

Сват Евмен — білий, гарний дід — заплюшивши очі й сперхися на руку, з усієї сили витягне:

Защебечі, ти міне,
Що я в чужой стороне,
Ой-да нема роду при міне...

Він примушений співати сольо, бо його багатий репертуар вже невідомий нікому з компанії. Але це не заважає йому співати безупину. Паузи виникають, коли до нього доходить чарка.

— Свате, чуеш, свате! — гука він. — От як був я у Варшаві, у Волинському полку служив...

Проте, його споминів не слухають — вони не молодші од його пісень...

— Матко, давай ще пляшку...

— Пий, гуляй! — вигукує зять Павло. — Однаково, все заберуть...

Поточний момент врізується у лірічний настрій-навіянний дідовими співами. Навіть дід замовкає, бли, маючи блакитними, наллятими кров'ю й слізми очима.

— І заберуть...

— Не дам! Краще вже проп'ю! І вбирати не буду — хай гине!..

— Аби руки зосталися. Я от покинув усе, сина на залізницю послав, сам за тесляра на рибалки став. Ось заробив і пропиваю. А то й на Камчатку пойду, звідти до Америки подамся.

— Гуляймо, хазяїни! Он дід Бочарник аж од Великодня не прокидається: п'є та спить...

— Хазяїн же ж був який! Самої худоби скільки мав — тавро своє було.

— Минулося вже, мабуть, наше! — констатує гість „гуран“.

— Минулося вам, козаки, поміщиками бути: ліквідують вас з земного шару...

Ex — і слішень вистрел за горою,

Ex — і посвітіє слышится ліхой.

Iz набега удалого

Будут казаки домой...

Старий дістасе книжку з шафи.

— От у священному писанії сказано...

— Писання тут ні дочого! Діло просте: влада каже — дай хліб. І я не від того — владі треба хліба. Але ж дай ти мені ціну, дай, як я хочу. А не хочу — не віддам. Це ж мое... Ясно?

— Трохи, не погодилися? — хитро сміється дід.

— І не дам. Худобу вже поспродав. Тільки от дітям на молоко залишив одну.

— Да. Поїлося цього року м'яса. У нас у Астраханці тільки на різниці зарізали дев'ятьсот п'ятдесят штук, а ще ж різали й на стороні...

— І правильно. Хай заговляють служащи...

— Матко, ще одну...

— Хоч погуляймо востанне.

Павло затягує української. Жінки кричать сильно й пронизливо. Чоловіки напинають груди, мов міхи. Спів б'є у стелю. Бряжчать шибки... Проте спів не заглушує тремтячого гуркоту, що чути здалека...

— От через оті кляті трактори й пропадаємо...

У дворі МТС йде мітинг машин: один за одним піповзають „Клетраки“, „Катерпілляри“, „Інтерни“, терекликаючися дрібним гудом і вібруючи залізним влом.

На ганку, коло синьої землемірської мапи з візерунками річок і пунктиром дільничих меж — нарада. Агрономи, мов стратеги, оцінюють значення увалів, довжину й напрям шляхів, можливість роботи тракторів на нових переселенських ділянках, що заселюються зараз.

Астраханська МТС оре переважно цілину колонізаційного фонду Ханкайського переселенського підрайону.

Шістдесят тисяч гектарів більш-менш придатної землі поділено на тридцять вісім дільниць, що на них можна посадити двадцять тисяч душ нових хліборобів.

Вже тепер підготовані для переселення десять дільниць по тисячі, приблизно, гектарів кожна. Крім великих комун: „Червоне козацтво“ та „Комуна З полку зв'язку“ — на цих нових дільницях осіли вже артілі: „Світова зірница“ — в подолян та „Нове життя“ з мелітопільців.

— Зважаючи на ходацькі заявки, ми більше поселенців чекали, — пояснює зав МТС, він же і завідувач переселенського пункту. Річ у тому, що до цього року йшло переселення одноосібників і ходацькі заявки були переважно одноосібницькі. Попинаючи від цього року, колонізаційний фонд приділяється лише під переселення колективів, а від них попит на колонізаційний фонд тільки — но починається.

На осінь ждемо поповнення у ті переселенські колгоспи, що вже осіли у нас: прийде понад тисячу пересельців у „Комуну З полку зв'язку“, тисяч зо дві у „Комуну Чернігівського полку“, коло півтисячі до „Червоного козацтва“.

Процес переселення проходить кілька фаз. Перша з них — ходацтво. Ви знаете постаті з старих

„передвижницьких“ картин: пішки, із ціпками у руках й торбинами за плечима, ідуть стомлені селяни — два або три — по рівнині, гостро вдивляючися у новий край — це є „ходоки“.

Щоправда, дійсності зраджує „передвижницький“ канон. Принаймні перші з ходоків, що довелося мені бачити тут, були: учитель у напівтуристському вбранні та демобілізований бійці, що швидким військовим кроком, відкидаючи полі довгих кавалерійських шинелів, ішли оглядати дільницю під червоноармійський колгосп.

— 27-28 року до Приморської переселенської партії прийшло ходоків від сорока тисяч родин, а в 28-29 році від шестидесяткох тисяч. Та хоч землі тут і багато, проте у п'ятидесятьох випадках із сотні ходоки повертаються додому, нічого не знайшовши. Причина тому — необізнаність їх із умовами Примор'я, а особливо окремих його районів, непоінформованість їх про ці умови від місцевих, з місць виходу, земвідділів. Ці відомості, ходоки дістають здебільшого вже у Владивостоку. Бракує літератури про переселення, літератури, що докладно висвітлювала б природні умови районів далекого сходу, які приділені під колонізацію. Той довідковий матеріял, що був досі у розпорядженні земорганів, зовсім не давав опису, наприклад, Узбережжного району. І от саме до цього району потрапляє ходок з Полтавщини, чи з Степу. Трохи обдививши тут, розпитавшися у агронома, він здебільшого навіть відмовляється й дивитися дільниці у цьому вогкому, холодному й лісовому краї. З тих тисяч українських родин, що за останні роки осіли на Уссурійщині, на Узбережжю оселилося лише десять родин. Мабуть спочатку сподобалося було їм тут. Проте, трохи згодом дев'ять з них покинуло нові дільниці, і лише одна родина витримала, та її то осівши ближче до Владивостоку.

— Коли українці не хотять лісу, сибіряки, росіяни з півночі, білоруси шукають саме лісових

дільниць, рибалкам треба море і трохи беріга. Але всі — і степовики і лісовики, і рибалки — не хотять залишатися на безголов'я у далеких, бездоріжних кутках. Відмовляються від прикордонних дільниць, як от Тур'є-Ріжська група, що тягнеться вздовж китайського кордону. Переважно ходоки шукають земельних лишків по старожицьких селах, бо при селі і будуватися легше, і господарство закладати. Але земфонд по таких села вже майже вичерпаний. Ті п'ятдесят із сотні, що вибрали дільниці, зачислюються на них. Це другий етап. Земля вже є, треба переселятися. Але коли доходить до діла, багато з тих, що посилали ходоків, відмовляються й іде, звичайно, лише близько 25% від зачисленої кількості господарств. Потім довга подорож, знов шукання, міна дільниць і, нарешті, — „водворені“. Цього етапу досягає лише п'ята частина з тих, що зачислені було ходоками. А в наслідку, при великому попиті на землю, при п'ятидесятьох відсотках незадоволених ходоків 28-29 року залишилося невикористаних дільниць, придатних більш-менш для населення, понад шістнадцять з половиною тисяч.

Для переважної більшості, пересельців оте „водворені“ є вже остаточним моментом, що, починаючи з нього, вони стають справжніми уссурійцями, потроху призвичаючись до нових обставин, і з стану новосельського неповноліття переходят з часом у „старожитці“. Але є ще такі, що не вживаються і або повертаються назад, або шукають нових місць.

Найважче іде осаджування на ділянках дуже віддалених або прикордонних — понад китайським кордоном. До останнього часу життя у прикордонній смузі було небезпечне через напади хунхузьких або білих банд та через конокрадство, що часто трапляється й досі по таких районах. Жити тут можуть лише великі переселенські колективи, що здатні організувати нападам опір. Одноосібники ж чисто,

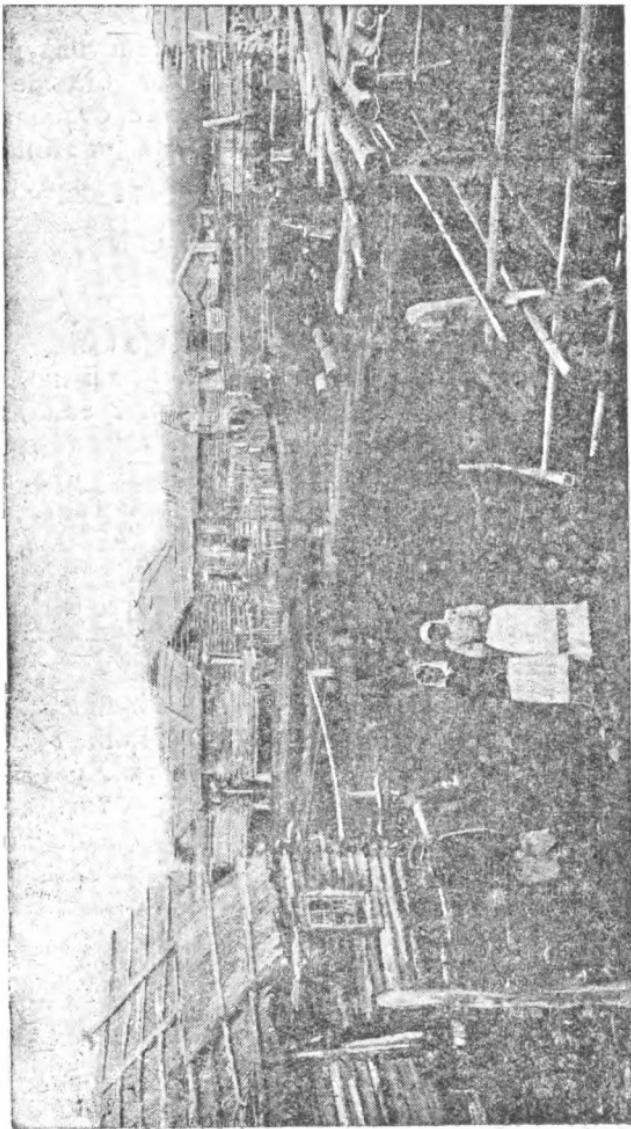
офіційно вже осівши на своїх дільницях, живуть на кватирях по більшіх до їхніх дільниць селах. Микуленого року на прикордонній Харинській дільниці, наприклад, було таких аж 208 душ.

За останні два роки поворотництво чимало збільшилося, бо до звичайних труднощів пристосування на новому місці — відсутність будівельного лісу, непристосованість до місцевих природних умов, замала місцність господарства, сімейний розлад, бездоріжжя, небезпечність дільниці тощо — приєдналися ще дві причини: осіння повінь 1928 року та, особливо, обставини, що склалися у наслідок радянсько-китайського конфлікту.

На новому етапі, що до нього вступила за останні два роки переселенська справа, більшість цих причин, принаймні причин психологічного, так би мовити, порядку відпадає. Колективне переселення, що є тепер єдиною формою колонізації, звичайно більше забезпечує задоволення всіх соціальних та культурно-побутових потреб пересельця, і усуває великою мірою такі офіційно зареєстровані причини поворотництва, як от „не подобався край“, „хвороби у родині“, „сум за батьківщиною“ „замало робітників у господарстві“, „небезпечно“ тощо.

Спробу колективного переселення вперше перевів Наркомзем УСРР. Деякі позитивні наслідки ця спроба дала вже з початку. Але справа не була досить підготована: деякі колективи приїхали сюди без попереднього ознайомлення із дільницями через ходаків. Найбільше таких колективів було з Мелітопільщини. Приділені для них дільниці не задовольнили пересельців і тому довелося підготувати нові, а тим часом дехто з колективів повернувся на Україну. До того ж місцеві земоргані українські не приділили досить уваги складу цих колективів, добору членів. Наслідком було те, що такий колектив справді виявив себе псевдо-колективом: прибувши на нове місце розпадався

На таїтотій ділянці Ноносеї

на одноосібницькі господарства. Прикладом, в артіль „Восточная звезда“ на Осінівській дільниці, або комуна „Червоний Жовтень“ на дільниці Більманівській.

Добре зорганізований міцний колектив, як переселенська одиниця, звичайно має більше господарських можливостей, отже скоріше стане на ноги у нових обставинах. Адже велика частина поворотчан виїздила звідси саме через маломіцність господарства.

Найбільший попит на колонізаційний фонд, найбільше заличених, найбільше „осаджених“ і, звичайно, найменше поворотчан дає УСРР. 28 - 29 року сорок відсотків всіх переселенців, що осіли на дільницях, прийшло з України; найбільші колективи, що тепер орють уссурійську ціліну, складаються переважно з українців. Це лише абсолютна кількість. Але й питома вага українців у загальній кількості пересельців весь час зростає: 27 — 28 року українські ходоки вимагали 7.200 душевих дільниць, або 18% усіх вимог, а 28 - 29 року — 21 тисячу, вже 70%; у ті ж роки зарахувалося на дільниці: 3.170 душ — 22% і 7.500 душ — 60%. З українцями за останніх років конкурували кількостю лише рибалки — астраханці, що змінювали гарячі, сухі як згага береги Каспія на тумани Примор'я. Астраханці осіли по всіх отих Адімі, Хунтамі, Коямбе, Судзухе, — бухтах й рогах, що тягнуться на південному березі Усурійщини — заклавши артілі з назвами їхніх „рибниць“: „Каспій“, „Победа“, „Россія“, „Волга“, „Каспійській моряк“, „Рибак Каспій“.

За 28 - 29 рік у Нікольськ - Уссурійському підрайоні осіло понад дві тисячі українських переселенців, найбільше з Шевченківщини, Тульчинщини, Київщини, Чернігівщини — з старих джерел колонізаційного руху. 29 - 30 рік дає чимале збільшення, бо цього року вирушили на Далекий Схід великі

колективи, що стають тут осередками колгоспного руху, а разом ініціаторами національно-культурної роботи серед уссурійських українців.

10 березня 30 року у містечку Ободівка на Тульчинщині, за Крижоплем, відбувалися урочисті проводи. Тисячі люду загатили станцію. Лунали промови, греміла оркестра. Провожали артіль, що виділившися з місцевого СОЗ'у, їхала на Далекий Схід.

В остане прогремів Інтернаціонал, рушив поїзд, артіль почала свою довгу путь, а ободівці повернулися до чергових справ. Спочатку чекали звісток від переселенців, потім стали вже було забувати. Але тоді з'явилися дезертири, що повтікали з артілі — хто ще у дорозі, а хто вже з нового місця. Звичайно, дезертири малювали жахливі картини: хороби, смерти, голод і т. н...

До цієї артілі, що під назвою „Світова зірниця“ почала своє життя отут на широких розлогах під Астраханкою, я потрапив менш ніж через три місяці із дня її переїзду сюди, себто коли вона ще влаштовувалась.

1.400 га рівної ханкайської землі, з добрими сіножатями, з невеликою річкою й криницею. Рівна, густенька щітка ярини. Посівний плян виконано за допомогою тракторів Астраханської МТС.

На широкому світово-зірничанському обрізі розкидано шість - сім хат: колишні старожитецькі замітки, — хутори, що ставили на віддалених дільницях, — яких купили пересельці під житло.

Голова артілі Карпов, білявий дядя у голубій майці, з руками й цокю у мазуті ладнає на завтра косарку: починається сінокос. Двоє колективів прибудовують до старої хати новий причілок. Гуркоче на лану трактор, тягнучи за собою сівалку: висівають гречку. Копають другу криницю. Вчителька коло намету — тимчасовий дитячий захисток — вовтузається із дітлахами. Колгоспники всі на роботі. З тих ста семидесяти двох їдців, що їх налічує артіль, тут народу зараз в

Переселенці колгоспу „Світова зірниця”

небагато: хто на своїй, зірничанській роботі, хто ряджений артіллю на заробітки трактористом, тесляром тощо.

І шлях до цих ланів, і початок життя тут трудно далися подолянам. Їхали вони тридцять шість днів. Багато крові й грошей довелося витратити на те, щоб не їхати ще довше, і не спізнилися до сівби, хоч вийшла артіль завчасно. „Ласкава“ залізнична адміністрація робила все, щоб утруднити подорож пересельців: там їх відчеплювали від пасажирського й відправляли товарним, там їх зовсім не відправляли, там чіпляли до гасових цистерн, везли два тижні, коли за розписом пересельцям належало їхати лише два дні.

Добрих дванадцять тисяч кілометрів проїхали безплатно, маючи на те як пересельці найзакоханіші підстави, аж десь на Манзовці, вже за сто кілометрів від Астраханки, отаке - от начальство каже: купуйте квитки, а інакше не відправлю.

Довелося платити. На скаргу пересельців плату за худобу залізниця повернула, але за пасажирські квитки ще торгується.

Нарешті на місці. Голе воно було — це місце, у засніженому ще й на півзалитому водою степу. Земля важка — залежна. Купили декілька отих займок, а частина стала по квартирах у суміжних селах. Дорого коштували ці квартири: саме з тих, що жили по них і з'явилися дезертири. Зрозуміло: нове місце, труднощі, а тут „старожитці“ беруть у роботу.

— Неврожай, мовляв, дощі, тумани, п'янин хліб, мошка...

А тут дехто з дому листи одержує:

— І чому б ото у паніку впадати було, дорогий синочку, як у нас СОЗ от-от розвалиться і все знов гаразд буде.

Всі вісім сімей, що дезертували з комуни — жили саме по селах, а не в гурті, а до того ж були вони саме з тих, що отакі листи одержували ще в дорозі.

Клетраки МТС на зірничанській дільниці

Зірничани будуються

От чому з початку й досі ще, перемігши вже багато труднощів, „Світова зірниця“, як і кожний переселенський колектив, кожне навіть переселенське господарство, має одну найбільшу турботу — житло.

Розкиданими займками та наметами нагадує „Світова зірниця“ перші оселі якихось американських піонерів*) Далекого Заходу.

Та американські піонери не мали допомоги МТС, що зорала артільний лан, засіяла його, що її трактор ото тягне сівалку з гречкою, що ось-ось підвезе будівельного лісу і тоді подоляни поставлять вже справжні хати, замість наметів.

Підвезе, звичайно, але поки — містяться по чотири родини у одній кімнаті, та й кімнат тих невистачає і вони перетворюються на джерело небезпеки, розкладу.

— Але що маемо робити? — каже керсправами артілі Тасієнко. — Нема поки що лісу й край. Добудовуємо ще по одному причілкові доожної хати, та депеші надсилаємо. Молодь у наметах живе поки.

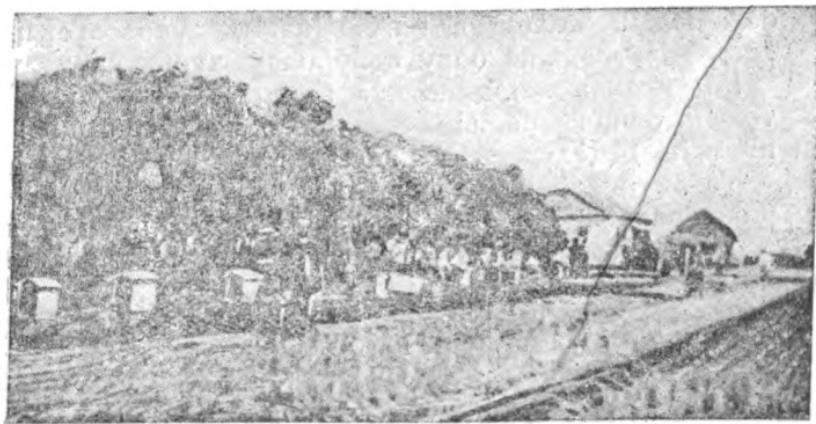
Проте, навіть, найстаріший з артільників кременчукський дідок, що віддав цілий свій „майонток“ до СОЗ’у, і що з ним ми розкурили не одну пачку цигарок, вразив мене оптимізмом.

— А чого мені шкодувати? От аби хати поставити, а то все буде горазд. Диви, який вже овес, а лише ж посіяли. А що я вдома не працював, хоч і „майонток“ мав п’ять гектарів? То дурні повернулися щоби ні тут, а ні там нічого не вийшло. Вже як одрізав, то не притулиш.

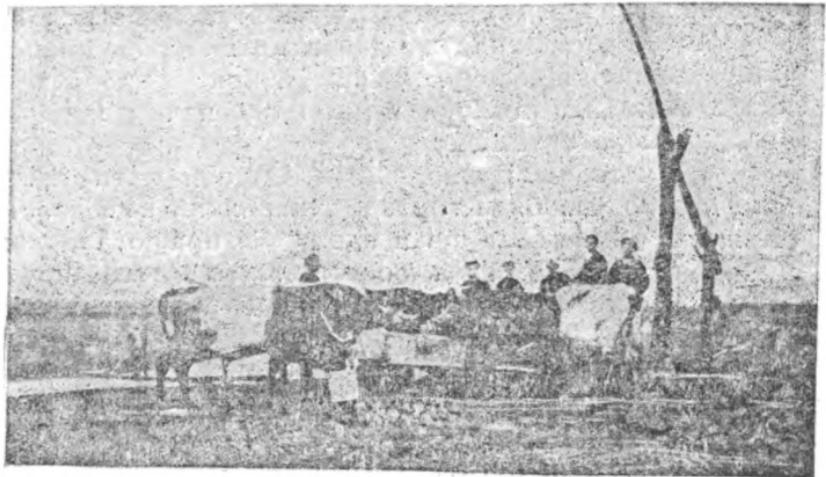
— Одному мама написала, за мамою затужив, у другого жінка в’ілася або що — додає літня тітка. — А як я от залишилася на безголов’я з двома малими, то що мені погано тут?

На дворі, за парусиною намету, згусає хмарна беззоряна ніч. У наметі — затъмарене світло ліхтаря, тісний гурток на тапчанах, вогники цигарок. Зірни-

*) Перші насельники,

Пасіка „Світової зірнині“

У Приханкайському степу „Світова зірнині“

чанська молодь міркує про культурну роботу, що її зовсім немає тепер і що треба б розгорнути неодмінно взимку.

— От у Астрахані можна буде й драмгурток організувати, бібліотеку. Аби ото українських книжок дістати. А тут же нічого нема: народ дикий, куркульня така, як ото у нас була ще у двадцять шостому якомусь році.

— Та не то що у двадцять шостому, а можна навіть сказати, що й революції тут не було: оце лише почалася.

— І політична робота тут замала, і культурної майже нема. От сидимо ми тут вже три місяці, а хоч би хто з влади зацікавився, приїхав би, подивився — а як, мовляв, живете, поговорив би чи що.

— Школу українську треба обов'язково: у нас є діти, що вже почали вдома до школи ходити, а тето-то їм доведеться ламатися, одвикати від того, що вже знають.

— Зараз воно не так гостро відчувається, а от узимку, що робити: лише на вовків полювати.

Знов вовки. Тут таки про них балакають багато. Підоляни теж вже познайомилися з цими аборигенами Надханкайських лісів.

Три дні тому зірничан збудив скажений галас та рев худоби: вовк забрався до вівчарні, перелізши через пліт, задавив і перетяг знов через пліт трьох овець.

Тепер вовки понадилися до хлівця й колгоспникам доводиться вартувати вночі.

За п'ять кроків наш намет геть зникає у туманній темряві, що затопила і степ, і дальні сопки, і близькі хати.

З темного степу тягне вожкий вітрець. Побіч під повіткою важко фаркає улюбленець світово-зірничанського населення — бугай, що має запліднювати вісімнадцять артільних корів.

Тихо дзюрчить — струмок, що перетинає долину, тягне до Ханки. Над річкою ще шерег наметів: це вже табор меліораційної та шляхової пра

У наметі тріпотить каганець, плями світла дрижать на парусових стінах.

Начальник розвідувальної партії у майці, трусах і високих чоботях, що з їх широких халяв висуваються голі, тонкі ноги; його біляве обличчя півниччина мов ошпарене пекучим сонцем Ханкайщини.

Меліоративний трест повинен осушити цю рівнину; глиняне підґрунтя, немов величезна чаща, збирає й затримує воду, що просякає крізь шар пухкого суглинку.

— Спустимо воду у цю річку, річка буде на ять, рибу ловитимете,— обіцяє технік подолянам.

Заходить сусіда — черновусий десятник шляховик, колишній чернігівчанин, що вже давно оселився на Далекому Сході.

Ще недавно і технік, і десятник працювали разом, у одному відомстві — Переселенській управі. Після реорганізації переселенської справи вони розійшлися.

— Кому, кому, а нам таки дается у знаки ця реорганізація,— каже Тасієнко.— Дуже боляче б'є вона по нас, пересельцях. Далі воно, звичайно налагодиться, а поки...

— Так, досі і підготовка дільниць, і будівництво, і меліорація, і постачання все було зосереджено в одній установі. Все оце — і ми, і меліоратори, і постачання — все підлягало безпосередньому керівництву завідувача переселенського підрайону. Як що не так, відразу кому слід холку натре і готово.

А тепер трести складають угоди з Переселенською управою, а що вони ті угоди забезпечують. От вам факти, прошу: постачання погане — винна кооперація, що ти їй зробиш? Пиши скільки вліз. Будівництво от. Нема лісу. Пиши, знов, значить, до Лісотресту, а він аж у Хабаровському. Меліоративний трест ще нічого, але ж і тут-то матеріалів нема, то людей... Приде зав переселенського підрайону, подивиться, поїде писати листи, телеграмами бити. А телеграми, знаєте, як ідуть тут.

— Зате хоч щонебудь працює, а при централізації всіх галузів у єдиній управі може бути так, що й жодна не працюватиме. А щодо постачання, або браку лісу, то ви знаєте, що це загальне явище,— обстоює реорганізацію технік і навертає розмову на діловий лад: він хоче, щоб артіль пекла на його партію хліб, та хочби трохи молока відпускала, та ще от підводу треба — вішки возити...

І знов росяни трави над річкою, темний степ. Поглядаємо на небо: чи не буде дощу, — завтра ж починаємо косовицю.

Трійка худих, але рослявих коней злітає у западину і легко виносить підводу на пагорбок. Підвода підстрибує на бакаях, і разом підстрибуємо й ми, затримуючи дух: чи ж витримає наше городянське нутро цю подорож?

Дороги прикордонної Ханкайщини. Краще сказати дорога, бо є, власне, тут, на західному березі Ханки, лише оце одна дорога.

З увала на увал, сповзаючи у широкі западини, перетинає вона положисті схили навколо Ханки, що сяє у зламах кряжів; обережно обминає розбиті містки і ще обережніше переповзає бродом гірські річки: корейську Сентухе, руські Усачі і ще скільки їх там струмить з ланцюга сизо-синіх сопок.

Сергій — плечистий дядько, худий і високий, як його коні, — сидить простягнувши довгі ноги перед собою й лаючись крутить цигарку.

— Хто, мать — перематъ, по сопках лазив, а хто наслаждається у кабінетах....

— р' ба розуміти, що по сопках лазив — себто паризанів — саме він.

— Оце пайку дістав — шіснадцять кіл борошна на місяць. Одноосібник — більше не полагається. А як я бідняк, то це як?

— А трійка оца ваша?

— Моя. Та чи це коні — це ж котята, хай їм мати — мати...

Ображені котята рвуть підводу, аж ми підска-
куємо й замовкаємо, щоб не відкусити язика...

На Далекому Сході раз у-раз зустрічаєш черво-
них партизанів, бо тут через варварські-жорстокі
репресії семеновських банд до збройної боротьби
стали всі сили, що на той час були на боці рево-
люції.

— Ну й знущалися ці гади, японці, над народом.
Просто терпіти не можна було,— оповідає Сергій,
змінивши виказний тон на епічний.— Прийде сол-
дат їхній і починає коверзувати сука: „давай
куш-куш, руські, давай деньга; руські, давай те,
друге“, та ще й матюкається, стерво. То вони іноді
навмисне, як на підозріння візьмуть людину, що,
мовляв, до радянської влади прихильна, почина-
ють її провокувати... Ну, терпиш, терпиш — їх
же ж, гадів, цілій загін. Але як не втримаєшся,
як не дезінеш його улогану морду — аж перекинет-
ся гадюка. Тоді вже, звичайно у тайгу. Ех, у Ні-
колаєвському ми їх поклали: три тисячі гадів, як
одного...

Майже коли гірла Амура стоїть містечко
Ніколаєвськ, містечко, що колись було переповнене
золотошукачами, мисливцями, рибалками, авантурни-
ками, шинками й японськими домами розпусти.
Щось подібне до кльондайських міст під час золо-
тої пропасниці.

Але ні Лондон, ні Кервуд не вигадали для своїх
кльондайських та юконських фортів і містечок такої
трагічної біографії, яку має Ніколаєвськ.

— Був у нас командир Тряпіцин. Під його командою
ми й Ніколаєвськ зайніяли, як там були японці. У
нас з ними договір був, що ми собі, мовляв, тут
сидимо, а ви там, а проміж нас мир і згода. І такі
вони хороші були, стерви, спочатку: цигарки дають,
«руські, руські»... Їхній командувач до Тряпіцина у
гості їздить — словом, все як слід. Ну, і вийшли

ми дурні. Якось уночі як узяли вони нас у штос. Найперше на штаб ударили, постріляли там кого, та Тряпічин встиг втекти, а разом по всіх кутках — на нас... Що тут було: місто горить і по всьому місту стрілянина, а ніч, а мороз.. Три дні бій тривав — спершу ми оборонялися, а потім вже у наступ вдалили... Усіх перебили... Та вони й самі бачили, що після такої зради ніякої пощади бути не може, ну й не здавалися... Уперті. Наш загін уявив їх у кільце. Вони окопалися й били по нас. Але вогонь їхній дедалі слабшав. Мабуть їм забракло набоїв. Проте підмоги вони дістати не могли, бо бій йшов по цілому місту. А їм треба було за всяку ціну встановити зв'язок із своїми. Поміж ними і нами стояв телеграфний стовп. І от бачимо: виходить солдат японець, тягне провід, підходить до стовпа і починає лізти на нього. Ми отетеріли: майже під дулами наших рушниць. Чи він сказився? Дали йому влізти. Потім раз — „ваших нет“. Аж виходить другий японець. Прямує до стовпа. Лізе. Раз! Скинули й цього. Тоді вийшов офіцер. Та ж історія і той же кінець. Більше охотників з них мабуть не було. І вони вдалили просто в атаку — на прорив. „Банзай, банзай! — Тут їм і амба була.

Як всі майже самовидці, Сергій прибрюхує. Японців було значно менше 3.000.

Широкий шлях розтікається улицями між білими хатами великої станиці колишніх уссурійців, раніш кубанців. Уссурійське військо створене було з різних козацьких військ, переважно з кубанців, донців та забайкальців. Не треба й питати звідки вийшли оці здоровецькі хлопці, що товчуться коло закритого кооперативу, не треба, бо ж ці хати й вулиці ніби перенесено з степових районів Кубанщини.

А от забайкальці: одна довга вулиця понад берегом Ханки. Вулицю обступають два шереги хат.

Сивенький й маленький дідок, що ходив ще воювати проти турка, та не вдалося — поки йшли, то й війна скінчилася, — оповідає, як вони оселилися,

скільки звіря тут було, і як вони ходили на полювання аж за китайський кордон, і як їх запрошували іноді китайські начальники „пугнути“ трохи хунхузів, і як богато вони торгували з Камень Риболовом, що був вже тоді...

Обминаємо валку тракторів, що повзуть по шляху перед нами. Серед трактористів — корейці й немолода вже жінка...

— Вчителькою була, тепер от трактористом за-делалася — це з комуни „Червоне козацтво“.

Трактори залишилися позаду. На широкій улого-вині рясно зеленіють рижові лани з корейцями, що окарач виполюють бур'яни.

Темні сопки зліва підходять вже зовсім близько. Сергій поглядає на небо і знов лається — буде, ма-бути, дощ.

Над Тургою — офіційно Турій Ріг — проходять хмарні, вітрові дні. Раз-у-раз зривається злива. Ханка бешкетує, без угаву кидаючи на берег бру-дні хвилі.

Невеличке село скніє під хмарами на спадистому березі, у кутку поміж озером та кордоном. До кор-дону тільки півтора кілометри.

— Ми — на краю світу, — кажуть туржани.

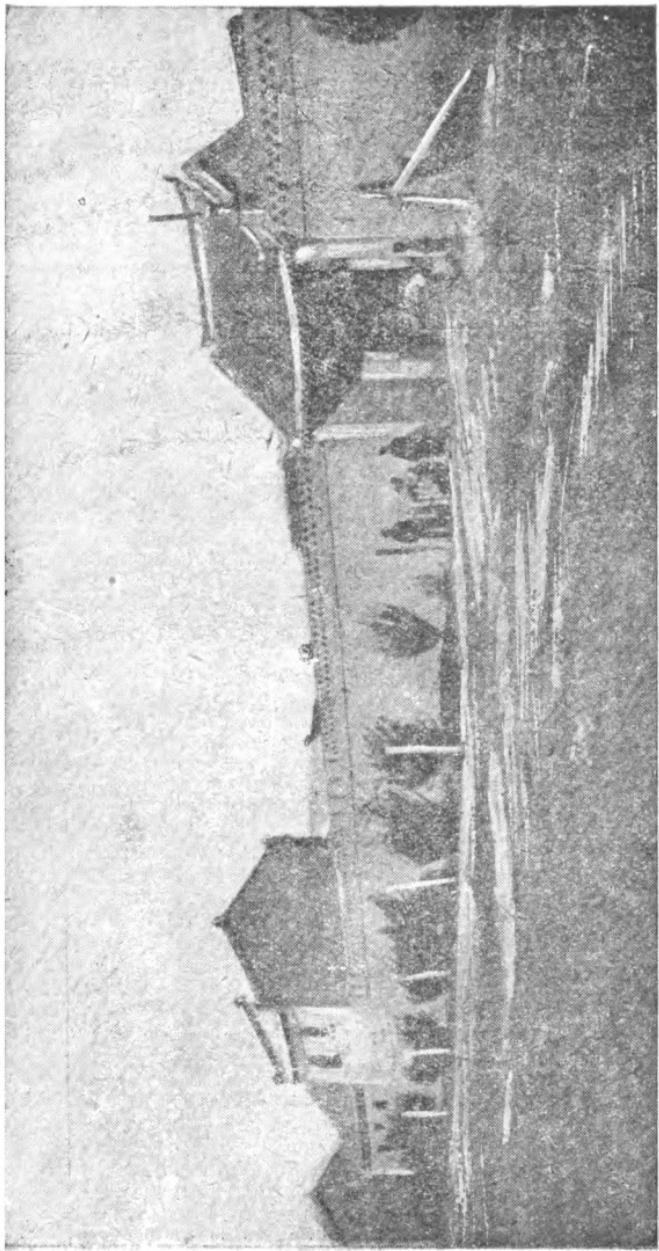
Близько до маленького села підступає синіми, по-хмурими сопками величезний чужий світ. — Понад кордоном — у Китаї — вже тягнуться шерегом червоні фанзи.

Два шлягбавми — наш і китайський — перетинають шлях з Турги до китайського близького містечка.

Понад кордоном з нашого боку — контора Держ-торгу та погранзастава.

На заставі сірий, буденний ранок: хрумтять вів-сом у стайні коні, несе кухар м'ясо, стоїть на ча-тах коло входу до казарми черговий, у канцелярії за столом поруч із зім'ятим ліжком сидить начза-стави. Спокій.

Старовинного вигляду маленька фортеця

Але з ґанку казарми видно: майже напроти, недалечко туманіє червона, старовинного вигляду, маленька китайська фортеця. Саме з неї лише півроку тому сунув сюди — на заставу, на Тургу білокитайський загін: удари гармат відразу розвіяли фандитів.

Тихо є кордоні зараз, ранком. Ще тихше уночі — напружене тихо, коли дозорці затримують подіх, щоб почути уривчастий м'який шерех, вловити зоврем тіні у темряві.

Адже тут, на заставах є ще й сьогодні — „фронт“ і „тил“ — „фронт“ — саме оцей тихий кордон, застава, дозори, прожектори вночі і шарудіння вітру у чагарниках, плюскіт хвиль на Ханці, напружене чекання, небезпека. Фанзи, що тягнуться понад кордоном — „кабачки“, гнізда пачкарів. Коли років за два тому кордон був фактично відкритий, саме по бідих фанзах ішов продаж контрабанди: хани, вона ж ханша, ханьшин — китайська горілка, тютону, текстилю. Конокради й хунхузи вільно переходили кордон.

Та й тепер іноді у ночному тумані нечутно пливуть Ханкою човни, прориваються конокради. Несправно, кажуть, захопили хунхузи кілька робітників і техніка з меліоративних, здається, робіт, й повели їх за кордон, приславши звідти до установи вимогу заплатити викуп: за робітників по п'ятьсот карбованців, за техніка — п'ять тисяч. Переговори тривали довго. Бандити навіть дозволили дружині техніка побачитися із ним, повідомивши її, що дають ще два тижні на остаточне вирішення справи: потім, мовляв, кінчимо як треба. Робітників зрештою вони відпустили, а техніка таки вбили.

--Хоч би поганенький катерець завели в баржю, — сегдитесь на туржан інструктор райколгоспспілки. — Всі тельбухи відбив собі на цих підводах, сюди їздячи. Адже водою до Риболова шість — сім'

годин ходу буксиром, а кіньми—візьміть 65 верстов по отакій грязюці.

— Не за катер казати. Они школу не відремонтують, містків на шляхи немає, а гроши ще коли вібрали.

— Сільрада така.

— Знов дощ—зідхав інструктор.—А йти треба: мої зберуться.

Інструктор вже втрете скликає збори односібників, щоб обговорити питання про контрактацію: дуже вже відстав Ханкайський район. Та туржани ухиляються від розмови, бо серед них, хоч село й вбоге на вигляд, куркульні є досить.

Комуна „Червоне козацтво“—колгосп особливого типу. Поперше, вона переселенська комуна. Поруче нова: ця весна — перша в її житті. Нарешті вона організована червоними козаками.

Ці обставини визначають її обличчя.

Комуна будувалася майже на голому місці. Шістдесят вісім демобілізованих минулої осени червоних козаків застали тут у листопаді 29 року маленьку артіль в дванадцяти родин тамбовських пересельців. Артіль тулилась по кількох хатах, здебільшого заїмках туржанських селян. Заїмки невеличкі та й тих було замало. 68 нових мешканців — такого припливу жилплоща вже не охоплювала.

Тому спати можна було лише по черзі. Тому жали та молотили хліба хоч-нечоч ударними темпами, у дві зміни — одна спала, друга працювала. До того ж і одягу теплого не вистачало — виручає шинелька. Пообморожувані по кілька разів руки зовго ще нагадуватимуть багатьом червінцям цю першу зimu комуни.

Тамбовська артіль, виявилося, була псевдо-колгоспом під куркульським проводом. Хлібозаготівлі, обутої неполадки, а нарешті гостре питання про

організацію комуни—призвели до розламу колгоспу, зрештою до війни поміж червінцями й артільниками. Боротьба загострилася настільки, що довелося звертатися по допомогу до відповідних органів влади. Тоді й виявлено було остаточно справжню, контрреволюційну суть гамбовської артілі. У наслідку, з усіх дванадцяти сімей перших наслідників залишилася тут лише одна.

Цей пролог відкриває життя комуни „Червоне козацтво“.

Два дні іде дощ. Дорога тоне у воді, ґрунте у болоті, уривається рівчаками, ручаями, річками. Комунівські коні багато разів виміряли ці 65 кілометрів—відстань між районним центром, останньою залізничною станцією Камень Риболов і Першотравневою ділянкою комуни. Комунівські підводчики нелегко згадують весняну розквась: цілі обози в'язли у баюрах: свист батогів, богословіє, гик, потім—підводи розвантажують, припрягають до кожної ще пару-две коней, витягають з багна по одній підводі, навантажують і їдуть до більшої баюри. Так тягнули сюди геть усе: машини, пальне, борошно, ліс, бо за всячиною треба їхати оті 65 кілометрів до Риболова.

Широка, багатотравна улоговина, поцяткована жовтими й червоними вогниками квітів саранги—усурійського тульпана.

З заходу її прикриває від манчжурських вітрів зубчасте пасмо темних сопок. З другого боку м'яко здіймається довгий „увал“—узгір'я.

До сопок туляться безладно розкидані дрібні прямокутники індивідуальних нив: плутанина мізерних шматків порушує лад широких площин і ліній краєвиду.

Просто проти увал затопила суцільна чорна рідла, вкрита легкою зеленою щетиною, мов три дні не голена щока. Рілля підіймається на спадисте

узгір'я, переливається через гребінь, заливає терасу високорівні.

Це почався обріз комуни „Червоне козацтво“.

Улоговина звужується й падає униз. Дорогу обступають, розтягнувшись на три кілометри, обрідні мазані хатки—комунівський поселок. Дерев'яний будинок—барак із свіжого ще тесу—центр комуни.

Засівний плян поставила перед собою комуна, як іспит і як борг: 3500 га ниви дати тут на цілині, у пустці, у тісноті.

Це значило:

зібрати ті двадцять „Катерпіллярів“, „Фордів“, „Інтернаціоналів“, що з них складається зараз тракторний парк комуни, зібрати двісті п'ятьдесят коней, сівалки, плуги, вести безконечні переговори з установами у районі, у Владивостоку, виривати ліс, залізо, інструменти, не маючи ні телефону, ні авта. Це значило також перебороти вагання, сумніви, що їх родили пустка, голі сніги, вітри, безлюддя, тіснота, безладдя, бруд, ворожа агітація старожитців,

Важка робота впала на керівний склад комуни; і, можливо лише тому, що керували своїм ж червінці не розпалася комуна. Загроза ж розкладу стояла цілком реально: дехто не витримав надмірної праці, а особливо важких побутових умов, пішов геть на залізницю, на дальрижівські плянтації, де й робота легша і гроші платять добре. Тепер звалилося мідне ядро комуни. Тих, хто пішов, замінили нові комунари з пересельців—пензяків, з місцевих корейців. Сівба запізнилася, бо затрималися з надісланням тракторних плугів. Позичили поки кілька плугів у Дальрижу. Власні плуги прийшли лише 3 травня. На півдні це визначало би цілковитий зрив сівби. На щастя тут сівба проходить пізніше. Так позиченими плугами почала колективна зернова фабрика оранку невеличкої частини власних п'ятидесяти двох тисяч гектарів землі. Звичайно, глузування старожитців одноосібників;

— Нічого у них не вийде. Тут не Росія, не Україна—тут треба інакше працювати!

Двадцяп'ятитисячник Шевченко, колишній західно-сибірський селячин, а тепер владивостоцький робітник, що повернувся знов до землі і працює в „Червоному козацтві“, кремезний веселій дядько, розпочав перший похід колгоспівських тракторів на цілину землі й уявлень старожитців. Першого травня він повів тракторну колону на туржанську дільницю. Там вже стояло багато народу: комунари, ціла Турга, дядьки — представники усіх соціальних прошарків надханкайського села. Тракторів ще нема. Юрба чекає. Час іде, куркульня посміється, підкуркульники глузують. Аж ось почувся гуркіт моторів. Глузливі усмішки зникли.

— Подивимося, що далі буде. Хай посіють, та хай воно зійде, тоді побачимо.

Коли одержали плуги, рушили лавою. Орали масивами по чотириста — шістьсот гектарів у одній ниві, і переважно цілину; навіть залежів було мало. Орали просто по чагарнику — ліщині й дубняку, —бо корчувати не було часу.

— Коріння так і хрящало під лемехами, — згадує Шевченко. І хоч сівалок не вистачало й сіяти доводилося іноді дідовою, та плян виконали. Ще, мабуть, тисячі зо три гектарів сусідам зорали, допомогли. А на той рік, не менш десяткох тисяч га. буде зорано. Справжня хлібна фабрика.

Шевченко хазяйновито оглядає зелені сходи на узгір'ях сопок. Його, колишнього наймита з сибірського села, непокоять незаймані площи цілини, він захоплений бажанням взяти всю вільну землю до рук, примусити її родити, вкрити її нивами. Весь час у нього народжуються нові й нові проекти використання земельного багатства комуни.

Слухати балакучого Шевченка можна без кінця: колишній наймит, потім хазяїн, солдат, робітник, партизан, більшовик, тепер член ради комуни, він говорить дуже барвистою мовою, чіткою й твердою

сібірською говіркою; у її потоці виблискують ста-
ровинні слова, збережені у нетрях Сибіру, незви-
чайні звороти. Шевченко пригадує, як на весні
вони загрузали з підводами у баюрах, плянує осінню
запашку, трохи агітне, трохи помріє — реально, по-
селянському.

— Та чи тільки хлібна фабрика буде у нас! Такі
пасовиська! — Заводимо велике скотарство. Оде вагон
племінних телят приходить — двадцять телят. От
тут далі у сопках є дуже добре луки, тама і можна
буде молодняк окремо держати. А як там чудесно:
квітки, липа цвіте; там як десь на галевинці якій два-
три гектари гречки посіяти. то такі пасіки можна за-
вести, стільки меду брати... Е, були б руки...

Невеличка кімната гуртожитку комуни. На де-
сятьох квадратових метрах шестеро пожильців і гурт
гостей. Третину кімнати займає інкубатор, сповнений
шероху й піску чергового виводка курчат. Над кур-
чатами шефствує Цибенко: від часу до часу він від-
криває шафу і уважно обдивається курчат, підку-
рюючи їх макрою. Разом він викидає на підлогу із
шафи яечну шкарлупу. Більшість цього виводка на
шістьсот яєць вже переведено на кан до корейської
фанзи, що поки править за пташню.

Гомін розмов і писк курчат покриваються тупотом,
реготом і рипінням гармонії за перегородкою: у
сусідній кімнаті у хмарах тютюнового диму гасає
у „метелиці“ молодь комунари. Клуб-їdalня ще
тільки будується поруч з головним бараком. Робота йде дуже мляво: то матеріалів нема, то дощі
здавжають. Правда, технік-механік, завідувач трак-
торного парку комуни каже, що дощ не може ціл-
ком зупинити роботу будівельників, що можна на-
слати поки що хоч тимчасовий дах, який дастъ
змогу працювати й під дощ і т. п. але виконроб-
будівельник іншої думки, а тому у гуртожитку і
бруд, і дим...

Будівельники або також витинають метелиці, або
лежать на соломі по якихось яслах у хатинці, що

править за їхній гуртожиток. Майбутній клуб-їdalня мокне під дощами...

А комунари ходять їсти за два з половиною кілометри від гуртожитку: їdalня поки що там, на протилежному кутку комунівського поселку, гадали бо там розгорнути будівництво. Але, вже три-чотири місяці, як остаточно вирішили будуватися навколо головного бараку—тут і гуртожиток, і канцелярія,—а все ще чекаючи на нову їdalню, ходять тричі на день до старої, ходить під дощем по гливковому болоту. П'ятнадцять кілометрів проходки на день, або, принаймні, п'ять годин марно витраченого часу.

Та, крім недобудованої їdalньі, є ще: розкриті стайні, проекти хлівів, комор і, що найголовніше,—житлових приміщень. Треба розмістити комунарів, треба підготувати помешкання на випадок поширення складу комуни, для додаткових робітників під час уборки, треба й треба...

Соняшний, ще не висохлий манчжурський ранок сяє у ручай, на мокрих соковитих травах, у краплях на широкому лататті городини.

Поміж грядками картоплі з сапками ходять комунарки. Бригада владивостоковців іде до майстерні. Коло фанзи, що у ній метушаться інкубаторні курчата, теслярі лаштують загорожу, закладаючи підвалини майбутньої великої пташні. Грузькою дорогою тягнуться підводи до Риболова по вапно.

Розгортається працьовитий ранок комуни, ще один ранок і день напруження і перемог, можливо невеличких, але саме тих, що створюють підмурок майбутнього добробуту комуни.

Ще один день стає над обширом цілин, щоб підготувати похід нив, табунів і отар на ці западини, похід повільний але невпинний, як хода „Клетраків“.

У канцелярії певно люду.

Міцно збудований Влох-секретар і фінансовик

комуни, Константинів—заступник голови, Іваненко,— завгосп розбирають справи й заяви комунарів. Головне—комуна одержала мануфактуру. Отже, розподіл, претенсії—заявлення задоволити небагатьма метрами багато потреб. Але разом вирішуються ще багато справ.

— Знов коні спашу наробили...

— Ото підводчики недоглядають: його діло—приїхав та пустив коні, а там чорт з ними!

— Це Серьожчини. Він вже до Турги поїхав.

Скарга на жінок комунарок: замало часу віддають городам.

Відомості обліку роботи дійсно викають нехлюйство жінок: три з половиною — п'ять годин праці. А вогка земля жене силу бур'янів, що затоплюють городину, а треба скористатися з кожної години соняшного дня.

— Дощі заважають, — виправдуються жінки.

— А чому це у одної три з половиною години праці, у другій п'ять, є й по сім, по вісім. При чому ж тут дощі.

— Дітей же треба доглядати.

— Брехня, є й охоронки і садок. Пральня навіть є. Отже вдома нема чого робити.

— Жеребець віслюка забив! — сміючись інформує якийсь дядько. Віслюки — пам'ять про китайський конфлікт, трофей військовий.

— Товаришу Влок, що його робити? На жербці ввесь час тече з стріхи.

Племенні жеребці—гордість комуни й втіха кіннотників - червінців. Це знов „будівельна проблема“ даетсяя в знаки.

— Товаришу Влок, вживіть прошу, якихось заходів: бригада не може працювати, бо дах протікає увесь чисто. Будівельники нічого не роблять — нервується технік — єдиний спец у комуні.

Бригада, що про неї мова — три владивостоцькі робітники, які приїхали допомогти комуні під час відпустки, і тепер ремонтують машини.

Велика золота Влохова голова никне.

— От, бачте, скільки ще роботи у нас. Алеж зробимо.

Широке, навалисте будівництво розгорнулося цього року навсьому Далекому Сході. Кожна ланка його найвідповіальніша, найпотрібніша і вимагає лісу, заліза, цегли і рук, рук, рук... Прокладання залізниці, плянтації Дальрижу, рибалки, вугляні копальні, меліорація, фльота, все — ліс, залізо, цегла, руки, руки, руки... І, звичайно, не легко комуні вирвати зраз все це.

Цибенко веде мене до коней. П'ять племінних жеребців дійсно гідні пихи. У стайні темно.

Запальний кіннотник Іванченко, що більш за все кохається у військових справах, розповідає про коней манчжурських кіннотників.

— То не коні, а віслюки якісь. Слово чести, я міг би, звичайно не тепер, а коли був у полку, треновачий, я міг би бігти навпередки з їхніми шкапинами.

Під час конфлікту комуна, тоді ще артіль, таки зазнала візити від білокитайців. Адже китайський кордон тут за шість-сім кілометрів. Вкриті лісом сопки тягнуться саме за кордон. Це відноги східньоманчжурського пасма Кінгтей - Алин.

Банда білих налетіла на артіль, захопила племінного жеребця, посадила на трактори й рушила до Платоновки. Там білі напоролися на прикордонну заставу. Шість прикордонників трималися до приходу підмоги. Банда втікла.

Комунари й тепер вартоють ночами навколо комуни.

На засіданні ради остаточно договорилися із будівельниками про строки закінчення клубу, вибрали делегатів на конференцію двадцятип'ятитисячників, голова поїхав до райцентр, Влох до Турги по гроші.

' Чотири двадцятип'ятитисячники становлять місце робітне ядро у комуні. Іх не буде близько двох тижнів. На два-три дні виїздять головні члени ради. Знов не вистачатиме рук і часу. Разом відряджується підводи, підводчиків, коні — і це не менш як на два-три дні.

Складне й чимале господарство вимагає невідкладно технічних засобів зв'язку — телефону, авта, бо час і сили витрачаються тепер на такі поїздки зовсім не відповідно до наслідків командировок. Коні, підводи, підводчики відряджені не менш, ніж на два-три дні.

За офіційною статистикою комуна має сто двадцять робітників, на справді їх менш. А тут десятки тисяч гектарів чекають оранки, конче треба до осені відбудувати житла, стайні, хліви, комори, заходить сінокос, коні, корови, ремонт машин, культоробота, що її бракує на всі сто відсотків.

Рук. Рук. Рук.

Несподівано з'явилася підмога: комсомолець Смирнов, двадцятип'ятитисячник одержав още зараз листа з Владивостоку — запитують, чи не могла б комуна прийняти на літо сто піонерів.

— Даєш! Хай тільки намети візьмут з собою, бо спати нема де — одноголосно ухвалила рада.

— Хай поп'ють молочка та посапають на городах — край треба.

— Та й наших хлопців трохи чогось повчать.

Завідує культороботою — Шевченко. Але він вважає, що це призначення є лише одписка, бо він переобтягений та й не вміє він її вести.

— Треба цілком звільнити когось, — вимагає він, від іншої роботи і поставити виключно на культороботу. Далі без того ніяк не можна. І молодь тиняється без діла, і розважати треба, і повчити. Агророзмови, агрогурток, лекцію, доповідь. Але ж нікого немає.

— Школи треба. Дітей багато, а школи — не знаємо чи буде на цю зиму.

Переважна більшість комунарів-українці, але звичайно, жадної української книжки, газети. Бажають української школи, яку, між іншим, обіцяє тут відкритти Владивостоцька Окрнаросвіта, і за яку нічого не чути, а ні тут, ані в районі. Червінці недіють у вільний час, якого на щастя, поки замало. Цибенко мріє про драмгурток, вистави; українську літературу... До того ж іноді хлопці хворіють на постальгію*) що дуже часто мучає пересельців. Тоді тутешнє оточення здається їм важчим, ніж воно є справді, а батьківщина, навпаки, надто притяшується.

—Какая петрушка!—зітхає Московчук, дивлячися на хмари, що знов купчаться на верхівці сопки „Синюхи“ й запинають небо над улоговиною, сіянчи мінічку.

—Пришліт нам неодмінно, просить Цибенко,— добрих п'ес. От у нас у профшколі вистави були. „За двома зайцями“, наприклад, ще там. От восени ще прийдуть демобілізовані. Близько тисячі людей. Тоді вже неодмінно школу, клуб і бібліотеку, вистави бо будуть і вільний час, і люди.

Лежачи уночі коло інкубатора під безугавний шерех і писк безбатченків курчат, згадуємо що бачили. Із окремих рис складається образ комуни.

На новій землі, на голому місці, зростає комуна пionерів — велике господарство. Зроблено лише перші кроки, переборюючи недосвідченість, неорганізованість, і зроблено багато вже й тепер. Адже ж стало сил у комуні перемогти вагання, зібрати реманент, засяти три з половиною тисячі гектарів. Адже є сила, що виявилася у надмірно важку зimu, що на весні допомогла компенсувати невміння і брак робітників. Це ж перша весна.

Я пригадую похилу голову Влоха, „Петрушку“ Московчука, надії Цибенка. Але разом пригадую й оптимізм Шевченка, упевненість Константінова,

*) Сум за батьківщиною.

веселу посмішку комсомольського ватажка Смірикова. Я бачу цей піонерський табор, тут у „паді“, що тільки розгортається, і тільки береться до роботи величезного маштабу.

І оптимізм Шевченка здається мені життєвим і законним, як настрій тверезої і цільної натури.

Надвечір ми йдемо на гірські пасовиська. Підіймаємося на Синюху. Туман розвіявся, і сонце виглянуло вже на заході. Просто проти сонця над матово-зеленими ланами стала аркою райдуга— провісниця доброї погоди.

Пароплав перетяг вже всю „бобу“ до Астраханки й закінчує навігацію на Ханці. Він повертає до Хабаровська.

Ніч. У хмарах тліє запліснявілий місьць. Вилискує за бортом чорна брижа. Одноманітно хлюпають колеса пароплаву по воді.

Уночі йдемо Ханкою, зранку—між низькими берегами Сунгачі, що замережані болотами й озерцями. По цих берегах оселилися німці, збираючися мабуть розводити риж.

Широка каламутна Уссурі під хмарами тьмяна, як її ім'я. Фарватер в'ється під тиском кряжів. Плетиво заток, проток, островів. Цвітуть села по берегах, станиці уссурійських казаків.

На другу добу повертаємо у гирло синього під вітром, стримкого Іману. Він зберігає тут прозорість, що ввібрал од сонця й гірських ручайв на схилах Сіхота-Аліну.

Самотній стовп на березі умовно зветься пристанню. На березі сушать днища дегкі луб'яні гольдські човни, що нагадують піроги куперівських героїв. Самі гольди живуть кілометрів за півтораста звідси вище по Іману, у тайзі.

Плаский, білий, напівстеповий Іман—містечко, районентр. Це вже Хабаровська округа.

На тартарку шиплять пили, перетинаючи дошки й

колоди, що підносять до них червонохусткові дівчата. За заводом на бону, щодо нього спливає ліс, під берегом Імана збилося тисячі колод, що привели з верхів'я.

Брудний готель на Китайській вулиці.

Згодом прямуємо до контори Держторгу.

Від неї виrushають вози з мисливським приладдям, тютюном, хлібом до держторгівської факторії, — товарообмінного пункту десь за сто верст у тайговій глухомані. Мисливці — гольди, їй удегейці, що про останніх широкий світ узняв лише з романа Фадеєва та книг Арсеньєва, і що продають Держторгові хутро, живуть ще кілометрів 40—45 за факторією саме „у нетрях“.

Вмостившися на вугластому лантухові, розкурюємо з підводчиком „Пушку“.

Віз котиться до синіх сопок на сході. Оселі зникають позаду.

Лише де-не-де майорять по глухих урочищах намети й бараки — табори розвідачів, що шукають шляхів до скарбів краю, до його надр і сонця.

Вільніше і ширше розгортається навколо дика, молода країна великої Уссурі, що поки сама для себе, марно розтрачуючи плодочу силу, буйно цвіте тайгою, травами, озерами і сонцем.

ПІОНЕРИ

Монастирище. Дивно чути на узбережжі Тихого Океану, коло китайського кордону цю назву. Покрівка, Полтавка, Зіньківка, Хорол, Чернігівка, Чугуївка, Тавричанка. Багато є їх ще, українських імен на Уссурійщині і Приамур'ї. Мабуть підказував їх пересельцям селянський консерватизм: перенести у нові умови, на нову землю щось з покинутого минулого, збудувати і тут щось подібне до залишеної, зліденної Зінківки чи що. Росіяни відроджували Астраханки, Пермські. А Нова Англія, Нова Шотландія, Новий Йорк, Новий Орлеан, також мали створити емігрантам з Європи ілюзію старого оточення в новому світі. Селянин будував не нову хату, приладну до нових умов, а переносив лише стару хату.

Проте, ці назви є ще свідоцтвом русифіаторської колонізаційної політики царата, що мріяв створити на березі Тихого океану „Жовторосію“ — термін що трапляється у імперіалістичній публіцистиці дев'яностих років,— перетесати азіатське обличчя краю на звичайне, внутрішньо-губернське.

Навколо травневий степ, хоч за колендарем вже червень. Сизі смуги нив. Але це не наш запорізький, херсонський, таврійський степ — рівний, безмежний, сухий. Уссурійську рівнину перетинають сині ланцюги сопок, виблискуює світле плетиво річок, що течуть до Ханки та Уссурі, на її суглинку, що фіялковими плямами шляхів проривається з під дернини, бують лискучі трави, сочаться болотом острови з осоки, світліють рижови лани, рясніють галячі крапки саранги.

Це — „уссурійські прерії“.

Саме Зелений Клин.

Туманні, сині сопки півколом заступають обрій. Село ще спить під блискучим тонким місяцем, що висить над зубчастим кряжем. Але хор півнів вже проголошує новий день. Згодом засурмив пастухів ріжок — архайчне знаряддя цієї старої професії, що збереглося може лише тут, у „нетрях Уссурійського краю“.

Чекаємо на закінчення цієї пасторалі, споглядаючи широку площеу, «точену білими хатами, вигорілі прaporці над поштою, сільрадою, школою.

Село дворів на чотириста. Широкі, мов степовий шлях, вулиці, просторі садиби, з широкими соковитими городами: замельної скрути село ще не знало.

На спадистих схилах сопок зеленіють світлі гallyвини-ниви: пшениця, жито, ячмінь, овес. Овес тут завжди дуже добрий родить. Гречку ще тільки сіять. Наріжним капнем господарство залишається й тут пшениця, хоч родить вона мало і під вогке літо гине.

Рано у сільраді дядьки й діди сидять з таким виглядом ніби вони ще звечора почали оці неспішні, розмови.

Діди і дядьки нічого східного, специфічно „уссурійського“ не мають ні у зовнішності, ні у мові; мова принаймні залишилася тою, що нею вони говорили сорок років тому на Чернігівщині чи Полтавщині.

Неподалеку є білоруське село Васіяновка, кілометрів за п'ять — Халкедон, колишнє старообрядське село, поблизу — корейські невеличкі села. Але найбільше у районі сіл українських. Районовий центр — село Чернігівка скидається на степове містечко: великий паровий млин коло станції, по довгій вулиці повітового типу будинки з високими ганочками під дашком, з садками та вікнами у оздобі фікусів та гардин. Коли Манастирище є стовідсоткове українське село, у Чернігівці коефіцієнт українізації, так би мовити, спадає до 180—90%, бо тут уже в багато службовців, вчителів, обивателів міського

типу. Проте, й у сільраді й на базарі, на вулицях крізь чути українську мову. Тільки з чотирьох шкіл жадної нема української.

Серед відвідувачів сільради обговорюється лише одну тему:

— А як там у вас з колективізацією? — це перше, про що питаютъ монастирищани приїжджого.

Село розкололося: велика частина його увіходить до комуни, а решта вагається, або поки ще стойть більш менш твердо на позиціях одноосібниця.

— Ну що ж, Марто, коли вже ти підеш до комуни — насмішкувано питаетъся якийсь кремезний дід у тітки.

— Що ж, воно начебто й хороше діло. Диви, скільки засіяли. Головне оті трактори: он картоплі 400 гектарів комунари засіяли та тепер машинами обкучуватимуть її. Скільки ото нам треба б працювати. І діти весь час намовляють: „Ходіть, мамо, до комуни, легше буде“. Звичайно, ім там у школі все росказують. І воно таки справді.

— Що ж іди, іди.

А їй то казати: тепер я сама собі хазяйка, а там ще як буде... Подивлюся, що воно вийде: як буде добре, то мабуть таки піду.

На стінах фамільні фото: застигли, мов на „смотру“ молодецькі сибірські стрільці царської армії, що дивували світ упертістю в боях під Варшавою, у Галичині, у Ліфляндії.

Попід стінами широкі лави. Поруч з кухнею — чиста кімната: ліжко з ясними шишками, з „марсельевим“ укривалом, купою подушок, килимець на стіні, іконостас у передньому куті. У кухні під пріпічком шарудять пискляві курчата.

У цілому хата, як сотні інших тут: біла, чиста.

Хазяїн вражає надзвичайно кудлатою бородою, бойова хазяйка — біцепсами важкого атлета.

Сьогодні неділя. Ранок. П'ють чай і горілку. Вже зараз, зраня — гості.

Молодий залізничник скаржиться на свою долю винахідника. Ріжнобарвність його шукань винахідницьких характерна для уссурійського робітника-півселяніна: якісь особливі терези, мастило для буск, порошок очищати п'янин хліб... Проте, найбільше він цінує останній свій винахід — речовину проти комашні. Скаржиться він саме на те, що цьому останньому його винаходові немає ще визнання.

Хтось з гостей збирається їхати на Камчатку. За останні роки туди іде багато люду з цілої уссурійщини, особливо з Зеленого Кліну.

— Їздив я минулого року на Камчатку, — подає репліку залізничник. Підробив таки непогано. А проте, іноді можна нічого не зоробити, бо то вже як риба йтиме. Життя нічого. От тільки спирт страшенно дорогий. Та я у скриньці своїй зробив подвійне дно: літрів зо два увійшло туди. Ніхто, звичайно, й не помітив. Їхали ми через Хакодате. Подивився я на тулу Японію. Так, нічого, особливого. Погуляв трохи. Є там такі колясочки, замість наших візників, возять їх люди. 20 копійок все діло. Хотів був покататися — вже й сісти зібрався. Та потім стало мені якось ніяково. Що ж ото на людині, мов на худобі їздитиму. Пішов собі геть, аж він за мною — кричить щось. Дав я йому 20 копійок, — одстань тільки, а він за мною. Я швидко, він біжить знов за мною, ніяк не відчеплюсь. Зрештою вже поліцай виручив: розпитав мене, щось наказав візникові ніби, той відстав.

— Ну, а як воно там на Україні?

Про Україну знають мало; хто малим приїхав, хто тут і народився. Проте, мають десь по Чернігівщинах, Полтавщинах родичів, дехто навіть листується — раз на п'ять років.

Хазяї — колишні чернігівчани, приїхали сюди ще малими.

Манастирище — типове старожильське українське село. 1890 року чернігівські селяни, зігнані зліднями і безземеллям з виснаженої і скнарої батьківщини, виїхали на Одесу. Навантажилися на пароплав. 42 дні жили у залізній пловучій в'язниці, томлячись від спеки, гойдаці, поганого харчу. З Владивостоку пішли на північ.

Навесні стали у соняшній, ширококраїй вітровій пустелі. Під сівбу тут дуже вітрить: гонять з Манчжурії, Монголії сухі гострі вітри.

Тепер розлігся навколо Манастирища степ, тільки по схилах сопок кучерявиться темний чагарник та ліс, але піонери застали тут хащі, дичавину, розкішне буяння родючої сили. Сочисті й високі трави, купи ясеню, клену і дикої яблуні. Річка, що тепер струмочком цидіться повз село, була хоч і не дуже широка, але глибока, у порослих кущами та деревами берегах. В річці ловилося щуку по 15 фунтів, а в повідь нерестилося в ній багато всякої риби. Після виснаженої Чернігівщини, новий край здавався землею обітованною.

Тут і осіли. Кому не сподобалося — пішли за рік під весну далі. Була повінь, річка Ле-Фу розлилася верст на п'ять. Піонери рубали дерева, в'язли їх у невеличкі плоти й по двое-тroe на плоту перевозилися через затоплену долину.

Ті, що залишилися тут, у долині, що півколом лягла поміж зубчастих сопок, почали господарювати. На позику від переселенської управи купили бики — приводили тоді биків з Монголії — сіро жовтих, з невеликими рогами.

Зростання аграрного руху серед селянства, що його поміщицький уряд позбавив землі „реформою“ 63 року, вимагало розрідити земельну тісноту по найбільш залюднених краях колишньої імперії, найбільше по Україні. Разом імперіялістичний „дранг нахестен“ *) диктував царському урядові қолонізаційну

*) Поривання на схід.

... стала у соняшній вітровій пустелі

політику, скеровану головне на те, щоб заохотити селянство їхати в нові краї, щоб їх залюднити та русифікувати. Ставка робилася у цій політиці на створення на далекому Сході міцного фармера-коло-нізатора. Тому переселенцям давалося великі наділи, звільнення від податків, солдатчини. Ота позика була, власно кажучи, майже єдиним проявом турботи уряду про пересельців. Зрештою вони були покинуті на призволяще.

Дика й непривітна була нова земля. Вільні сили стихії, ще не здолані людиною, вигравали не зва-жаючи на нового мешканця країни, як виграють вони ще й досі по необжитих кутках Уссурійщини. Пере-плутана неперепрілим ще корінням трав, вкрита міцною дерниною земля не давалася плугам. Щоб зорати вікову ціліну, доводилося запрягти у плуг по шість пар биків. По схилах сопок земля була легша, але вона скоро виродилася. Ця ж долинна земля родила довго. Треба було власними силами корчувати й палити ліс і чагарник. Звідци тая не-любов українця-пересельця до лісу, що нею до-коряють українців „коренные“ сибіряки. Або хліб, або тайга — така дилема стояла перед хліборобами — піонерами. Винишуючи тайгову глухомань пересе-лець розв’язував завдання освоєння нового краю відповідно до своїх звичок, і правильно з погляду економічного, готуючи, таким чином, базу найпо-трібнішого краєві зернохлібного виробництва.

Дошкаляла мошка — її було стільки, що на поле виходили, запнувши чимсь лице так, щоб можна було лише дивитися, а в руці несли ще курище з сухого полиню. Дотепні китайці ладнають такі курища вінком на голові, звільняючи таким способом руки. Комашня мордує не лише людей, а й худобу, і дики олені на літо тікають від неї з тайги на верхів’я сопок. Її майже непомітно, така вона дрібна, але б’є вона так, що кров заюшує шкіру.

Довелося відвідати і п’яного хліба.

Рвав худобу звір, якого тут за тих часів було

дуже багато. Особливо, кажуть старожитці, було звіря коли будували залізницю, себто коло 97 року; пересилялися ніби то тигри та ведмеді з Манчжурії на Північний Схід. Ведмеді били кілками часто коло хат на селі. Було й вовків, кіз, що особливо їх набігало на село, коли випадав перший сніг: кози сліпли від ще незвичайного сяйва снігу і їх брали мало не руками.

„Центром ваги у господарстві українців є рільництво, городництво, скотарство,— каже про пересельців з України відомий краєзнавець Арсеньєв.— Українці, прибувши на Далекий Схід, стали, природно шукати таких місць, що найближче підходили б до України. Це й примусило їх зайняти Південно-Уссурійський край, де було більше місць вільних од лісу“.

Звичайно, це правильно. А от разом цей краєзнаєць подає ще низку відкриттів, що опубліковані в матеріалах Далекосхідньої плянової комісії, відкриттів того характеру, що більш підходять до „істин“ з колишніх географій, „одобрених для преподавання в таких то класах народних училищ“, на зразок: еспанці — пристрасні й гордовиті, французи — легковажні і т. п.

„Малорос утворює враження упертої і лінкуватої людини“ — подає у цій „науковій“ праці такий афоризм Арсеньєв. Добре, що хоч тільки утворює враження.

„Українці люблять жити хуторами і тому охоче займають посади шляхових сторожів по залізницях“.

Далі йдуть відкриття про те, що українці „не люблять „лісу“, і тому викищують його, „будують свої хати — мазанки з глини, а верх криють соломою, хоч навколо багато лісу“ і т. інш. Останнє твердження я часто згадував, дивлячися на дерев'яні підлоги по українських хатах, на бляшані дахи і т. п.

Але що далі, то гірше: „українці діяльність свою

обмежили певними рамками традицій, що з тих рамок в них не вистачає рішучості й волі вийти”.

Словом „з тих груп населення, що розглянені вище з погляду господарських форм найбільш життєздатними і прогресивними будуть великороси, китайці, якути і чукчі. Решта народностей руського Далекого сходу буде відогравати нижчу роль, з погляду асиміляції їх більш сильними племенами. Вони мусять асимілюватися, або вимерти остаточно”.

Всі ці афоризми видруковані 27 року без жадного редакційного зауваження. На щастя, дійсність спростовує всі ці відкриття шовиніста-великодержавника фактом існування сотень тисяч українців протягом п'ятидесяти-сорока років без значних змін у цілому їхньому обліку, без ніяких ознак вимирання, а їхнє вернохлібне й скотарське господарство, мовляв не життєздатне у цьому краї, тепер, після соціалістичної реконструкції його, має стати основною харчовою базою краю.

Разом з російськими селянами, разом з донськими козаками, українці повинні були будувати „Жовторосію“ „умножатися“ на цій землі, годувати Владивосток, військову флоту, гарнізони. Забезпечений збут хліба, м'яса, вимоги уряду — штовхали селянина десятиріччя вперто гвалтувати дiku неродючу землю, будуючи традиційно-хліборобське господарство. Адже донські козаки-великороси, що були переселені до Уссурійщини, під Іман, оцінювали умови нового краю також з погляду хліборобів. Старі козаки ще й тепер можуть росказати про „бунт“, що виник серед них; вони відмовлялися селитися тут, де „земля хліба не родить, овес виходить якийсь п'яний, хліборобством займатися не можна, а ми саме хлібороби“. Вони намагалися повернутися знов на Донщину, і лише з примусу, під конвоєм осіли на Імані.

Поки не пройшла повз село залізниця, жили монастирищі дуже ізольовано і тихо. Хазяйство закладалося тут майже однакове, виробнича база — земельна площа та „енергетичне узброєння“ були теж більш менш однакові, методи — те ж прабатьківське трипілля. Відбувався перший період оволодіння землі, пристосування. Хліба збирали досить, але був він дешевий, багато грошей в господарстві не було.

Залізниця відкрила шлях на ринок: місто, військо, словом „казна“, потребували хліба, м'яса.

І ось Бочарники, Тишковці, Пазичі починають вбиватися у колодочки.

Землі вистачає. Єй руки — безземельні, безправні корейці, з числа „временноприбуваючих в пределах империи“, що, не набувши російського підданства, не змогли осісти господарями на землю. Ці безземельні пролетарі масою ходили по краю, шукаючи роботи, підпадаючи експлуатації куркуля-українця, корейця, козака. Цупкі руки корейця висушують болота, корчують тайгу, порають тисячі гектарів ішениці. На дешевій праці корейця зростає куркульське велике господарство: сій, скільки забереш, а убере кореець. Не найбільші хазяї засівали тут ще недавно, до 1929 року, по 80 га. Розміри оранки такі, що виїздити під час сівби або уборки щодня з села у поле не можна, — на далеких ділянках будується „займки“. Займка не поступиться проти садиби нашого середняка — звичайна собі хата на дві кімнати, хлів, комори. По займках та по хуторцях і сиділи робітники чи орендари корейці.

Так на базі екстенсивного сільського господарства народився уссурієць-фармер. Разом виникало тут і щось подібне до поміщицтва: попи, чиновники, вчителі, козача старшина одержували від казни земельні пайки по 300 десятин. Іноді ці пайки були десь у тайзі. Тоді з'являлися знов ті ж таки корейці, ставили у тайзі свої фанзи, вирубали ліс, продавали його на валізниці або до міста, одер-

жуючи за те 25 вілсотків з прибутку, а звільнену землю засівали знов за ту ж чвертдину. На цих тайгових ділянках сіяли мак, а маковий загуслий сік—сировину опію — продавали закордон, у Манчжурію. Ще до 28 року під Манастирищем були такі макові плянтації, що давали великі прибутки. Тоді це була напівлегалізована культура, принаймні було встановлено й податок по 100 карбованців з десятини маку. Є ще й тепер десь по хацах таємні плянтації, що їх розводять пачкарі.

1904 року прийшли до Манастирища нові пересельці—полтавчани. Новосели знайшли кращі землі вже зайнятими. Зустрілись земляки не дуже тепло: приблизно так, як і тепер зустрічаються вони на Уссурійщині.

— Чого, мовляв, приїхали: вже й без вас тісно.

Звичайно землю новосели дістали ту, що їм дали, бо шукати крашої землі далеко від залізниці, йти у тайгу було не зручно та й не сила,

Так створювалися умови для вияву неухильної й необороної сили соціального розшарування, і разом з куркулем-фармером народився і його антагоніст—незаможник, здебільшого новосел, що став потім червоним партизаном, а далі кадровиком комуни.

Нинішня третя дільниця комуни ім. Реввійськради, краща з усіх дільниць, була недавно комуною „Труд и Знание“, ще раніше просто артіллю, і має вже довгу, важку історію.

Почалося все з кавунів, як каже голова цієї дільниці Примак, старожитець і червоний партизан. Власне кажучи, не з кавунів, а з того, ще декілька манастирищанських хазяїв — бідняки та середняки — почали міркувати, чи не варт було б засісти цього року кавуни спільно, колективно. І сторожа можна найняти і працювати гуртом вигідніше. Вибрали за річкою місце десятин на п'ять, викорчували чагарник, підготували ґрунт і засіяли. Кавуни вро-

дили добрі, взяли за них щось тисяч во дві карбованців. Частину грошей поділили, на решту купили трактор.

Навколо трактора і закрутилася далі ціла справа. Потребувалося юридично оформити артіль — прийняли артільний статут і заклали перший колектив в Манастирищі „Труд и Знаніє“. Почали переговори із земгromадою про обмін індивідуальних ділянок артільників на судільний обріз. Земгromада пручалася, бо куркулі відразу відчули у появі артілі загрозу, а земгromада і сільрада були фактично куркульськими. Цілий рік тяглися переговори. Прожання артілі пройшло через низку установ, підіймаючись все вище і вище, і дійшло зрештою до ВЦІК'у. Артільники вже вирішили, що справу остаточно програно. Проте, земгromада пішла зрештою на компроміс: беріть, мовляв не той обріз, що хочете, а отам, зовсім за селом на самому краю манастирищанських земель — мабуть, щоб позбавитися цього небезпечної заперечника цілого ладу старого Манастирища. Може й не пристали б на це колективісти, але ж підтримки нема, справу мабуть програють... Отже погодилися.

Почався другий період у історії комуни. Узимку привезли колективісти на нове місце вімбар, де оселилася робоча група, що підготувала землю, обсіялася тощо. Вже по сівбі поперевозили хати.

Роботи було багато, важкої роботи, бо земля була перелогова й поросла хащами бур'яну. Без трактора нічого б і не вийшло. Вдень колективісти працювали, а вночі по черзі вартували з ґвинтівками посіви, будівлю, худобу: куркульня бандитськими замахами намагалася знищити малий колектив.

Якось прибіг уночі Павло Галан, що був варто-вим, збудив колективістів: стояла над нивою за-грава. Бандити запалили хліб, згоріло тисяч на дві карбованців. Такого удару дехто з колективістів не витримав, навіть отой Галан, один з найенергійніших, найупертіших, здавалося, колективістів, вийшов

із складу колективу. І разом з ним ще кілька родин. Залишилося лише загартоване ядро, на чолі з Примаком.

Підтримки від місцевих організацій артіль не дістала ніякої. Навіть кредитувалися на таких же умовах, як перше - ліпше індивідуальне господарство.

Так, два роки билися колективісти з землею, з людом, з внутрішніми хоробами, гартуючися у місний осередок колективістичного руху. Билися з успіхом; зростаючи: 27 року увійшло до артілі ще кілька хазяїв з села.

Восени 29 року приїхали демобілізовані червоноармійці — пересельці з України, увійшли до артілі і тут перетворилася артіль на комуну. Тоді ж виникла у Чернігівці велика червоноармійська комуна ім. „Реввійськради“, і тут закінчується історія артілі „Труд и знаніе“, що тепер увійшла до складу великої комуни ім. Реввійськради“.

Про комуну „ім. Реввійськради“ чули ми ще у редакції газети „Красное знамя“. Відома вона, як велика хлібна фабрика у близькому майбутньому і відзначається особливим складом ядро комуни становлять демобілізовані червоноармійці УВО.

Комуна має дев'ять дільниць — окремих комун — по околищних селах. Земельний масив комуни стачовить близько дев'яносто семи тисяч гектарів. На шісдесят п'яти кілометрів тягнуться вздовж залізниці комунівські вгіддя. Засвоєно з цього обрізу вже близько двадцяти п'яти тисяч гектарів. На ланах, та по майстернях цього величезного господарства працює близько тисячі вісімсот комунарів, п'ятдесяти п'ять тракторів і тисяча триста коней. Звичайно, на маштаб УССР, цей тракторний парк та площа оранки й не дуже великі, але для Уссурійщини комунівське господарство — гігант.

Ядро — червоноармійці. Цілий тракторний парк обслуговується виключно ними.

Перша засівна кампанія комуни цієї весни дала

близько дванадцяти тисяч гектарів хлібів та технічних культур, а крім того є й сінокоси, городи.

Двір комунівського будинку, де міститься її рада, скидається на невеличкий завод: „Клетраки“, „Катерпіляри“, плуги, косилки, частини машин, скрігіт пилок, брязкіт заліза у бараках-майстернях. Коло верстатів — переважно червоноармійці.

Комуна будується. Вона тільки вийшла з найташчого організаційного періоду.

Вже цього року комуна має настановлення на певну спеціалізацію окремих частин: південна, вогкіла, сінокосна частина матиме скотарський ухил, північна будуватиметься як переважно зернове господарство.

Розмах роботи ширшає й вимагає дедалі більше й більше рук.

Можливо, що людей таки дійсно бракує, хоч, правду кажучи, комуна „ім. Реввійскради“ з цього погляду є в далеко країному стані, ніж деякі інші з переселенських колгоспів: комуна має кадр спеціалістів, агрономів, ветеринарів, лікарів і, до речі, вона міститься ж поблизу районного центру, біля залізниці. А проте сили таки не вистачає і саме робочої фізичної сили. Відчувається брак якщо не людей, то керівництва й у галузі культурної роботи.

— Нам край треба агітпропа. Треба бесіду, виставу, лекцію, що дала б вольову емоційну зарядку комунарам у такий напружений момент,— каже голова четвертої дільниці.

Треба ж мати якусь протиотруту проти куркулячої агітації, що безнастанно, між іншим, нібито посусідськи сіпає нерви, запаморочує свідомість ще невитриманого, іноді незадоволеного, розгубленого комунара.

Комуна ім. Реввійскради має завкультвідділу. Отже, цілий відділ навіть є, але покищо тільки відділ.

Раз на тиждень кіно-пересувка, стінгазета, що регулярно запізнюються. Власних клубів немає на всіх дільницях, крім третьої. Обслуговують комуну

сельбуди, але у Манастирищі сельбуд закрито якраз тепер, у перерві поміж сівбою та сінокосом, закрито навіть у неділю, коли ще відпочиває традиційно село; а сельбуд у Чернігівці — пуста зала, збирна бібліотека, щось на вісімдесят відсотків з макулатури. Української літератури, звичайно, немає.

— Нема кому читати, не питают — пояснює бібліотекар-комунар, червоноармієць.

— А ви пропонували її комусь?

— Ні, та навіщо: тут же мало українців.

— А Еренбурга тут багато читають дядьки? — запитую, побачивши на полиці „В проточном перелку“, потім Рене, Цвайга...

— Це службовці читають — обурився бібліотекар. Та ця бібліотека збирна, з різних місць позвозили, ото тепер лише впорядковуємо, — додає він.

Яку зброю з такого арсеналу може дістати комунар.

І разом завсельбуду, чи його заступник передплачує „Радянське село“.

Зібрався гурток комунарів та місцевих робітників-українців.

— Бачите, всі сили доводиться класти на господарську роботу, а про культуру, книжку, тощо згадуеш лише інколи, відпочиваючи.

— А потім щодо української культработи, справа не лише у нестачку людей. Ще коли приїхали, ставили ми, українці, питання про передплату української літератури тощо. Але було нам сказано, що грошей бракує, а тому, оскільки ми розуміємо російську мову, досить буде й російської літератури.

— І школи край треба. Мій хлопчиско ходить оце до школи — російської, звичайно. І вже я помічаю: все частіш звертається до мене по-російському.

Голова Манастирищанської дільниці комуни РВР Гурін — демобілізований червоноармієць, українець з Артемівщини. Рада і канцелярія комуни міститься

у великому жовтому будинку, колишньому затишному притулку куркуля.

— Безперечно, через розпорошеність комунарів, через брак досвіду є у нас багато ще неполадів.

Але таки й пляни ми виконали й витрати, за підрахунками нашої бухгалтерії, у нас значно менші, ніж по індивідуальних господарствах. Ог, тільки робочих не вистачає. На сінокос та збирання нам неодмінно треба буде ще не менш півтораста робітників.

Повз нас іде колона дітвори: прогулюються ясла та дитсадок комуни. Чотирьох — п'яти — шостилітні пацани співають:

Мы маленькие де-ети
И очень любим труд...
Гурин задоволений.

Моя господарка-комунарка ненахвалиться садком та яслами; в неї там двоє дітей, і вона майже не має клопоту з ними.

Перед початком загальних зборів дільниці, що відбувалися у великій шкільній кімнаті, запропоновано було усім індивідуальним покинути приміщення. Залишили тільки представників „місцевої інтелегенції“ — вчителів тощо. Індивідуальні, звичайно й середняки і біднота, ніяково виходили надвір, намагаючись жартами замаскувати образу.

А проте, невідомо, власне кажучи, чому саме застосовано було до них цей сстракізм, бо ділова, чітка доповідь Гуріна про підсумки засівної кампанії цілком могла бути скористована агітаційно.

— Тепер у Манастирішанській дільниці залишилося вісімнадцять червоноармійців та сто тридцять селянських господарств. Цілу засівну площу нашу ми засіяли — тисяча й дев'яносто га, — доповідав Гурін.

— Землевпорядник лякає: „Не засієте“. Вагалися й комунари, дехто. Узяли настроєм: прогули

незначні; навпаки деякі десятки, закінчивши наряди, допомагали відсталим; робітний день, звичайно, був більший за всім годин — працювали скільки треба. На жаль відчувалися перебої у постачанні.

Тут можна трохи не слухати Гуріна й згадати, що на станції Манзовка півроку лежали машини для очищення збіжжя, що про них ніхто ніколи не знов. Якось цими днями докопалося до них начальство цієї малесенької станції із мізерним власним оборотом вагонів, зраділо і подало до Райколгоспу рахунка за простой на чотирі тисячі карбованців. Ці тисячі тільки що заплатив інспектор Райколгоспу, що сидить тут таки на зборах.

— У кожному разі тепер треба готуватися до сінокосу та збирання, далі провадить доповідач.

Важкі зідхання. Згадується може, остання вигадка куркуля:

— Засіяти—засіяли, а от як збереться.

— Сили нам дійсно зараз бракує. Треба не менш як півтораста людей. Але підмога нам буде — обіцяно цілий полк червоноармійців до нас на допомогу надіслати, може найматимемо, може ще як. У кожному разі це треба зробити.

— Уберемо „при полном настроенії“ — був висновок останнього промовця.

Село тане у вечірніх сутінках. Тягнуть до двору запізнілі гуси, перекликаючись жорстоким теноровим геготом.

На колодках коло школи збираются хлопці і вже затягують військової.

Навколо простий і пустий простір неба.

Віз уже простяг над селом зоряну голоблю. Той же віз, що зоріє десь над таким же селом, понад Пслом або Дінцем.

НА РУБЕЖАХ

Зелені гори тісно оточують невелику затоку Пос'єт, мало не відрізуючи її геть від Японського моря.

Вчора під сонцем бухта вигравала міддю, блакиттю й пурпуром, та оце у сльоту вона каламутно сивіє крізь туман, що осів між високих берегів. Сьогодні все невеличке селище Пос'єт скидається на заболочену яругу і його розкидані по горі хати безнадійно киснутъ під низькими череватими хмарами. Тижні вже дощить майже щодня. Дивно уявити, чому саме владивостоківці обрали цей вогкий щітовитий куток за дачне місце.

У селянському будинкові — трохи европеїзований фанзі розкуркуленого корейця — на кані під стінами, підгорнувши під себе ноги, чекають нащось корейці — селяни, перевізники, рибалки.

Маленький порт, прикордонна застава і тисяча чоловік населення — з цього й складається Пос'єт. Головна подія тут — прехід пароплаву, що двічі на тиждень заходить з Владивостоку висадити юрбу, корейців, купку росіян — переважно прикордонників та службовців, — звантажити три-чотири сотні тонн вантажу для району, пошту.

Пос'єтський район, південний куток Уссурійщини клином врізується між океаном, Кореєю та Китаєм. Весь район — суцільна прикордонна смуга, бо клин цей дуже вузенький, найбільше сорок п'ятьдесят кілометрів завширшки. Колись цьому куткові надавалося великого стратегічного значення, як форпостові царського імперіалізму. Тому по найбільших селищах краю — у Слав'янці, Пос'єті, Новокіївську — стояли великі залоги. Від того часу зосталися по містечках групи великих будинків, що мешкали по

них „ніжни чини“ та купрінські п'яні капітани й мрійливі підпоручники. Підпоручники нудилися у туманах далекої колонії, пили, грали у „кукушку“ і, якщо не кінчали самогубством, перетворювалися поволі на зашкарублих салдафонів - мордобійців.

Розкислу розбиту дорогу до Новокиївська назвати суходільною ніяк не можна, хоч і їдемо ми на підводі: частина путі йде простісенько водою, через бухту. Жорства скреготить під колесами і море хлюпає у драбинник підводи.

— Ну, а як же ви їздите тут під велику хвилю?

— Та отак і їздимо. Горою, суходолом, бачте, раз і зовсім не проїдеш.

Підводчик -- давній переселець і колишній по-долянин, як і дядько Карпенко, що в його хаті ми ночували сьогодня. Та більшість тієї незначної частки населення Пос'єтського району (щось близько 3%), що визнала себе під час перепису за українців, складається не з пересельців, а осіла тут поволі по закінченні військової служби, спокусивши чи то легким життям землевласника — рантьє, що на нього за четвертину робив кореєць, чи то добрими заробітками від хурманства або торгівлі. „Казна“ окоче наділяла тут землею відставних фельдфебелів, унтерів, прaporщиків, і тому Пос'єт і Новокиївськ zalюднено було колонізаторами саме отого дрібно-міщанського, дрібно урядовського типу, що осідає по колоніях навколо казарми.

По схилах сопок у Новокиївському розташорилися цегляні порожні будівлі, білі мазані хаті і ті напівдачного типу садиби, що їхня зовнішність проречисто розповідає про минуле.

Отут, безсумніву, мешкала численна й галаслива родина якогось „чина“, щонайменше „превосходительства“, а у цьому будинкові, де тепер у тихій залі читають газети юнаки корейці, гриміли п'яні полкові свята, ясніли погони й кителі, а „ніжни чини“ старано обминали офіцерське „собраніе“, щоб не нарватися часом на

кару за неправильне віддання „чести“ якомусь пиховитому прaporovi.

Лице національного корейського району у Ново-кіївському виявлено виразніше, ніж у Пос'єті. Адже він є осередком району, де корейці становлять 90% всієї людності. У райвику, на конференції голів сільрад, за довгим столом сидять майже виключно корейці, і хоч доповідачі говорять по-російськи, проте доповідь перекладається зараз же, бо частина слухачів зовсім не розуміє по-російськи, а решта розуміє дуже кепсько. Також картина є на нараді активістів комсомольців. Обговорюються хід путини, підготовання до збирання врожаю, антивізація культработи. Штаб радянського Пос'єту готується до нового наступу.

У кооперативі, у їдалні працюють кругловиді кореянки-дівчата.

Питаюсь у однієї — як її ім'я.

— Клеопатра, а прізвище — Пак. Ім'я нічого, але наадто важко вимовити його, — скаржиться дівчина.

Так, ім'я знамените, але чому ж не корейське.

А, бачте, вона хрищена. Тут всі хрищені; християнство з примусу доколося колись багатьом корейцям, щоб дістати наділі й стати „повноціправними“ лідданцями, тому тут, у всіх імена руські. Друга офіціялтка — Катя, а ото старий у білій курточці і підкоченях білих штанцях, ото, що шльопає по грязюці — це Роман Кім.

Разом я переконуюсь остаточно, що корейська людність складається з Паків, Кімів, Ханів та Цойів — прізвища, що найбільше поширені тут.

Містечкова вулиця живе зліденно й боязко. Кореянка, що продає півдесятка поганеньких облізлих івасі ось-ось зірветься з місця й утече. Вікна фотографії напроти чомусь напівзакриті і треба довго грюкати у общарпані двері, щоб побачити нарешті

здивоване й недовірливе лице фотографа. Частина будинків, колишніх крамниць, зовсім зачинена, і, вигулькнувши у фіртці серед них, кореянка чомусь стривожено гукає:

— Мадама, мадама...

Съорбаючи пісний суп у кооперативній їdalyni, ми розмовляємо про минуле Новокиївська із старожитцем Андрієм Аркадійовичем, китайцем, колишнім шанхайським кравцем. Висловлюємо надію, що штани він шив краще, ніж оце варить суп.

А так, звичайно, він був добрым кравцем, але обставини... Йому дуже неприємно, що нам доводиться їсти отакий суп та ще їсти його і на перше, і на друге, але ж це все через отих корейців—це ж нероби, ледарі.

Він такий же обшарпаний, як і ця вулиця, наш ввічливий Андрій Аркадійович і такий же боязний.

Стара вулиця, як і весь старий Новокиївськ—корейський і російський—розгубилася. Саме у тому затишному будиночку—дачі, серед садка, де жило колись „превосходительство“, міститься тепер управа колгоспу, а сам колгосп захоплює, зростаючи, поволі всі колишні казарми, утворюючи по них молочарні, стайні, корівники. Те нове, вороже колонизаторському, куркульському Новокиївську, що так налякало його, тепер остаточно оформилося, з невизначеної загрози стало реальністю. І скоса, ніби, ігноруючи, а насправді не спроможний відвести очі як від страшної долі, придивляється до колгоспу високий і рум'яний від горілки дід Пазич, бурмочучи:

— У мене корови відрами давали молоко, а у колгоспі — пляшками.

— Е! Подивимось...

Пазич, разом з усіма „старожителями“, пожадливо ловить всі ознаки кволости колгоспу, бо він же добре розуміє, що або колгосп, або Пазич. Іноді проте, дід розуміє і те, що він вже конає, цей

Пазич, колишній сибірський стрілець, що пішов до війська з Київщини, а потім, ставши тут „на точку“, зайнявся хурманством, возив пошту, нажив чотири трійки коней та сорок штук великої худоби, мав робітників, жив паном.

— Е. Я не дурний, а відразу, ще як червоні тільки зайдли сюди, зрозумів справу і посправді все чисто. Ото тепер пара коней та корова — і все. А був Пазич...

Ця довідка з дідової біографії доводить, що у кожному разі він правильно оцінював природні умови Пос'ету, придатного переважно для скотарства. Цей район міг би бути сктарською базою для цілого Далекого сходу. Тієї ж думки про Пос'єт і агроном Калатура, член правління колгоспу.

— А так. Це ж Данія, Голяндія щодо можливостей скотарства, саме молочарства. І напрямок нашого колгоспу — саме на скотарство Корейці вбивали працю у господарство просапних культур, а скоту не розводили зовсім. Тому і худоба у них дрібна, не молочна. Треба поліпшити породу, висушили луки. В нас вже тепер череда на триста голів. Перспективи — величезні — маслоробство, сироварництво. А ще ж соя, риж, маємо вже олійницю й постачаємо олію до Владивостоку. От лише рук немає...

Так, з руками не гаразд. Я згадую низку кореспонденцій у „Красному знамені“: не один колгосп на Узбережжю похитнула івасі. Теж саме і тут. До правління заходить купка корейців — колгосп на дев'яносто відсотків корейський — принесли на підпис довідки: „... у тому, що гр. Чен Пак вибуває з колгоспу...“

— На івасі йдуть, до Пос'єту переважно.

— А праця у колгоспі? Рук же не вистачає.

— Путіна тепер є головнішою справою. Восени вони повернуться.

— Брак кадрів таки серйозна хвороба тут. —

Звідси й всі болячки наші. От хліви треба будувати. Невідкладне завдання, а нема з ким.

— Якби сюди переселенців, червоноармійців. На осінь чекаємо підсилення. Доти ж доведеться важкувато. Головне, що серед корейських членів колгоспу, як і серед корейців взагалі, дуже погано поставлено політично-культурну роботу. Мови їхньої не знаємо, а активістів-націоналів — кіт наплакав. У той же час рівень культурного, особливо політичного їх розвитку — дуже низький. Ще й тепер не всі члени колгоспу розуміють, що саме є колгосп, не відрізняють його від радгоспу. Наймана праця та зарплатня — як вони розуміють ті аванси та пайки, що даемо поки — вичерпують у їхньому розумінні всі взаємини поміж ними та колгоспом.

Грязюка тут знаменита. Чорні колії масно вилискують під сонцем. Земля важкими скибами липне до чобіт, до коліс, зменшуючи принаймні удвоє темп руху. Навіть городяни втрачають тут притаманну їм рухливість і загайно, мов воли, пересуваються по грузьких шляхах.

Кілометрів за шість від Новокиївська у долині простягнувся на захід, до китайського кордону, шерег бурих фанз — село Ян-чи-хе. Долина низько западає між пасмами сопок, що оточують її з усіх боків. Тонка імла згусає над далеким краєм долини, де бовваніє давнинця: у Ян-чи-хе живуть „православні“ корейці.

По весняному дзюркотять заховані у густій, соковитій траві струмки по зрошуvalьних канавках з рижових ланів, дрібних одноосібницьких клаптиків. Повз дорогу, близько коло фанз тягнуться ще лани — городи: на грядках рядками — кукурудза, пайза, чумиза. Ці старовинні, східноазійські лани хоч і туляться ще до фанз хазяїв, одгороджуючися межами від сусідів, оброблювалося цієї весни вже артільно — колективізація прийшла вже й до Ян-чи-хе.

Жовте азія́тське сонце, шпилиясті гори, дрібненькі грядкові лани, обплутані сіткою канав, нагадують стару країну, що ховається за отими сопками близько на півдні — Корею. Адже з природніх умов, етнографічно, навіть з характеру господарства у індивідуальному секторі, південний Пос'єт є куток Кореї.

„Країна ранкового спокою“ звалася вона колись мовою китайських поєтів. Та ця мова була брехливою. Ранковий спокій — ідеал перестиглого, вмирущого февдалізму, що уникає напруження, боротьби, бо не почуває вже себе спроможним боротися — давно покинув палацові сади принців, де оспіували його поети. Як не намагався февдалізм відгородитися від історії мурами заборон, регламентацій, угнобленням всілякого руху, історія бентежила його галасом клясових суперечок, а нарешті вдрізки розбила ілюзію спокою багнетом японського солдата. Країною важкої, надмірної праці та визиску є стара Корея, де на орендованих мізерних цубо — 6,5 кв. арш. становить ця корейська міра землі — виснажувався й голодував селянин. Тому, починаючи з шестидесятих років минулого сторіччя, до Примор'я ввесь час просякає корейська еміграція. Страшний голод, що відбувся у Кореї наприкінці шістдесятих років погнав звідти сюди і до Манджурії вже юрби голодних, обозземельних селян — втікачів. Нелегальна еміграція з „Країни ранкового спокою“ не вгаває протягом й останніх десятиріч XIX століття і збільшується після 1905 року з моменту захоплення Кореї японцями, особливо після невдалого повстання проти окупантів, повстання, що його японці жорстоко задавили.

Зрештою десятки тисяч корейців розсіялося по цілій Уссурійщині — коло Ханки, понад Уссурі, більше навколо Нікольська, але найбільш у Пос'єті, більчому до Кореї і однаковому з нею щодо природних умов.

Перші імігранти приходили до краю й осідали

тут явочним порядком. У вісімдесятих роках корейський уряд порушив перед російським питання про поворот біженців, і хоч царський уряд і був зацікавлений у скорішому заселенні краю, проте справа була вирішена так, що ті з емігрантів, які до певного терміну осіли тут, переходили до російського підданства, а решту розглядалося як чужоземців. Разом переходити кордон стало не вільно.

Перші пересельці-корейці набули земельні надії, права однакові з іншими пересельцями, а щоб вони почували себе цілковито царськими підданими, їх за одним заходом і похристили, не дуже питуючися їхнього бажання на те. Зрештою з них склався кадр корейців „старожитців“ — куркулів.

Решта ж пересельців з Кореї досить зазнала лиха. Непевний стан „временнопребывающих в пределах Русской Империи“, що у ньому вони опинились тепер, спричинився до повного їх поневолення. Саме оді „временнопребывающие“ і стали за об'єкт експлуатації від російського й корейського куркуля, створивши кадр мандрівного сільського пролетаріату, що був фактично „бродячою робочою худобою“, за висловом офіційного дослідника корейського питання на Примор'ї Песоцького. Лише Жовтнева революція, розв'язавши разом із основними „корейське питання“, поклала край цим мітарствам імігрантів.

Фанзи Ян-чи-хе простяглися на кілька кілометрів. Це типове старе корейське селище. Після просторих садіб Зеленого Клину ці фанзи виглядають дуже сумно. Мур або запліт відгороджує фанзу від ока сусудів. Низький кан, димохід власне кажучи, займає більшу частину обох її кімнат — чоловічої й жіночої, що на них поділено фанзу. У тій, до якої ми зайшли, на кані, вкритому циновками сидять жінки й дітвора. Сідаемо й ми. Хоч на дворі спека, доводиться ще погрітися, бо кан теплий — на низенькому припічку щось кипить у величезній чорній макітрі. Хазяїна нема вдома, а жінки — ні

слова по-російському. Виручає кореець - вчитель, що був з нами.

Господарка дістає з бантини якийсь рудий кавалок і, уломивши від нього добрий шмат, заходжується варити його. Виявляється, що цей кавалок — консервована соя. Поволі у казані, де вариться оця соя, збирається на поверхні чорна олія. Хазяйка збирає олію, зціджує воду, а макуху засмажує на тій же олії, заправивши добре червоним перцем та часником. Цей витвор корейської кулінарії чисто нам попік роти.

Намагаємося побалакати із хлопчиком — піонером, як це показує його червона кроватка. Він ставний, гарний хлопчісько, цей Геня Хан і охоче водить нас по ланку, показуючи, де саме росте пайза, а де чуміза, але розмова не налагоджується. Бо хоч він і вивчає у школі російську мову, проте розуміє нас дуже зле, а говорити по-російському і зовсім не вміє, і в „Правди“ не може прочитати й жодного рядка. А цікаво знати чого і як саме він вчиться. Адже корейської книжки у нас видається ще замало, хоч є же багато постанов про потребу налагодити видання її. Російської читати він не вміє.

Дорогою проходить кореянка, несучи на голові великий клунок, а за спиною в неї хитається у такт рівній ході голівка корейчати.

Старий кореєць у луб'яному конічному брилі іде верхи на буйволі; за віжки править мотузок, прив'язаний до кільця у буйволячій ніздрі. Буйвол тягне старовину двоколісну гарбу. Глядачи на її величезні грубі колеса, що важать більш від гарби, я зрозумів японців, які заборонили корейцям їздити по шосе на таких гарбах: жадне шосе не витримає цих коліс. Автодор також заперечує їх.

Рипить середньовічна гарба. Вода дзюрчить по кустарних рівчаках так, ніби у цій долині проходить ще тільки сімнадцятий вік. І фанза, що повернула до світла сліпу без вікон спину, і ланок при ній є ще кутком старої Кореї, вмерлого ладу, що

Його десятки років тому відтворив тут корейський селянин.

— Так, відстали на віки, — каже вчитель. А тут ще ворожі впливи відчуваються з закордону, бо старі селяни ще звязані з Кореєю: родичі там їхні позаставалися, торгували колись. Дехто звідси таки подався за кордон. Та добре покуштувавши тамтешнього життя, навряд чи задоволившися з нього. Цими днями якраз повернулося звідти п'ятеро з таких от втікачів. Їх затримали на шампунці — хотіли нишком повернутися до дому, мовляв, на заробітки ходили. Ім дуже не вподобалося в японців.

Наша ставка тут — на молодь: вона вже радянська і в великим чинником у перебудові старого Пос'ету.

Знов Пос'ест. Пароплав. За кормою шипить, мов нарзан, вода. Після задухи долини Ян-чи-хе легко дихати вогким солоним вітром.

На чердаку пароплава — Азія. Смаглява, широколиця, молода. З конференції до Слав'янки, до узбережжих се ищ, на рибалки, до Владивостоку повертають „ізбачі“, секретарі комсомольських організацій, голови сільрад, студенти корейської ради-паршколи — юнаки й дівчата у кепках, майках, гумованих пальтах. І в тій маленькій дівчині, що оце й розповідає про навчання у Владивостоцькій радпарт школі, вже дуже мало зосталося від старої Ян-чи-хе.

Здає сімнадцятий вік. Старовинні фанзи даремно відмурюються від світу. Щодня повніше колишня колонія, куток старої Кореї, перетворюється на аванпост соціалістичної революції і паросток майбутньої всекорейської республіки рад.

І стара Корея пильно вдивляється. з-за Тюмень-Ули у це нове обличчя Пос'ету.

Липень-серпень 1930.

З МІСТ

	Стор.
Передмова	3
Брама до океану	4
Долиною Суй-Фуна	37
Над Ханкою	57
Піонери	101
На рубежах	118

Редактор групи — *M. Тарлод*. Техкер — *C. Білокінь*. Здано до друку 10-II 1932 р.
Шільництво друку 21-VI-1932 р. Формат паперу $72 \times 9\frac{1}{4}$ сант. Вага 1 мілрд.
стопи 42 кг. Папер, прокущів в одному прик. 4. Друкарських впаків в одному па-
веровому арк. 124.060. Замовлення № 202. Утрголосліт № 11863. 7-XII 1931 р.
Тираж 5085 прим.

Шина 1 прб. 25 коп.

